

ZESPÓŁ PARKÓW
KRAJOBRAZOWYCH
WOJEWÓDZTWA ŁÓDZKIEGO

Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Łódzkiego

Informator przyrodniczo-turystyczny

SPIS TREŚCI:

Wstęp	5
Park Krajobrazowy Wzniesień Łódzkich	6
Bolimowski Park Krajobrazowy	20
Spalski Park Krajobrazowy	32
Sulejowski Park Krajobrazowy	42
Przedborski Park Krajobrazowy	52
Załęczański Park Krajobrazowy	62
Park Krajobrazowy Międzyrzeczka Warty i Widawki	74

Wydawca: Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Łódzkiego,

Al. Piłsudskiego 12, 90-051 Łódź, tel. 42 640 65 61

e-mail: info@parkilodzkie.pl, www.parkilodzkie.pl

Zespół redakcyjny ZPKWL: K. Gara, K. Krakowska, K. Nowak, K. Siennicki, D. Sommerfeld

Opracowanie tekstu: H. Andrzejewski, D. Bień, M. Dziedzioch, E. Fraszczyńska, K. Gara, K. Karbowski, Sz. Kielan, K. Kierniakiewicz, K. Krakowska, Z. Mrowińska, K. Piasecka, W. Pogorzelska, S. Pytliński, M. Sobański, W. Sobolewski, P. Wypych.

Fotografie: H. Andrzejewski (HA), H. Bałut (HB), D. Bień (DB), E. Fraszczyńska (EF), K. Gara (KG), K. Karbowski (Kkb), K. Krakowska (KK), K. Kierniakiewicz (KK), M. Mydlowski (MM), K. Nowak (KN), Sz. Olejnik (SO), K. Pira (KP), A. Pruszkowska (AP), D. Warzyńska-Badura (DW-B), K. Siennicki (KSi), M. Sobański (MS), W. Sobolewski (WS), D. Sommerfeld (DS), K. Sosnowska (KS), P. Wypych (PW), A. Zaborowska (AZ).

Rysunki: K. Krakowska (KKr), P. Narelewska-Toborowska (PN-T), K. Nowak (KN), E. Sommerfeld (ES), P. Wypych (PW)

Skład i druk: Euro Pilot Sp. o.o., 01-355 Warszawa, ul. Konarskiego 3
tel. 22 664 37 20, e-mail: biuro@europilot.com.pl

WOJEWÓDZKI FUNDUSZ
OCHRONY ŚRODOWISKA
I GOSPODARKI WODNEJ
W ŁÓDZI

Dofinansowano ze środków Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Łodzi

ISBN 978-83-64899-95-9

Rzekotka drzewna (KN)▲

W SKŁAD ZESPOŁU PARKÓW KRAJOBRAZOWYCH WOJEWÓDZTWA ŁÓDZKIEGO
WCHODZI 7 PARKÓW KRAJOBRAZOWYCH NAD KTÓRYMI NADZÓR
SPRAWIAJĄ ODDZIAŁY TERENOWE:

Oddział Terenowy Parku Krajobrazowego Wzniesień Łódzkich

ul. Wycieczkowa 86, 91-518 Łódź, tel. 42 630 90 95, e-mail: pkwl@parkilodzkie.pl, www.pkwl.parkilodzkie.pl

Oddział Terenowy Bolimowskiego Parku Krajobrazowego

ul. Nowobieleńska 61, 96-100 Skierniewice, tel./fax.: 46 833-37-77, e-mail: bpk@parkilodzkie.pl

Oddział Terenowy Nadpilicznych Parków Krajobrazowych

Spalski PK, Sulejowski PK,
ul. Piotrkowska 106, 97-310 Moszczenica, tel: 44 616 82 25, e-mail: npk@parkilodzkie.pl

Przedborski Park Krajobrazowy,
ul. Krakowska 28, 97-570 Przedbórz, tel: 44 781 27 57, e-mail: przedborski@parkilodzkie.pl

Oddział Terenowy Sieradzkich Parków Krajobrazowych

ul. Rycerska 2A, 98-200 Sieradz, tel./fax 43 822-62-20, e-mail: spk@parkilodzkie.pl

Załęczański PK, PK Międzyrzecza Warty i Widawki

WSTĘP

Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Łódzkiego obejmuje 7 parków krajobrazowych leżących na terenie województwa łódzkiego oraz fragmentarycznie województwa mazowieckiego, świętokrzyskiego i śląskiego. W skład Zespołu wchodzi: PK Wzniesień Łódzkich, Bolimowski PK, Spalski PK, Sulejowski PK, Przedborski PK, Załęczański PK oraz PK Międzyrzecza Warty i Widawki. Parki krajobrazowe (w granicach województwa łódzkiego) obejmują wraz z otulinami powierzchnię ok. 175 tys. ha, co stanowi blisko 10% obszaru regionu.

W granicach parków krajobrazowych znalazły się obszary o szczególnej wartości przyrodniczej i krajobrazowej m.in.: odcinek doliny rzeki Pilicy między Przedborzem, a Sulejowem, dolina Rawki, wyżynne krajobrazy na przedborskim przedpolu Gór Świętokrzyskich oraz w rejonie Załęczańskiego Łuku Warty, najlepiej zachowane lasy, zwłaszcza kompleksy stanowiące pozostałość Puszczy Pilickiej oraz charakterystyczna strefa krawędziowa Wzniesień Łódzkich – naturalne muzeum geomorfologicznych form polodowcowych.

Pokaźna liczba gatunków zwierząt, roślin i grzybów występujących na obszarach parków składa się na różnorodność biologiczną tego obszaru. Spotkać tu można niewielkiego jadowitego rzesarka rzeczka, jak również największego ssaka w Polsce – żubra. Nad polami i lasami kołują ptaki drapieżne, m.in. bieliki. W zbiornikach wodnych, szczególnie

wiosną, spotkać można wiele gatunków płazów, a między nimi kumaki nizinne o ostrzegawczo ubarwionych brzuchach. Na podmokłych terenach rosną storczyki, welnianki, rosiczki i grzybień. W lesie koło Sulejowa odnajdziemy zimoziółta północnego – pozostałość po zimniejszych epokach geologicznych. Na nasłonecznionych zboczach Bukowej Góry białymi kwiatami zachwycają zawilce wielkokwiatowe. Na terenach parków krajobrazowych województwa łódzkiego występują wapienne jaskinie i piaskowcowe groty. W kamieniołomach zachowały się pozostałości mezozoicznej fauny morskiej, między innymi amonity i belemnity.

Na obszarze tym widoczne są ślady bitew, m.in. z okresu Powstania Styczniowego, I i II wojny światowej. Znajdują się tu liczne obiekty kulturowe – od grodzisk, kurhanów, romańskich i gotyckich kościołów, zamków, aż po dziewiętnastowieczne dwory i pałace. Przypominają one o historycznym dziedzictwie tych terenów. Większość z nich znajduje się na trasach szlaków turystycznych i zaopatrzona jest w tablice informacyjne. Malownicze panoramy widokowe rozpościerające się z licznych wzniesień, pagórków i krawędzi dolin rzecznych ostatecznie uzasadniają potrzebę ochrony parków krajobrazowych.

Każdy park pełni różnorodne funkcje: krajoznawcze, rekreacyjne, turystyczne, edukacyjne, naukowe, a jednocześnie realizuje ważne zadania w ochronie rodzimych przyrody i krajobrazu.

H. Andrzejewski, K. Krakowska

←..... Zimoziół północny (PW)

PARK KRAJOBRAZOWY WZNIESIEŃ ŁÓDZKICH

OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA PARKU

Park Krajobrazowy Wzniesień łódzkich położony jest na północny wschód od Łodzi, pomiędzy Łodzią, Brzezynami i Strykowem. Według regionalizacji fizycznogeograficznej Kondrackiego Park położony jest w obrębie makroregionu Wzniesień Południowomazowieckich. Znany jest pod nazwą Wzniesień Łódzkich i obejmuje najsilniej eksponowaną północną krawędź tego mezoregionu, przebiegającą równoleżnikowo od Zgierza na zachodzie, po Brzeziny na wschodzie.

Wartości przyrodnicze i krajobrazowe terenów położonych pomiędzy Łodzią, Brzezynami i Strykowem zostały dostrzeżone na początku lat 80. ubiegłego stulecia. Wówczas to, w Biurze Programowania i Projektowania Rozwoju Łodzi powstała koncepcja ochrony obszaru w dorzeczu Moszczenicy. W 1993 roku opracowano dokumentację projektową Parku Krajobrazowego Wzniesień Łódzkich, zawierającą pełną argumentację naukową. Ostateczny kształt granic Parku ustalony został w 1994 roku, a jego faktyczne powołanie nastąpiło 31 grudnia 1996 roku.

RZEŻBA TERENU

Atrakcyjność krajobrazowa obszaru Parku wyraża się stosunkowo znacznymi wysokościami względnymi, dużymi spadkami powierzchni stokowych oraz obecnością interesujących form polodowcowych. Związane jest to z okresem zlodowacenia warciańskiego, które rozpoczęło się około 180 tys. lat

Powierzchnia parku: 11 580 ha,
Powierzchnia otuliny: 3 083 ha,
Rok utworzenia parku: 1996 r.

Położenia geograficzne: Park Krajobrazowy Wzniesień Łódzkich położony jest w obrębie makroregionu Wzniesień Południowomazowieckich, w jego północnej części, która znana jest pod nazwą Wzniesień Łódzkich i obejmuje najsilniej eksponowaną północną krawędź tego mezoregionu, przebiegającą równoleżnikowo od Zgierza na zachodzie, po Brzeziny na wschodzie.

Położenia administracyjne: Park Krajobrazowy Wzniesień Łódzkich położony jest na północny wschód od Łodzi, pomiędzy Łodzią, Brzezynami i Strykowem. Pod względem administracyjnym Park znajduje się na terenie 2 miast - Łódź i Brzeziny oraz 5 gmin - Nowosolna, Stryków, Brzeziny, Dmosin i Zgierz.

Jednostka organizacyjna: Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Łódzkiego

Kontakt:

Oddział Terenowy Parku Krajobrazowego Wzniesień Łódzkich
 ul. Wycieczkowa 86, 91-518 Łódź
 tel. 42 630 90 95

Adres e-mail: pkwl@parkilodzkie.pl

Strona internetowa: www.parkilodzkie.pl

..... okolice Imielnika (KKr)

temu. Ze Skandynawii kroczył na południe łądolód pchając przed sobą zdzierany z powierzchni ziemi materiał skalny. Po blisko 40 tys. latach ocieplenie klimatu doprowadziło do stopniowego topnienia czapy lodowej. Uwolniona woda spływała strumieniami zbiegając liczne formy dolinne. łądolód pozostawił przed swym czołem zwalę gliny, piasku i żwiru w postaci moren czołowych; odsłonił się krajobraz pełen dolin, wąwozów i wysokich wzniesień. Z tego względu Park Krajobrazowy Wzniesień Łódzkich stanowi swoiste „muzeum geomorfologicznych form polodowcowych”.

Typowe cechy pierwotnej rzeźby, zachowane dzięki konserwującej roli lasu, który pokrywał niemal cały dzisiejszy teren Parku prawie do końca XVIII wieku, uległy dynamicznym przekształceniom wraz z postępującą eliminacją lasów i rozwojem procesów denudacji antropogenicznej na obszarze o wyżynnym charakterze. Powstały w ten sposób krajobraz stanowi ewenement geomorfologiczny na obszarze Polski Środkowej. Najwyższy punkt na terenie Parku, położony w pobliżu miejscowości Dąbrowa, leży na wysokości 284 m n.p.m. Szczytowa część Wzniesień Łódzkich jest mocno rozczłonkowana przez liczne, często głęboko wcięte dolinki rzeczne. Począwszy od najwyższych wzgórz w południowej części Parku teren opada kilkoma dość stromymi stopniami (progami geomorfologicznymi) w kierunku północnym, ku Pradolinie Warszawsko-Berlińskiej. Deniwelacja na terenie Parku osiąga nawet do 100 m na odcinku 3 km. Bogata przeszłość geologiczna tego terenu wpłynęła na ukształtowanie się różnorodnych form geomorfologicznych (parowów, jarów, ostańców denudacyjnych itp.), które są wyraźne i czytelne w terenie. Szczególną osobliwością Parku są występujące powszechnie głązy narzutowe, nieraz bardzo okazałych rozmiarów, przywleczone tu przez łądolód aż ze Skandynawii.

WODY

Przez teren Parku, a dokładnie przez najwyższe wzniesienie w okolicy Dąbrowy, przebiega dział wodny I rzędu rozdzielający zlewnie Wisły i Odry. Dział II rzędu, pomiędzy zlewniami Bzury i Pilicy, przebiega równoleżnikowo po kulminacji Wzniesień Łódzkich przy południowej granicy Parku. Na obszarze strefy krawędziowej Wzniesień Łódzkich bierze swój początek wiele cieków. W części zachodniej Parku, na terenie Lasu Łągiewnickiego, swoje źródła posiada Bzura z prawostronnym dopływem Łągiewniczanką (Brzoza). Część centralna Parku stanowi obszar alimentacyjny Moszcznicy i zasilających ją: Borchówki, Młynówki oraz Kiełmiczanki. We wschodniej części Parku płynie Mroźczyca,

..... Mroźczyca w okolicach Tadzina (KKr)

której największym dopływem jest Grzmiąca (Mroźczyka). Cieki te w swych górnych odcinkach wykazują znaczny stopień naturalności. Głęboko wcięte doliny i znaczne spadki są cechą typową dla cieków wyżynnych. Meandrując wśród pól i lasów tworzą malownicze doliny, często ze stromymi, niedostępnymi brzegami, bagnami i rozlewiskami. Mimo

wielowiekowego osadnictwa większość cieków zachowała, na znacznych odcinkach, naturalne koryta i względnie mało przekształcone doliny.

Szczególne walory posiadają, często występujące na terenie PKWŁ, naturalne źródła, np. źródła Kamionki (tzw. Ciek Mineralnego) na skraju Lasu Janinowskiego, czy też liczne źródła na terenie rezerwatu Struga Dobieszkowska. Wody źródlane wypływają na tym obszarze z poziomu czwartorzędowego i zachowują wysoki stopień czystości. Wiele z nich charakteryzuje się dużą wydajnością jak źródła w Skoszewach Nowych, z których wypływa około 17 litrów wody na sekundę. Dodatkową atrakcją w dolinach są liczne stawy, będące pozostałościami po młynach wodnych (np. piękny staw w Bagini). Nie ma już niestety (czynnych) zasilanych energią wody młynów. Dane historyczne wskazują, że jeszcze w XIX w. istniało na tym terenie kilkanaście obiektów tego typu. Potwierdzeniem tego faktu jest m.in. używana do dzisiaj nazwa „Młynówka”. Po wielu młynach pozostały zaledwie ślady w postaci resztek murów, słuz, kanałów i zarośniętych stawów. Do dziś zachowały się młyny w Dąbrówce Małej nad Mroźczyką oraz w Dobieszkowie Kolonii nad Młynówką.

FLORA

Flora Parku Krajobrazowego Wzniesień Łódzkich jest stosunkowo bogata i zróżnicowana. Stwierdzono tu obecność 785 gatunków roślin naczyniowych (tj. paprotników i roślin kwiatowych). Stanowi to w przybliżeniu jedną trzecią flory Polski. Na bogactwo i różnorodność flory Parku wpływa naturalne i antropogeniczne zróżnicowanie siedlisk oraz położenie na styku wyżyn południowopolskich oraz środkowopolskich nizin.

Zróżnicowanie geograficzne flory Parku jest typowe dla obszaru Polski Środkowej. Dominują tu gatunki holararktyczne o zasięgu: środkowoeuropejskim (np. grab pospolity, klon zwyczajny),

..... Las łągiewnicki (AZ)

eurosyberyjskim (np. lipa drobnolistna, sosna zwyczajna, konwaliątka dwulistna) i cyrkumborealnym (np. borówka czarna, gruszytka mniejsza, niecierpek pospolity). Rzadziej reprezentowane są gatunki subatlantyckie (żarnowiec miotłasty, szczotlika siwa) i alpejskie (jodła pospolita, wroniec władasty).

Mimo znacznego przekształcenia środowiska przyrodniczego i sąsiedztwa wielkiej aglomeracji, zachowały się w Parku stanowiska wielu cennych gatunków roślin. Występuje tu ok. 80 gatunków, które zaliczone zostały do zagrożonych w skali regionu. Kilka gatunków znajduje się w „Polskiej czerwonej księdze roślin” m.in. rzadki gatunek storczyka – żłobik koralowy.

Stwierdzono tu obecność gatunków roślin prawnie chronionych, m.in. lilia złotogłów, rojownik pospolity, rosiczka okrągłolistna i chronionych częściowo, m.in. kocanki piaskowe, gnieźnik leśny, kruszycy szerokolistny, kukulka szerokolistna, listera jajowata, napastrnica zwyczajna, pełnik europejski, podkolan biały, wawrzynek wilczełyko, widłak łąkowy.

..... Zawilce (KKr)

Niektóre gatunki są niezwykle rzadkie i posiadają pojedyncze stanowiska na terenie Parku, np. towarzyszący jodle i bukiwi, regłowy (górski) gatunek - wroniec widlasty, grzybieńce północne zwane „liliami wodnymi” oraz lepiężnik różowy częsty na brzegach podgórszych strumieni, a w Parku rosnący tylko w jednym miejscu w dolinie Bzury. Na terenie PKWŁ napotkać można także rzadkie grzyby, na przykład szmaciaka gałęzistego i piestrznicę kaszтанową. Przeprowadzone w ostatnich latach badania bioty porostów wykazały obecność na terenie Parku około 170 taksonów, w tym wielu gatunków rzadkich w skali regionu i kraju.

FAUNA

W Parku Krajobrazowym Wzniesień Łódzkich stwierdzono występowanie ponad 2000 gatunków bezkręgowców lądowych i ponad 100 wodnych. Dotychczas najlepiej poznane na terenie Parku są mięczaki, planktoniczne widłonogi i wioślarki oraz owady. Dość pospolitym gatunkiem jest, do niedawna objęty ochroną, pająk tygrzyk paskowany. Samica tygrzyka posiada paskowany wzór na odwłoku, któremu gatunek ten zawdzięcza swą nazwę. Najwięcej cennych gatunków przetrwało w kompleksach leśnych, szczególnie w Lesie Łągiewnickim i rezerwacie Struga Dobieszkowska. Zmniejszenie się powierzchni leśnej, zaburzenie naturalnej struktury wiekowej drzewostanów, usuwanie próchniejącego drewna oraz nadmierne w przeszłości cięcia sanitarne doprowadziły do znacznego ograniczenia różnorodności w świecie bezkręgowców. Mimo to świat tej grupy zwierząt wciąż przedstawia ogromną wartość i odnaleźć w nim można elementy charakterystyczne dla różnych grup zoogeograficznych.

Z runem lasów liściastych związana jest liczna grupa owadów roślinożernych oraz drapieżników i pasożytów. W Lesie Łągiewnickim stwierdzono np. dwa gatunki os pasożytniczych

↑ Winniczki (KKr)

wnikających do gniazd os społecznych. Samica pasożytniczej osy zabija w gnieździe królową i składa jaja. Wyklutym potomstwem opiekują się robotnice żywicielskiego gatunku. Las Łągiewnicki wyróżnia się także najbogatszą w PKWŁ fauną saprofagicznych muchówek. Spośród innych saprofagów wymienić należy pachnicę dębową - chrząszcza, którego larwy żyją w dziuplach drzew liściastych, a samce, podczas godów, wydzielają ostry zapach piżma, czemu zawdzięczają swą nazwę. Niektóre zwierzęta bezkręgowce można również obserwować zimą, np. podobne do komarów muchówki z rodziny grzybiarkowatych.

↑ Jaszczurka zwinka (KKr)

← Pszczoła miodna (KS)

FORMY OCHRONY PRZYRODY

Na obszarze Parku Krajobrazowego Wzniesień Łódzkich możemy wyróżnić: 3 rezerваты przyrody, 2 użytki ekologiczne, 2 zespoły przyrodniczo-krajobrazowe, 2 obszary Natura 2000, 1 stanowisko dokumentacyjne oraz kilkadziesiąt pomników przyrody.

Najlepiej poznany fragmentami Parku są rezerваты przyrody: Las Łągiewnicki, Struga Dobieszkowska i Parowy Janinowski, obejmujące naturalne ekosystemy - obszary najmniej przekształcone przez człowieka - ostaje i siedliska przyrodnicze

↑ ZPK Górna Mrożyca (KSi)

(grzybów, roślin i zwierząt) oraz składniki przyrody nieożywionej, które wyróżniają się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, kulturowymi lub walorami krajobrazowymi.

Rezerwat przyrody Las Łągiewnicki utworzony w 1996 roku na powierzchni 69,85 ha. Celem rezerwatu jest ochrona fragmentu lasu o wyróżniających się walorach przyrodniczych, z różnorodnymi fitocenozami grądu, m.in. z udziałem jodły, dąbrowy świetlistej, dąbrowy kwaśnej i in. Rezerwat, położony na terenie lasów komunalnych Łodzi, zaledwie 5 km od centrum miasta, charakteryzuje się dużym zróżnicowaniem

geomorfologicznym, które warunkuje istnienie mozaiki różnorodnych siedlisk. Występują tu cenne gatunki chronione (m.in. wawrzynnik wilczyłoko, naparstnica zwyczajna, pełnik europejski, gnieźnik leśny i listera jajorowata) oraz kilka gatunków o ważnym znaczeniu dla fitogeografii np. górski gatunek kokoryczka okółkowa. Zwiedzanie rezerwatu może odbywać się wyłącznie wzdłuż wyznaczonych szlaków i ścieżki dydaktycznej urządzonej przez Leśnictwo Miejskie w Łodzi.

Rezerwat przyrody Struga Dobieszkowska utworzony w 1990 roku, w celu ochrony walorów przyrodniczo-leśnych doliny małego dopływu Moszczenicy - zwanego Młynówką, na terenie urzeczysk

Dobieszków. Rezerwat zajmujący powierzchnię 37,65 ha jest jednym z nielicznych w regionie łódzkim obiektów chroniących lasy higrofilne typowe dla dna doliny rzeki, jej zboczy oraz bezpośredniego otoczenia licznych nisz źródliskowych. Szata roślinna tego obiektu jest dobrze zachowana i bogata, stwierdzono tu występowanie 10 zbiorowisk roślinnych. Bogata jest również flora (240 gatunków roślin naczyniowych). Na uwagę zasługuje liczna grupa drzew i krzewów (48 gatunków), zaś w faunie - m.in. obecność rzekotki drzewnej oraz minoga strumieniowego.

Rezerwat przyrody Parowy Janinowski, utworzony w 2000 roku, obejmuje obszar lasu o powierzchni 41,66 ha w urzeczysku Janinów. Celem ochrony jest zachowanie fragmentu lasu bukowo-dębowo-sosnowego z kompleksem interesujących form geomorfologicznych tj. poerozcyjnych, suchych parowów, charakterystycznych dla strefy krawędziowej Wzniesień Łódzkich. Kompleks śródleśnych, głębokich, wieloramiennych parowów, o zróżnicowanej głębokości (do 8 m) oraz łącznej długości około 2,5 km, posiada wybitne walory krajobrazowe i przyrodniczo-leśne. W niezbyt bogatej florie na uwagę zasługuje obecność storczyka - kruszczyka szerokolistego, lilii złotogłów czy paprotki zwyczajnej.

ZESPOŁY PRZYRODNICZO-KRAJOBRAZOWE

Zespołami przyrodniczo-krajobrazowymi mogą być fragmenty krajobrazu naturalnego i kulturowego zasługujące na ochronę

← Parowy Janinowski (KKr)

Naparstnica ...
zwyczajna rys. (KKr)

←... Storczyk - kukulka szerokolistna (KS)

ze względu na ich walory widokowe lub estetyczne. Na terenie Parku utworzono dwie takie formy: ZPK Górna Mrożyca oraz ZPK Sucha Dolina w Moskulach zajmujące łącznie powierzchnię około 327 ha.

Zespół przyrodniczo-krajobrazowy Górna Mrożyca. Przedmiotem ochrony jest fragment dorzecza górnego odinka Mrożycy, między Tadzinem i Szymaniszkami. Chroniony obiekt, o powierzchni 105 ha, posiada wybitne walory krajobrazowe, na które składają się przede wszystkim: malownicza dolina meandrującej rzeki, liczne źródła, łąki i ziołorośla oraz lasy – od bagiennych olszyn na dninie doliny, łęgów, grądów, do świetlistych dąbrów na wysokich pagórkach. Łącznie stwierdzono tu występowanie 8 zespołów leśnych i zarosłowych oraz kilku zbiorowisk zastępczych. Zespół charakteryzuje się bardzo urozmaiconą rzeźbą terenu. Różnica wysokości pomiędzy poziomem rzeki, a wzniesieniami oddalonymi 300–500 m od rzeki sięga nawet 45 m. Wśród roślin naczyniowych zespołu występują gatunki podlegające ochronie: storczyk kukulka szerokolistna, czy rojownik pospolity.

Zespół przyrodniczo-krajobrazowy Sucha dolina w Moskulach to najmłodsza powierzchniowa forma ochrony przyrody

▲ ZPK Górna Mrożyca (KS)

w Parku Krajobrazowym Wzniesień Łódzkich, utworzona w 2010 roku, o powierzchni około 162 ha. Jego granice rozciągają się wzdłuż okolic ulic: Strykowskiej, Okólnej i Moskule, a na północy – wzdłuż granicy miasta Łodzi. Obszar ten, położony w bezpośrednim otoczeniu Lasu Łągiewnickiego, pełni ważną funkcję korytarza ekologicznego, umożliwiając głównie migrację zwierząt, jego istnienie jest niezbędne do prawidłowego funkcjonowania ekosystemów Lasu Łągiewnickiego. Sucha dolina w Moskulach jest jednym z ramion źródłiskowego odinka rzeki Młynówki (przepływy mają tu charakter okresowy), posiada wybitne walory krajobrazowe, a zlokalizowane na tym obszarze panoramy i punkty widokowe ukazują naturalny charakter rzeźby w strefie krawędziowej Wzniesień Łódzkich. Wśród zbiorowości roślinnych występują łąki świeże z bodziszkiem łąkowym i pasternakiem. Wśród roślinności leśnej dominuje grąd.

STANOWISKA DOKUMENTACYJNE

Stanowiska dokumentacyjne to forma ochrony przyrody, która służy zachowaniu wyodrębniających się na powierzchni ziemi miejsc występowania formacji geologicznych, ważnych pod względem naukowym i dydaktycznym.

Stanowisko dokumentacyjne w Niesułkowie Kolonii to odślonięcie pochodzenia antropogenicznego ukazujące strukturę osadów stokowych fragmentu doliny Mrożycy. Stanowisko to położone jest około 23 km na północny wschód od Łodzi, we wsi Niesułków Kolonia, na północno-wschodnim stoku doliny Mrożycy, w pobliżu ujścia do niej wyraźnego parowu. Ściana odkrywki, o długości prawie 50 m i wysokości dochodzącej do 6 m, podcina w tym miejscu wyższy poziom doliny. Widoczny w ścianie odślonięcia profil geologiczny przedstawia charakterystyczny

← Rez Struga Dobieszowska (KKr)

układ osadów rytmicznie warstwowych, będących najbardziej typowymi seriami wypełnień dolinnych obszaru podłódzkiego. Odślonięcie ukazuje budowę geologiczną fragmentu stożka wypełniającego kopalną dolinę denudacyjną w strefie jej ujścia do doliny Mrożycy.

UŻYTKI EKOLOGICZNE

Użytek ekologiczny Międzyrzecze Bzury i Łągiewniczanki utworzony został w 2009 roku i zajmuje powierzchnię 32,42 ha i pokrywa się z projektowanym obszarem chronionego krajobrazu Korytarz Chełmy – Łągiewniki. Obejmują

▲ Kwiat jabłoni (KKr)

on obszar występowania cennych wilgotnych łąk, szuwarów, ziołorośli, zarosli wierzbowych oraz łęgów przyszymkowych (w tym rzadkich na terenie Łodzi gatunków roślin). Dominują: wiązówka błotna, tojeść pospolita i krwawnica pospolita. Podstawowym typem zbiorowiska roślinnego są szuwały: trzcinowe w dolinie Łągiewniczanki oraz wielkoturzytcowe (z turzycą zaostroszoną, dzióbkowatą i sporadycznie turzycą sztywną). Gdzieniegdzie odnaleźć można zbiorowisko potocznie wąskolistnego z rzadkimi dla terenu Polski Środkowej trędownikiem oskrzydłym. Inwentaryzacja

▲ Rez Struga Dobieszowska (KKr)

florystyczna pozwoliła na wyodrębnienie 200 gatunków roślin naczyniowych, większość stanowią gatunki typowe dla łąk wilgotnych: bodziszek błotny, knieć błotna, kuklik zwisty, ostrożeń warzywny i błotny, firletka poszarpana, komanica błotna, niezapominajka błotna czy sitowie leśne. Znajdują się tu także dwa gatunki krzewów – kruszynę pospolitą i kaliny koralowej.

Użytek ekologiczny łąki na Modrzewiu, utworzony w 2008 roku, obejmuje fragment niewielkiego dolinnego obniżenia będącego pierwotnym obszarem źródłiskowym rzeki Łągiewniczanki. Ten podmokły obszar znajdujący się przy wschodnim skraju Lasu Łągiewnickiego zajmuje powierzchnię 2,93 ha. Odnaleźć tu można: intensywnie użytkowane świeże łąki, szuwały turzytcowe oraz reliktywne łąki trzęślicowe, jak i ziołorośla – pojawiły się takie gatunki, jak olcha czarna czy brzoza brodawkowata. Stwierdzono, iż na tak niewielkim obszarze występuje około 80 gatunków roślin naczyniowych, w tym rzadko spotykane na terenie miasta: bobrek trójlistkowy, turzyca dzióbkowata i pęcherzykowata, czarcikęs łąkowy, rdzeń wężownik, ostrożeń błotny czy knieć błotna. W celu zachowania bioróżnorodności, w ostatnich latach stosowana jest czynna ochrona przyrody polegająca na koszeniu znacznych fragmentów łąk i szuwarów (przynajmniej raz na 2-3 lata) oraz usuwaniu skoszonych biomasy z terenu łąki.

▲ Rzekotka drzewna rys. (KKr)

SIEĆ OBSZARÓW NATURA 2000

Nową formą ochrony przyrody, która pojawiła się z chwilą wejścia Polski do Unii Europejskiej jest sieć Natura 2000. Jest to program ochrony najcenniejszych, rzadkich siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt, który ma na celu zahamowanie wpływu negatywnych skutków rozwoju cywilizacyjnego na ekosystemy. Ta forma ochrony przyrody łączy w sobie cechy ochrony powierzchniowej i gatunkowej: chronione są tylko konkretne siedliska oraz związane z nimi gatunki roślin i zwierząt, dla których dany obszar Natura 2000 został powołany. Na obszarze Parku Krajobrazowego Wzniesień Łódzkich ustanowiono dwa obszary Natura 2000 (Specjalne Obszary Ochrony Siedlisk): PLH100034 Wola Cyrusowa oraz PLH100017 Buczyna Janinowska.

PLH100017 Buczyna Janinowska obejmuje kompleks leśny Janinów. 60% całości tego obszaru zajmuje drzewostan bukowy zróżnicowany pod względem wieku. Najstarsze buki osiągające 190 lat uznane zostały za drzewostan nasieny buka. Warto zwrócić uwagę na występującego starczyka kruszczyka szerokolistnego, lilie złotogłów czy też dwa gatunki górskie: widłaka wrońca i kokoryczkę okółkową. Jest to także ważne miejsce występowania fauny: ptaków – dzięcioła czarnego, gęsiorka, lerki, mucholówki małej, ortolana, trzmielojada, zimorodka; ssaków – mopka, nocka dużego i płazów – traszki grzebieniastej.

PLH100034 Wola Cyrusowa obejmuje kompleks niewielkich naturalnych oczek umiejscowionych w krajobrazie rolniczym, otoczonych polami uprawnymi i pastwiskami. Zbiorniki te są doskonałym miejscem rozrodu, żerowania i hibernacji dla płazów, których na tym obszarze występuje aż 11 gatunków. Do najcenniejszych zaliczyć można kumaka nizinnego – jedyne stanowisko w całym PKW; traszkę grzebieniastą (udokumentowano 10 stanowisk tego płaza na terenie PKW) czy najrzadszą ropuchę paskówkę. Występują tam także płazy stwierdzone na całym

terenie Parku: traszka zwyczajna, ropucha szara, ropucha zielona, grzebiuszka ziemna, rzekotka drzewna, żaba moczarowa, żaba trawna, żaba jeziorowa oraz żaba wodna. Teren ten jest również miejscem występowania innych przedstawicieli fauny: jaszczurki żyworodnej, jaszczurki zwinki, padalca, przepiórki, krogulca, kruszki, jastrzębia, czajki, dzierzby gąsiorek, a także miejscem żerowania żurawia, bociana czarnego czy czapli siwej.

POMNIKI PRZYRODY

W rejestrze PKW figurują obecnie **43 pomniki przyrody**, w tym dwa pomniki zbiorowe (lipy w Niesułkowie oraz aleja klonów srebrzystych w Łagiewnikach – 250 drzew). Do objęcia ochroną wytypowano kolejnych 40 okazów. Do najokazalszych drzew na terenie Parku należą m.in.: lipa drobnolistna w Poćwiardówce o obwodzie 503 cm w, dąb szypułkowy w Byszewach o obwodzie 610 cm oraz w parku w Kłęku o obwodzie 571 cm, wierz szypułkowy na terenie parku podworskiego w Niesułkowie o obwodzie 402 cm, cześćnia w Niesułkowie o obwodzie 307 cm.

ZABYTKI

Kościół pw. św. Antoniego w Lesie Łagiewnikach – został wzniesiony w latach 1701–1723. Jest to kościół murywany, jednonawowy, zbudowany na planie krzyża. Wcześniej na jego miejscu stała drewniana kaplica św. Antoniego pochodząca z 1676 roku, a następnie drewniany kościół. W latach 1733–1748 wzniesiono obok niego klasztor. Kościół posiada bogaty barokowy wystrój, główny ołtarz z wizerunkiem św. Antoniego został ufundowany w 1723 roku. W bocznej części kościoła znajduje się kaplica bł. Rafała Chylińskiego z jego relikwiami. Niezwykle okazałym elementem wyposażenia jest chór i osiemnastowieczne organy. W północnej ścianie kościoła zlokalizowana jest, również osiemnastowieczna, drewniana ambona posiadająca liczne złożenia.

Klasztor oo. Franciszkanów – obecny klasztor został wzniesiony w pierwszej połowie XVIII wieku, na miejscu wcześniejszego, zbudowanego z drewna. Obok klasztoru funkcjonuje Wyższe Seminarium Duchowne oo. Franciszkanów. Kościół i klasztor są wpisane od roku 1946 do rejestru zabytków.

Kapliczka pw. św. Antoniego i pw. św. Rocha – kapliczka pw. św. Antoniego początkowo znajdowała się na miejscu obecnego kościoła, aż do 1682 roku, kiedy to przeniesiono

..... Ołtarz kościoła pw. św. Antoniego w Łagiewnikach (KS)

ją nad Łagiewniczankę, gdzie stoi do dziś razem z kapliczką św. Rocha. Jako jedyne z sześciu kapliczek przetrwały II wojnę światową i stanowią najstarsze zabytki w granicach miasta Łodzi. Kapliczka pw. św. Antoniego została wzniesiona z drewna modrzewiowego, a w jej wnętrzu kryje się niewielkie źródelko, którego woda uznawana jest za leczniczą. Kapliczka pw. św. Rocha została zbudowana na początku XVIII w. w stylu barokowym, a w środku znajduje się ołtarz z obrazem św. Rocha.

Cmentarz w Poćwiardówce – ten zlokalizowany przy drodze Niesułków Dmosin cmentarz z czasów I wojny światowej kryje groby kilku tysięcy żołnierzy niemieckich

i rosyjskich poległych w walkach pod Brzezunami w czasie tzn. Operacji Łódzkiej. Kilka zachowanych i uporządkowanych nagrobków posiada imienne inskrypcje. Natomiast wiele z nich zarosło mchem, inne się zataryły. Dowód pamięci stanowi, centralnie usytuowany obelisk, zaś rozrzucone wśród drzew graby porasta zawsze zielony barwinek pospolity. Podczas Operacji Łódzkiej zginęło ponad 200 tys. żołnierzy nie tylko narodowości niemieckiej i rosyjskiej, ale również polskiej.

Już w średniowieczu na terenie dzisiejszych **Starych Skoszew** istniał gród warowny, będący ośrodkiem administracji i wojska. Miał kształt elipsy i otoczony był wałem drewniano-ziemnym. Dzisiejsza wieś otrzymała prawa miejskie

..... Lipka kościół mariawitów (KKr)

w 1426 roku z rąk Władysława Jagiełły i była miastem do 1702 r. W II połowie XIV wieku sprowadzono do Skoszew obraz Matki Boskiej, który w niedługim czasie zasłynął łaskami. Towarzyszył on mieszkańcom Starych Skoszew do 1934 roku, kiedy to spłonął wraz ze świątynią. Obecny, murywany neogotycki kościół został wzniesiony w latach 1934–1936, zaś w 2002 roku podniesiony został do rangi sanktuarium. W ołtarzu głównym znajduje się kopia obrazu Matki Boskiej.

..... Młyn w Dąbrówce Dużej (KKr)

..... Dwór w Byszewach (AZ)

▲ Stare Skoszewy (KKr)

Dwór w Byszewach leży w dolinie rzeki Moszczenicy, w otoczeniu starych, niekiedy również pomnikowych drzew. Jego prostokątna sylwetka widnieje w logo Parku Krajobrazowego Wzniesień Łódzkich. Ten klasycystyczny budynek, wzniesiony na początku XIX wieku, związany jest z rodziną Plichtów, którzy przybyli do Byszew w XIX w. Na kartach literatury Byszewy uwiecznił ich wielokrotnie bywalec i pisarz Jarosław Iwaszkiewicz, który pierwszy raz do Byszew przybył jako korepetytor w 1911 roku. Od tego czasu odwiedzał to miejsce wiele razy, a jego piękno uwieczniał w swej twórczości. Tak pisał o dworze w Byszewach: „Dwór w Byszewach – żadnej wsi koło dworu nie ma – położony jest wśród zielonych łąk w samym środku owej doliny i za dworem ciągnie się cały szereg okrągłych luster wodnych. Od niepamiętnych czasów Byszewy należały do rodziny Plichtów – starej i zasłużonej szlachty; (...)”. Nieodłączną częścią dworu jest park podworski, w którym zobaczymy kilka wiekowych drzew. Najstarszym z nich jest dąb „Jarosław” o ponad 6-cio metrowym obwodzie. Żywy, choć wypróchniały w środku pień stanowi miejsce bytowania wielu gatunków zwierząt. W dolinie innej rzeki, przepływającej przez teren Parku Krajobrazowego Wzniesień Łódzkich – Mroźnicy położona jest wieś Niesułków Kolonia, której najcenniejszym zabytkiem jest **kościół pw. św. Wojciecha**. Został wzniesiony w XVII wieku, z drewna

..... Odpoczynek w Arturówku (KKr) ▶

modrzewiowego, jako budowla jednonawowa, kryta gontem. W otarzu głównym znajduje się obraz Matki Boskiej Szkaplerznej z Dzieciątkiem. Uwagę przyciągają także polichromie ukazujące sceny z Nowego Testamentu. Ogrodzenie kościoła wzniesione zostało z lokalnego budulca tj. z glazów narzutowych zwanych erytkami. Te przywiezione przez łądlodów ze Skandynawii fragmenty skał często odnaleźć można w architekturze Wzniesień Łódzkich. Okolice Łodzi, w tym teren PKWŁ, to miejsce w którym spotkać można wyznawców mariawityzmu. Świątynie mariawickie na terenie Parku znajdują się m.in.: w Grzmiącej, Dobrej oraz Lipce. W tej ostatniej znajduje się strzelista, ceglana kościół pw. Matki Boskiej Szkaplerznej i św. Wojciecha należący do Parafii Starokatolickiej Mariawitów. Jego budowę rozpoczęto w 1907 roku. Obok kościoła istniała drewniana plebania, która obecnie stanowi ozdobę skansenu w Nagawkach, w pobliskiej gminie Dmosin. Mariawici w sprawach wiary i moralności nie uznają władzy biskupa i nieomylności papieża. Spowiedź jest powszechna, nie ma także celibatu wśród duchownych, komunია święta przyjmowana jest pod postacią chleba i wina.

Na terenie PKWŁ obok zabytków architektury sakralnej odnaleźć można także zabytki techniki, do których należą przede wszystkim młyny. Duża liczba wartko płynących rzek sprawiła, iż na terenie dzisiejszego Parku powstawały kolejne młyny. Ruiny jednego z nich znajdziemy na terenie rezerwatu „Struga Dobieszowska”, zaś kilkaset metrów dalej, na prywatnej posesji, znajduje się kolejny, zachowany w nieco lepszym stanie. Do niedawna jeszcze

funkcjonował młyn na rzece Mroźnicy w Dąbrówce Małej. Powstał on w latach trzydziestych, jednak został zniszczony w czasie działań wojennych i odbudowany w 1948 roku. Młyn pracował do 2004 roku, a do dziś zachował się budynek wraz z wyposażeniem.

TURYSTYKA

Przez teren PKWŁ biegnie wiele szlaków turystycznych, jednak najważniejsze z nich to zielony szlak pieszy oraz czarny szlak rowerowy. Od niedawna na terenie Parku funkcjonuje także szlak konny. **Zielony szlak pieszy po PKWŁ** – o długości 63 km, zaczyna się w Lesie Łągiewnickim przy ul. Okólnej, a kończy w Imielniku. Obejmuje on najbardziej interesujące miejsca w Parku. Prowadzi przez liczne punkty widokowe, największe kompleksy leśne (Las Łągiewnicki, Las Janinowski, Las Poćwiardowski), ukazując mozaikę malowniczych pól. Szlak przebiega w sąsiedztwie ważnych miejsc historycznych: grodziska w Starych Skoszewach, amentarza z I wojny światowej w Poćwiardówce czy modrzewiowego kościoła z XVIII w. w Niesułkowie Kolonii. **Czarny szlak rowerowy po PKWŁ** – 74-kilometrowy szlak należy do najbardziej atrakcyjnych w województwie łódzkim, a to dzięki urozmaicanej rzeźbie terenu. Zaczyna się i kończy w Lesie Łągiewnickim, przebiega głównie drogami

gruntowymi i śródleśnymi ścieżkami. Podobnie jak zielony szlak pieszy, obejmuje wszystkie cenniejsze miejsca w PKWŁ. **Łódzki Szlak Konny** – jego łączna długość w województwie łódzkim wynosi 2000 km. Jest to najdłuższy w Europie szlak konny. Składa się z dużej (1500 km) i małej pętli (500 km). Znaczący fragment tzn. wewnętrznej pętli biegnie przez Park Krajobrazowy Wzniesień Łódzkich. Łączy on istniejące w okolicy stajnie, stadniny koni i ośrodki jeździeckie. Oznaczeniem szlaku są białe kwadraty z pomarańczowym kołem w środku. Na terenie Parku Krajobrazowego Wzniesień Łódzkich możemy znaleźć kilka punktów widokowych m.in.: w okolicach Janowa, Moskwy, Dobieszkowa, Rosyżki, Dobrej Nowiny i wielu innych. Miejsca odpoczynku na obszarze Parku znajdują się głównie na terenach leśnych. Dwa zlokalizowane są w Janinowie; jeden przed wejściem do rezerwatu „Parowy Janinowski”, drugi przy wejściu do lasu od strony leśniczówki. Kolejne miejsca odpoczynku znajdują się w pobliżu leśniczówki w Lesie Poćwiardowskim oraz we wschodniej części Parku przy granicy zespołu przyrodniczo – krajobrazowego „Górna Mroźnica”. Miejsce odpoczynku odnajdziemy także w północnej części Lasu Łągiewnickiego, za budynkiem Leśnictwa Miejskiego w Łodzi.

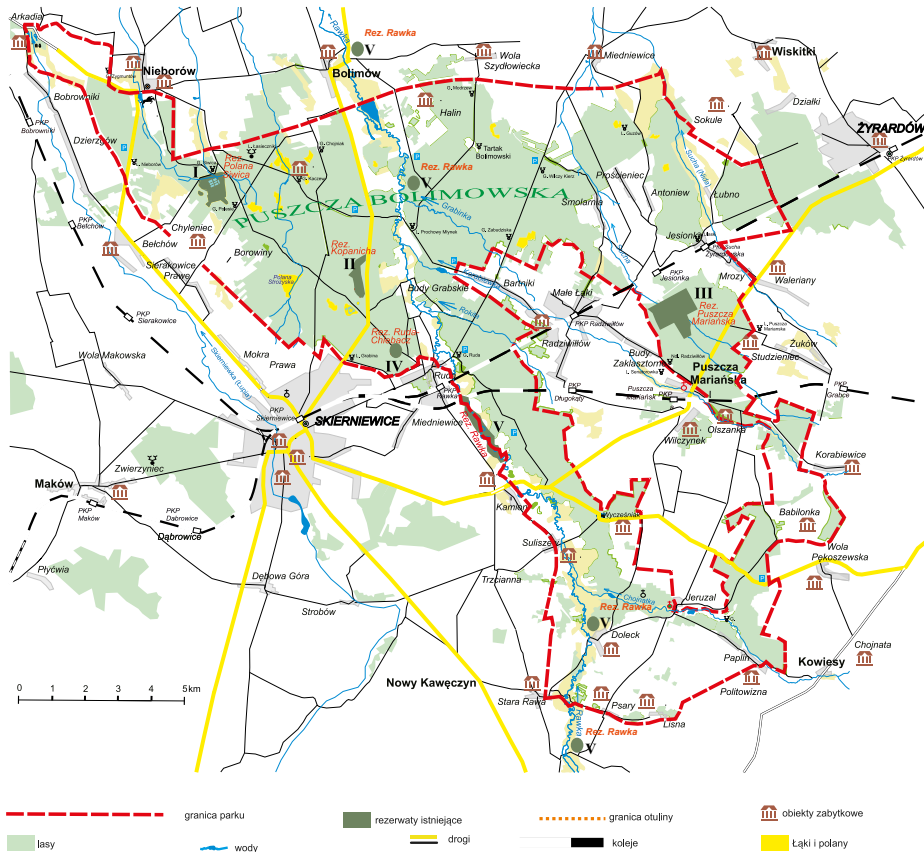
A to ciekawe

- ✓ W skład Parku Krajobrazowego Wzniesień Łódzkich wchodzi jeden z największych w Europie lasów pobłonnych w granicach miasta – Las Łągiewnicki. Ma on powierzchnię ok. 1250 ha i jest domem dla wielu gatunków roślin i zwierząt, w tym licznych rzadkich i chronionych.
- ✓ Okolice Łodzi w tym teren Parku Krajobrazowego Wzniesień Łódzkich, to miejsce gdzie spotkać możemy wyznawców mariawityzmu. Mariawityzm jest wyznaniem powstałym na początku XX wieku i związany jest z postacią Marii Franciszki Kozłowskiej i otrzymanymi przez nią objawieniami. Kościoły mariawickie na terenie Parku znajdują się m.in. w Dobrej Lipce, Grzmiącej i Woli Cyrusowej.
- ✓ W latach 1911-33 na terenie PKWŁ przebywał w charakterze korepetytora, pisarz Jarosław Iwaszkiewicz. Byszewy stały się dla niego miejscem szczególnym, które wielokrotnie z sentymentem, wspominał na kartach swoich dzieł.

..... Na szlaku konnym (KKr)

BOLIMOWSKI PARK KRAJOBRAZOWY

Rezerваты: I rezerwat Polana Siwka, II - rezerwat Kopanicha, III - rezerwat Puszcza Mariańska, IV - rezerwat Ruda-Chlebacz, V - rezerwat Rawka

← Czaszka тура (KP)

BOLIMOWSKI PARK KRAJOBRAZOWY

OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA PARKU

▲ - - - - - Stara puszcza, rys. (KN)

„Jest ku Bolimowu puszcza wielka, która jest wzdłuż ze trzy mile, a wszerz dwie mile, część boru, a część lasu; jest sośnina wielka, barci niemato, dębina wielka, jesionina, grabina, lipina, brzeźcina, olszyna, brzezina i innego wszelakiego drzewa dosyć; jest też i zwierza, jako sarn niemato.” - tak w 1564 roku zanotowali lustratorzy królewscy w „Lustracjach Województwa Rawskiego”¹.

Dziś, pomiędzy Warszawą a Łodzią, niemal w połowie drogi, wciąż las się pyszni wspaniałą, kryjącą w sobie pamięć mroczną dawnych puszczy przepastnych: tejsze *Bolemowskiej* (zwanej dziś Bolimowską), i sąsiadujących z nią: *Wiskickiej*, *Korabiowskiej* i *Jaktorowskiej* - tej od ostatniego tura². Tworzą go sośniny, przetkane brzozą, młodym modrzewiem, ówdzie osiką. Żyźniejsze miejsca porastają fragmenty grądów i resztki starych ponad 150-letnich dąbrów, będących świadkami dawnej świetności, w podmokłych zagłębieniach, wzdłuż cieków i starorzeczy zachowały się olsy. Krajobraz lasu - z pozoru płaski, to tu, to tam zmienia się nagle, otwierając wąskie głębokie dolinki małych strumyków, średnie bagienka i bajora czy też rozległe świetliste polany

¹ LUSTRACJE WOJEWÓDZTWA RAWSKIEGO 1564 I 1570, Polska Akademia Nauk - Instytut Historii, wydała Zofia Kędzierska, Warszawa 1959, str. 70-71.

² Ostatni tur na terenie Rzeczypospolitej (i prawdopodobnie na świecie) padł w roku 1627 w okolicach Jaktorowa. Fakt ten upamiętnia okolicznościowy kamień przy przechodzącej przez Jaktorów szosie Żyrardów - Grodzisk Mazowiecki.

Powierzchnia parku: 23 614 ha
 Powierzchnia otuliny: 3 102 ha (otulinę stanowi pas gruntu o szerokości 200 m wzdłuż granic Parku).

Rok utworzenia parku: 1986.

Położenie geograficzne:

- makroregiony: Nizina Środkowomazowiecka i Wzniesienia Południowomazowieckie,
 - mezoregiony: Wysoczyzna Rawska, Wzniesienia Łódzkie, Równina Łowicko - Błońska.

Położenie administracyjne:

- w województwie łódzkim - gminy: Bolimów, Kowiesy, Nieborów, Nowy Kawęczyn, Skierzwice;
 - w województwie mazowieckim - gminy: Puszcza Mariańska, Wiskitki.

Jednostka organizacyjna:

Województwa Łódzkiego

Kontakt:

Oddział Terenowy Bolimowskiego Parku Krajobrazowego
 ul. Nowobielarska 61, 96-100 Skierzwice

tel. 46 8 333 777, 508 253 065

Adres e-mail: bpk@parkilodzkie.pl

Strona internetowa: www.parkilodzkie.pl

..... Rzekotka drzewna (KN)

- pamiątkę po mieszkańcach puszczy: drwalach, smolarzach, węglarzach czy bartnikach³.

Dotrzeć się do Puszczy łatwo: autostradą (A2), asfaltowymi drogami lub koleją; zaledwie godzina jazdy z Warszawy, trochę dłużej z Łodzi. Teren to doskonały do weekendowych wypadów, grybobrania, turystycznych wędrowek, rowerowych wypraw czy konnej jazdy. Przecinająca go Rawka⁴ - dzika, kapryśna rzeka, szybko tocząca swe wody, zachwyca krętym biegiem, ilością zakoli i zawiąsów oraz nadzwyczajnym bogactwem przyrodniczym swej doliny. Pełno w niej zarośli, zapustów, oczerętów, podmokłych olsów, oczek wodnych i starorzeczy, dających schronienie licznyemu zwierzętom. Dziczejące, coraz rzadziej koszone łąki oddzielają rzekę od lasu. Wiosną rozkwitają dziesiątkami kolorów, latem krążą nad nimi bociany, jesienią długo utrzymują swą zieleni, śnieżną zimą stoją się płaskie i groźne. Zaniechanie koszenia i wypasu oraz nieubłagana presja otaczających je lasów powoduje, iż porzucając z wolna kurczyć się i pokrywać drzewami.

Cała ta fantastyczna kraina, leżąca w samym środku Polski to Bolimowski Park Krajobrazowy (BPK). Jej uroki dostrzeże każdy, kto choć na chwilę, porzućwszy zgiełk miasta, wniknie w puszczańskie ostępy lub stanie na którymś z mostów przerzuczonych przez Rawkę. Zanurzając się w zieloność i ciszę Puszczy czy srebrny połysk i szum rzeki, zazna wtedy uczucia - i jakże dziś pożądanego - spowolnienia czasu.

³ Rzemieślnicy leśni, często nazywani ogólnie „budnikami”. Świadectwem ich obecności są liczne „budnickie” polany na terenie Bolimowskiego Parku Krajobrazowego (największe: Strozyska, Bielawy, Olszówka) oraz słowo „budy” w nazwie wielu wsi. Żywot „budnika”, jego pracy i „budy”, w której mieszkał najtrafniej opisał Józef Ignacy Kraszewski w krótkiej powieści „Budnik”.

⁴ „Rzeka Roku 2014” - laureatka ogólnopolskiego konkursu ogłoszonego przez Klub Gaja na najwspanialszą rzekę Polski.

RZEŻBA TERENU

BPK jest położony na granicy platformy prekambryjskiej i platformy paleozoicznej - na obszarze staroglacjalnym, gdzie dominującą formą są wysoczyzny i bezżyzne równiny. Park usytuowany jest między maksymalnym zasięgiem zlodowacenia północnopolskiego a maksymalnym zasięgiem zlodowacenia Warty (okres denudacji i erozji). W czwartorzędzie teren ten często pokrywały lądolody, których pozostałościami są formy i osady: gliny, mułkowo - ilaste, piaszczysto - żwirowe, segregowane i akumulowane przez wody topniejącego lodowca. Ze zlodowaceniem Warty (ok. 150 tys. lat temu) związane są formy typowe dla deglacjacji lądolodu: moreny czołowe, moreny martwego lodu oraz formy szczelinowe. Podczas topnienia lodu kształtowała się powierzchnia moreny dennej, tworząc wysoczyznę polodowcową: falistą (rozległe obszary pagórków i obniżeń o formach zaokrąglonych, małe wzniesienia i nachylenia stoków) bądź płaską. Ważnym elementem rzeźby terenu jest obniżenie doliny rzeki Rawki - obszar o wyraźnych krawędziach, wypełniony osadami rzecznyymi.

..... Łoś (KP)

WODY

Główne rysy sieci hydrograficznej BPK kształtowały się w okresie zlodowaceń plejstocenijskich. Tworzą ją prawostronne dopływy Bzury (Rawka i Skierniewka) oraz rzeki: Chojnarka, Korabiewka i Rokita. Warto wspomnieć też o Grabince, która występuje okresowo i jest prawym dopływem Rawki. Oprócz rzek, na terenie Parku występują oczka wodne, stawy i spiętrzenia antropogenicznego pochodzenia. Najważniejszym elementem sieci hydrograficznej BPK jest silnie meandrująca i odcinająca starorzeczka Rawka oraz jej charakterystyczne, asymetryczne dorzecze.

FLORA

Reżimy ochronne parku krajobrazowego - nie tak ściśle jak w parku narodowym - dopuszczają działalność gospodarczą. Dlatego nie należy się dziwić napotkaniem w Puszczy Bolimowskiej dużym, często 4-6-hektarowym zrębom. Odnawiane są one sosną z domieszką innych gatunków drzewiastych: brzozy, olszy, czasem dębu, modrzewia lub świerka.

Nie w piętrze drzew należy zatem szukać całego bogactwa i różnorodności flory, ale pod nim - w podszycie i runie, a także w wyrobiskach torfowych, nadrzecznych zaroślach i szuwarach, na śródleśnych polanach, bagnach, na podmokłych łąkach i pastwiskach. Znaleźć tam można m.in. ponad 90 gatunków roślin objętych ochroną i ponad 100 uznanych za zagrożone i ginące. Należą do nich np. rzadkie już w tej części Polski widłaki, tworzące niewielkie płyty, czy też pojedynczo lub łanami rosnące kolorowe storczyki. Dość licznie występują, widywany raczej w miejskich parkach, niż w lasach, oplatający drzewa i wysoko się wspinający bluszcz pospolity. Na wielu pniach spotkać można porosty, świadczące o czystości powietrza.

Do ciekawostek należy bardzo rzadka, a przy tym najmniej znana na świecie, roślina kwiatowa - wOLFIA bezkorzeniowa, którą znaleźć można w jednym ze starorzeczy Rawki, a także cytowana w wielu podręcznikach rosiczka okrągłolistna czy trujący wawrzynek wilczełyko - pięknie kwitnący wiosną i tworzący w kilku miejscach niewielkie skupiska. Do bardzo rzadkich już dziś roślin należy także pachnąca kumaryną turówka wonna, którą każdy kojarzy raczej z Puszcza Białowieską, niż z lasami Polski środkowej. Z innych - niegdyś dość pospolitych, i znajdujących przy tym zastosowanie praktyczne, należą m.in.: pierwiosnka lekarska, marzanka wonna, kopytnik pospolity, naparstnica zwyczajna, mącznica lekarska, czy wrzeszcz bagno zwyczajne, zwane popularnie „bagnem na mole”.

Rośliny rzadkie i chronione występują na ogół na rozproszonych, czasem wręcz pojedynczych stanowiskach. Ich ilość nieustannie

maleje - w miarę jak nieubłaganie ubożeje nasze środowisko przyrodnicze. Niektóre stanowiska - np. wielosiła błękitnego czy widłaka spłaszczonego znane są już tylko z literatury. Rośliną charakterystyczną Bolimowskiego Parku Krajobrazowego i będącą jego symbolem, jest konwalia majowa. Pokrywa ona duże połacie, tworząc częste w Puszczy Bolimowskiej „konwaliowiska”.

FAUNA

Fauna Parku jest niezwykle bogata. Najwspanialszym zwierzęciem jest łoś. Spotkać go można na dobrą sprawę wszędzie - przechadzającego się wzdłuż Rawki lub jej dopływów, w nadrzecznych zapustach lub po prostu żerującego na leśnych uprawach. Łoś jest gatunkiem wędrownym - nieustannie przemieszcza się, zmieniając żerowiska i „miejsca postoju”. Trudno powiedzieć, czy zdomował się on w Puszczy Bolimowskiej na stałe. Prawdopodobnie większość osobników przybywa z Puszczy Kampinoskiej i zatrzymuje się tu na jakiś czas w swej nieustającej wędrowce.

..... Kraśnik (KN)

..... Czapla biała (KN)

↑ Bielik (KP)

Gatunkiem rzadkim, choć ostatnio coraz częściej widywanym i na pewno przechodnim jest **jeleń europejski**. Pojedyncze osobniki, głównie męskie, pojawiają się czasem na krótko w leśnych ostępach Parku, podczas swej wędrówki z Kampinosu na południe, zapewne ku Lasom Spalskim. W roku 2014 po raz pierwszy spotkano dwie jelenie pary, ukrywające się w szuwarach przy oczku wodnym w zespole przyrodniczo-krajobrazowym „Nieborów”.

Jedną z osobliwości Puszczy Bolimowskiej są **daniele**, przybyłe do Europy z Azji Mniejszej. Sprowadzone tu w XVII w., znalazły doskonałe warunki i zadomowiły się na stałe. Ich stado, zwane „chmarą” ocenia się na 30-35 sztuk. Najczęściej widywane są w okolicach Kaczewa, choć przy odrobinie szczęścia spotkać je można na dobrej sprawie wszędzie.

Z innych ssaków, żyjących w Parku warto m.in. wymienić: **zającą, dzikiego królika, piżmaka amerykańskiego, jeża, lisa, wilka, borsuka, jenota, kunę leśną, rysia, wydrę, rzęsorka rzeczka** – jedyne w Europie jadowitego ssaka oraz **bobry**.

Te ostatnie (4 osobniki dorosłe i 3 młode) reintrodukowano w dolinie Rawki w 1983 roku. Dziś bobrzę populację szacuje się na około 30 rodzin. Nie wnoszą one tam i nie budują żeremi z powodu zbyt szybkiego nurtu rzeki, lecz gnieźdzą się w norach wykopanych w wysokich piaszczystych brzegach Rawki. Od kilku lat instalują się także w dolnych odcinkach

jej dopływów oraz w rowach melioracyjnych, gdzie można już zauważyć ich pierwsze konstrukcje inżynierskie. Ślady żerowania bobrów widoczne są wzdłuż całej Rawki. Wszędzie spotkać można poobgryzane i pościanane drzewa, a czasem nawet całe bobrze zręby. Ich ulubionym gatunkiem jest osika. Świat ptasi Parku jest bardzo liczny i urozmaicony. Spośród ponad 130 gatunków warto wymienić: **zielonkę, żurawia**, budującego efektowne gniazda **remiza, bąka, derkacza** czy błękitnie upierzonego **zimerodka**, który zadomowił się w dolinie Rawki, a także **orlika krzykliwego** i **bielika**. Na osobną uwagę zasługuje **bocian czarny** – ptak w Europie Zachodniej już nie występujący, który na terenie Puszczy Bolimowskiej założył gniazda. Jego kuzyn – bocian biały – jest o wiele liczniejszy. Przeprowadzona w 2018 r. inwentaryzacja wykazała 6 zasiedlonych gniazd, zaś bocienia populacja (po zakończeniu legów) liczyła 25 osobników (13 młode i 12 dorosłych).

Ciekawie również przedstawia się entomofauna Parku. Dotychczasowe badania wykazały obecność m. in. **985 gat.** motyli nocnych, w tym gatunek **zwójki Cnephasia pasiuana** – nowy

↑ Gniewosz plamisty (MM)

dla Polski, **63 gat.** motyli dziennych, w tym **ogonczyk wiązowiec** – bardzo rzadki w Polsce, **138 gat.** chrząszczy (biegaczowate i kózkowate), w tym **zuchwień głowacz** – gatunek wpisany na czerwoną listę zwierząt ginących i zagrożonych w Polsce. Puszcza Bolimowska jest jedną z najważniejszych ostoi gadów w Polsce środkowej. Poza licznie występującą **żmiją zygzakowatą, zaskrońcem** i **jaszczurkami: zwinką, żyworódką i padalcem**, coraz częściej pojawia się w niej **gniewosz plamisty** (na terenie Parku objęty ochroną czynną).

← Borsuk (MM)

ZESPÓŁ PRZYRODNICZO-KRAJOBRAZOWY „NIEBORÓW”

Ponad 46-hektarowa enklawa, otoczona z trzech stron lasem, należąca dawniej do majątku nieborowskiego Radziwiłłów. Obecnie kompleks polno-łąkowy w ekstensywnym, tradycyjnym użytkowaniu i lokalna ostoja zwierzyny z rozległym trzcinowiskiem oraz bajorem dla dzików i ptaków wodnych. Cenny fragment krajobrazu naturalnego i kulturowego, w przyszłości – park ekologiczny.

OBSZARY NATURA 2000

Polany Puszczy Bolimowskiej – PLH100028, powierzchnia 132 ha – niespotykane nigdzie indziej w Polsce środkowej podmokłe, śródleśne, „świetliste” łąki i pastwiska, ewenement przyrodniczy i swoisty zabytek – świadectwo po bujnie rozwijającym się w tej części Mazowsza osadnictwie puszczańskim, zwanym budnictwem (XVII-XVIII w.). Na obszar składają się cztery największe i najlepiej zachowane polany: Strożyska, Olszówka, Bielawy oraz Siwica – największa i najpiękniejsza ze wszystkich polan, a przy tym najbardziej zróżnicowana, „mokra”, niedostępna i niebezpieczna (od 1998 r. rezerwat przyrody objęty zakazem wstępu).

Dolina Rawki – PLH100015, powierzchnia 2525 ha (w tym w województwie łódzkim 2255 ha) – obszar zatwierdzony przez Komisję Europejską – obejmuje dolinę rzeki Rawki pomiędzy Żydomicami, gm. Rawa Mazowiecka a Bolimowem, w tym część rezerwatu przyrody „Rawka”.

Grabinka – PLH140044, powierzchnia 45 ha – malownicza dolinka okresowej rzeczki, wypelniona lasami grabowymi i olszowymi. Ciekawe, reliktowe zbiorowiska roślinne ponad 130 gatunków roślin, a wśród nich wielu rzadkich i chronionych.

Łąki Żukowskie – PLH140053, powierzchnia 173 ha położone na wschodnim skraju Puszczy Bolimowskiej (w sąsiedztwie BPK) pola oraz łąki i pastwiska z zadrzewieniami i zakrzewieniami śródpolnymi oraz oczkami wodnymi.

POMNIKI PRZYRODY

Aleje pod ochroną konserwatorską – Arkadia – Nieborów – Łasiecniki oraz Nieborów – Piaski o łącznej długości ok. 7 km, razem 1050 drzew, w wieku 150-230 lat, głównie lip, a także pojedynczych topól, sosen, wierzb i wiązów szypułkowych.

↑ Modraszek telejus (KN)

FORMY OCHRONY PRZYRODY W BOLIMOWSKIM PARKU KRAJOBRAZOWYM I OKOLICY

REZERWATY PRZYRODY:

Rawka – rezerwat wodny, utworzony w 1983 r., powierzchnia ok. 464 ha. Nizinna, silnie meandrująca rzeka o szybkim nurcie i czystych wodach, bogata w wiele gatunków ryb. Miejsce występowania bobra i licznych gatunków ptaków, m. in. zimerodka.

Polana Siwica – (gm. Nieborów, pow. łowicki) – rezerwat łąkowy, utworzony w 1998 r., powierzchnia ok. 68 ha. Bagniska, podmokłe łąki, pastwiska, jeziora potorfowe. Ostoja zwierzyny (łoś, daniel, sarna, dzik) i miejsce lęgowe ptaków, m. in. kaczki, perkozy, derkacz, czapla siwa, bąk, łabędź niemy, przelotnie gęsi i żurawie. Żerowisko bociana czarnego.

Kopanica – (gm. Skierniewice) – rezerwat leśny, utworzony w 1980 r., powierzchnia ok. 42 ha. Torfowisko przejściowe z rzadkimi i chronionymi roślinami, m. in. lilia złotogłów, żurawina błotna, borówka bagienna, bagno zwyczajne, widłak jałowcowaty. Ostoja zwierzyny (łoś, sarna, dzik, lis).

Ruda-Chełbacz – (gm. Skierniewice) – rezerwat leśny, utworzony w 1980 r., ok. 12 ha. Las olszowy z wieloma gatunkami chronionymi. Kilka stanowisk widłaka wrońca (nieliczne w Polsce środkowej), ostoja zwierzyny (łoś, sarna, lis), dzicze „babrzysko”.

Puszcza Mariańska – (gm. Puszcza Mariańska, pow. żyrański) – rezerwat leśny, utworzony w 1983 r., powierzchnia ok. 130 ha. Świetlisty grąd o bogatym runie, m.in. przyłasczka, zawilce, liczne widłaki.

Drzewa – 60 pomników przyrody, w większości dęby szypułkowe oraz inne gatunki drzew, takie jak lipa drobnolistna, lipa szerokolistna, wiąz szypułkowy, kasztanowiec biały (zwyczajny).

Głaz narzutowy – usytuowany na południowym skraju Puszczy Bolimowskiej przy szosie Skierniewice – Bolimów (Leśnictwo Grabina).

Dąbrowa Niepodległości – skupisko 100 dębów szypułkowych na terenie Wspólnoty Lasów Osady Bolimów.

UŻYTKI EKOLOGICZNE

126 użytków rozmieszczonych nierównomiernie, skoncentrowanych głównie na północy Parku, największy (ok. 7 ha), znajduje się w Leśnictwie Łasieczniki.

ZABYTKI

W powszechnym odczuciu zabytek jest pamiątką przeszłości, wytworem działalności ludzkiej, świadectwem minionych epok i nosicielem rozlicznych wartości: historycznych, naukowych, estetycznych, sentymentalnych. Sama Puszcza Bolimowska w zabytki takie nie obfituje, natomiast jej obrze-

..... Partery kwiatowe w ogrodzie farnuskim przy pałacu w Nieborowie (KP)

ża – zdecydowanie tak. Do najznamienitszych należą:

Pałac i ogród w Nieborowie – prawdziwie magnacka siedziba z barokowym pałacem wg projektu Tylmana z Gamera (XVIII w.). Obecnie placówka Muzeum Narodowego (Muzeum Wnętrz). W Nieborowie rezydowali: Radziejewscy, Towiańscy, Lubomirscy, Łochocy, Ogińscy, a od roku 1774 r. Radziwiłłowie. Przy pałacu znajduje się rozległy ogród w stylu francuskim z rabatami,

..... Dwór w Psarach (KN)

szpalerami, boskietami i gabinetami oraz oddzielony od niego „Kanałem Nieborowskim” park w stylu angielskim (dawny zwierzyniec). Od XIX w. w Nieborowie funkcjonuje wytwórnia majoliki znanej jako „fajanse nieborowskie”; obecnie dwa warsztaty wytwarzają ceramikę artystyczno-użytkową i ozdoby.

Pałac, ogród i park często pokazują się w produkcjach filmowych, np. w „Akademii Pana Kleksa”.

Arkadia – wieś w gminie Nieborów, nad rzeką Łupią (Skierniewka), z romantycznym ogrodem pełnym sztucznych ruin, utworzonym w 1779 r. przez Helenę z Przeździeckich Radziwiłłową, żonę właściciela Nieborowa, Michała Hieronima Radziwiłła, według planu architektów Szymona Bogumiła Zuga i Henryka Ittara. Z pierwotnego stanu, inspirowanego pomysłami samej założycielki, przetrwały do naszych czasów m. in. rozległy park w stylu angielskim ze stawem, obeliski, fragmenty grobowców, kolumn i rzeźb oraz główne budowle: Świątynia Diany, Akwedukt Rzymski, Przybytek Arcykaptana, Jaskinia Sybilli, Domek Gotycki, Łuk Grecki, Dom Murgrabiego. Za rzeką rozciągały się niegdyś Pola Elizejskie z Grobowcem Żłudeń, obecnie zrekonstruowanym. W drewnianym domku, znajdującym się za ogrodzeniem parku, od strony północno-wschodniej, w latach 1893-1903 mieszkała Maria Konopnicka. Park w Arkadii jest jedynym w Polsce i zapewne także w Europie (!) zabytkiem dawnej architektury ogrodowej, który zachował swą niemal niezmienną pierwotną koncepcję przestrzenną.

Dwory ziemiańskie – na obrzeżach Parku i w okolicy jest ich około 30. Większość zamieszkałych, niektóre pięknie odrestaurowane (Trzcianna!), niektóre wciąż dźwigające się z ruin (Guzów), niektóre pełniące funkcje gospodarze (Nowy Dwór – klinika, Strobów – Dom Dziecka, Pamiętna – hotel i restauracja, Wycześniak – Dom Opieki), kilka „grafo” w filmach (Turowa Wola – „Nad Niemnem”, „Pan Tadeusz”,

„Panna z mokrą głową”, „Panny i wdowy”, Sokule – „dwór Lucy” w serialu „Ranczo”).

Wszystkie pałace i dwory z Bolimowskiego Parku Krajobrazowego i okolic zostały opisane w specjalnym wydawnictwie, jest dostępne na stronie www.parkilodzkie.pl

W Puszczy Bolimowskiej, w uroczysku Kaczew, wznosi się stary, stylowy, drewniany dworek myśliwski Radziwiłłów (niestety bardzo zaniedbany), do którego prowadzi leśna aleja lipowa.

WYBRANE ZABYTKOWE KOŚCIOŁY

Na terenie Parku i w sąsiedztwie jest ich kilka. Znajdują się we wsiach:

Bolimów: w zachowanym dawnym układzie urbanistycznym dwa ciekawe późnorenansansowe kościoły – pw. Świętej Trójcy (z XVIII-wiecznym obrazem św. Józefa) oraz pw. św. Anny z czarnym ołtarzem św. Anny Samotrzeczej z 1633 r. Święta Anna jest patronką Bolimowa, a uroczysty lipcowy odpust jej poświęcony zbiega się z dorocznym Festiwałem Rzemiosła Dawnego.

Jeruzal (gm. Kowiesy): Nazwa pochodzi zapewne od łacińskiego Jeruzalem. Ciekawy barokowo-klasycyzyczny, murowany kościół Podwyższenia Świętego Krzyża z 1798 r. fundacji Józefa i Franciszki Niemiryczów, z drewnianą dzwonnica z I poł. XIX w. W czasie I wojny światowej Niemcy na wzgórzu przy kościele usytuowali stanowisko obronne; kościół i cmentarz zostały uszkodzone. W XVI w. wieś i okolice zamieszkiwali arianie, zaś w XIX – mariawici; w sąsiedniej wsi – Wólce Jeruzalskiej znajduje się czynny do dziś mariawicki cmentarz. W pobliżu – Gacna – leśna kaplica. Pierwotna budowla wzniesiona w 1626 r. w miejscu objawienia Krzyża Świętego, kilkakrotnie rozbierana, odnowiona w 1995 r. Podobno zatrzymał się tam Napoleon w drodze na Moskwę. Zmęczony drogą zdzremnął się i miał sen: ukazał mu się anioł, stanowczo odradzający dalszą drogę na wschód. Niestety, cesarz nie posłuchał.

Miedniewice (gm. Wiskitki): zespół kościelno-klasztorny – jeden z najcenniejszych zabytków barokowych Mazowsza. W kościele pod wezwaniem Zwiastowania NMP i św. Józefa kolorowany drzeworyt z 1674 r., przedstawiający Świętą Rodzinę, czczony jako cudowny obraz Matki Boskiej Miedniewickiej. Miejsce pielgrzymkowe o uroczystych odpustach: Zielone Świątki, 1–2 sierpnia i 8 września.

Nieborów: murowany i otynkowany Kościół pw. Matki Boskiej Bolesnej wzniesiony w latach 1871–1883, w ołtarzu i kaplicy elementy ceramiczne z fabryki nieborowskiej z końca XIX w., w zakrystii piec „Nieborów” z tego okresu, pamiątki związane z rodziną Radziwiłłów.

Puszcza Mariańska: drewniany kościółek pw. św. Michała Archanioła, zrekonstruowany po pożarze w 1993 r. Na dziedzińcu przykościelnym pamiątki po kanonizowanym w 2016 r. św. o. Stanisławie Papczyńskim, założycielu zakonu Ojców Marianów (stąd Puszcza Mariańska) i jego przyjacielu królu Janie III Sobieskim, który w Puszczy bywał, a zatrzymawszy się w drodze na Wiedeń, pod lipą przy kościele drzeźniąc, wysnuł wiedeńską victorię.

Radziwiłłów/Bartniki (gm. Puszcza Mariańska): wysoki, elegancki, neogotycki kościół z czerwonej cegły, powstały w latach 1905–1907 z fundacji rodziny Sobańskich. Obok zabudowania domu zakonnego Zgromadzenia Zmartwychwstania Pana Naszego, działającego tam od roku 1920.

Stara Rawa (gm. Nowy Kawęczyn): drewniany kościół parafialny z lat 1731–51, o barokowym wnętrzu, pw. św. Apostołów Szymona i Judy Tadeusza, z dzwonnica, zabytkowym

..... Kościół św. Anny w Bolimowie (AP)

cmentarzem i kaplicą cmentarną z przełomu XVIII i XIX w. Przy kościele zabytkowe nagrobki: żeliwny Felicysimy z Wyroziemskich Lemańskiej z 1850 r. oraz utrzymane w kolorze ochry i kości słoniowej zaniedbane mauzoleum z inskrypcją w białym marmurze:

TURYSTYKA

Bolimowski Park Krajobrazowy ze względu na swe szczególnie atrakcyjne położenie jest wspaniałym miejscem do aktywnego wypoczynku. Ponad 20 oznakowanych szlaków turystycznych, rowerowych i pieszych, z najdłuższym przebiegającym tędy łódzkim Szlakiem Konnym, zaprasza turystów. Tu również przebiega jedna z dróg św. Jakuba. Bogata infrastruktura: altanki leśne, tablice informacyjne, tablice dydaktyczne, ławki – pozwala odetchnąć podczas wędrówki. Realizowane tu programy turystyczne, m. in.: Kolejowe Niedziele, „Kolorowa Lokomotywa” oraz rajdy rowerowe przyciągają coraz więcej turystów. Walory turystyczne i przyrodnicze tego terenu doceniła również TVP, kręcąc tu jeden z odcinków „Polski wg Kreta” i „Nie ma jak Polska”.

OZNAKOWANE PIESZE SZLAKI TURYSTYCZNE

1. ŁD 4525 c – Kurzeszyn PKS – Stara Rawa – Doleck – Patoki – Wycześniak – Puszcza Mariańska, 40 km, czerwony.
2. SK 1343 z – Skierniewice Rawka PKP – Budy Grabskie – Joachimów Mogiły – Tartak Bolimowski – Jesionka – Radziejowice, 53 km, zielony.
3. ŁD4524n – Kowiesy PKS (UG) – Chełmce – Sawia Góra – Jeruzal – Olszanka – Puszcza Mariańska – Rezerwat „Puszcza Mariańska” – Jesionka PKP – Miedniewice PKS, 38 km, niebieski.
4. Szlak „Walk nad Rawką” – Bolimów PKS – Joachimów Mogiły „Pomnik Powstańców” – wysoki brzeg Rawki – Rawka PKP – Samice – Kamion – Pomnik Żołnierzy Niemieckich, 20 km, niebieski.
5. SK-1341y Boguszyce – Łowicz, 70 km, żółty, oznakowany w granicach gmin Skierniewice, Bolimów i Nieborów.
6. ŁD 4527 s – Jeruzal – Patoki – szlak łącznikowy, 2 km, czarny, nieoznakowany.
7. Dwie trasy biegowe na terenie Nadleśnictwa Skierniewice.

OZNAKOWANE ROWEROWE SZLAKI TURYSTYCZNE

1. Szlak – Skierniewice Rawka PKP – Budy Grabskie – Droga Łowicka – rezerwat „Polana Siwica” – Nieborów, 20 km, żółty.
2. Szlak „Starych dworków” – Skierniewice PKP

..... Ćwiczenia z orientacji w terenie podczas zajęć edukacyjnych (KP)

GRÓB RODZINY TRZCIŃSKICH Filip Prandota Trzciański z 3^{em} synych małych dziecińek ostatni z rodu Prandotów dziedzic Trzciański żył lat 61 zm. 28 maja 1900 r.

Wisłiki: piękny, gotycki kościół, wzniesiony w latach 1572-1585 pod wezwaniem Wszystkich Świętych i św. Stanisława, doskonale wkomponowany w dawny układ architektoniczny.

PAMIĄTKI ZWIĄZANE Z POWSTANIEM STYCZNIOWYM I WIELKĄ WOJNĄ.

Pomnik Powstańców Styczniowych – w Joachimowie – Mogiłach (gm. Bolimów), upamiętniający stoczony 7 lutego 1863 r. bitwę oddziału Władysława Stroynowskiego z przeważającymi siłami carskimi.

Mauzoleum Joachimów Mogiły – (gm. Bolimów) cmentarz żołnierzy niemieckich. Znajdują się tu prochy 1200 żołnierzy, którzy zginęli podczas niemieckich ataków gazowych z 1915 r. oraz 2500 poległych w czasie II wojny światowej, ekshumowanych z cmentarza na Powązkach w 1990 r. Miejsce nieoficjalnych wizyt ważnych osobistości niemieckich. **Cmentarze Wielkiej Wojny** – około 30 cmentarzy wojennych, na ogół zapomnianych i zaniedbanych, rozsypanych po Puszczy Bolimowskiej i okolicznych polach. Opiekuje się nimi garstka wolontariuszy, którzy własnym sumptem wykonują drobne prace porządkowe.

- Kamion – Trzcianna – Stara Rawa – Lisna – Paplin – Wola Pękoszewska – Puszcza Mariańska – Bartniki – Skierniewice PKP, 68 km, zielony.
3. Szlak „Ptaki okolicy Skierniewic” – Skierniewice PKP – park miejski – zalew – Strobów – Balcerów – Dąbrowice – Nadleśnictwo Zwierzyniec – Borowiny- rezerwat „Polana Siwica” – BPK – Skierniewice, 42,5 km, niebieski.
 4. Szlak „Grunwaldzki” – Sulejów – Wolbórz – Lubochnia – Żelechlinek – Głuchów – Wysokienice – Samice – Bolimów, 156 km, czerwony.
 5. Szlak „Grodzisk Piastów Mazowieckich” – „Anielska Góra” – Rawa Mazowiecka – Kurzeszyn – Stara Rawa – Ruda – Rzeczków, 51 km, czarny.
 6. Szlak „Śladami Reymonta” – Skierniewice PKP – Maków – Lipce Reymontowskie – Rogów – Słupia – Godzianów – Skierniewice, 57 km, czerwony.
 7. Szlak „Nekropolii I wojny światowej” – Samice – Joachimów Mogiły – Bolimów – Skierniewice Rawka – Samice, 35 km, niebieski.
 8. Szlak „Kultury Janisławickiej” – Janisławice – Byczki – Godzianów – Słupia – Maków – Skierniewice, 37 km, zielony.
 9. Szlak „Radziwiłłowski” – Ruda – Bełchów – Dzierżgów – Bobrowniki – Arkadia, 16 km, zielony.
 10. Szlak „Meandry Rawki” – Samice – Budy Grabskie, 7 km, czarny.
 11. Szlak – Żelazna – Głuchów – Białyń – Słupia, 36 km, żółty.
 12. Szlak łącznikowy – Strobów – Żelazna – Zapady, 20 km, czarny.
 13. Szlak „Śladami rzeki Korabiewki” – Mszczonów – Puszcza Mariańska, 40 km, niebieski.
 14. Szlak „Rawka Osemka” – Kurzeszyn – Rossocha – Boguszyce – Rawa Mazowiecka – Biała Rawka – Kowiesy – Wola Pękoszewska – Jeruzal – Kurzeszyn, 106 km, niebieski.
 15. Szlak „Dwory i kościoły” – Łowicz – Kiernozia – Boczek – Borów – Łowicz, 123 km, zielony.
 16. Szlak „Książęcy” – Łowicz – Arkadia – Nieborów, 14 km, niebieski.
 17. Szlak „Szable i Bagnety” – Łowicz – Nieborów – Boczka, 119 km, czerwony.

ŁÓDZKI SZLAK KONNY

Najdłuższy w Europie, dla miłośników aktywnej turystyki konnej. Całkowita długość ponad 2200 km, kolor pomarańczowy, na trasie 200 ośrodków jeździeckich, 21 punktów

..... Na Łódzkim Szlaku Konnym (HB)

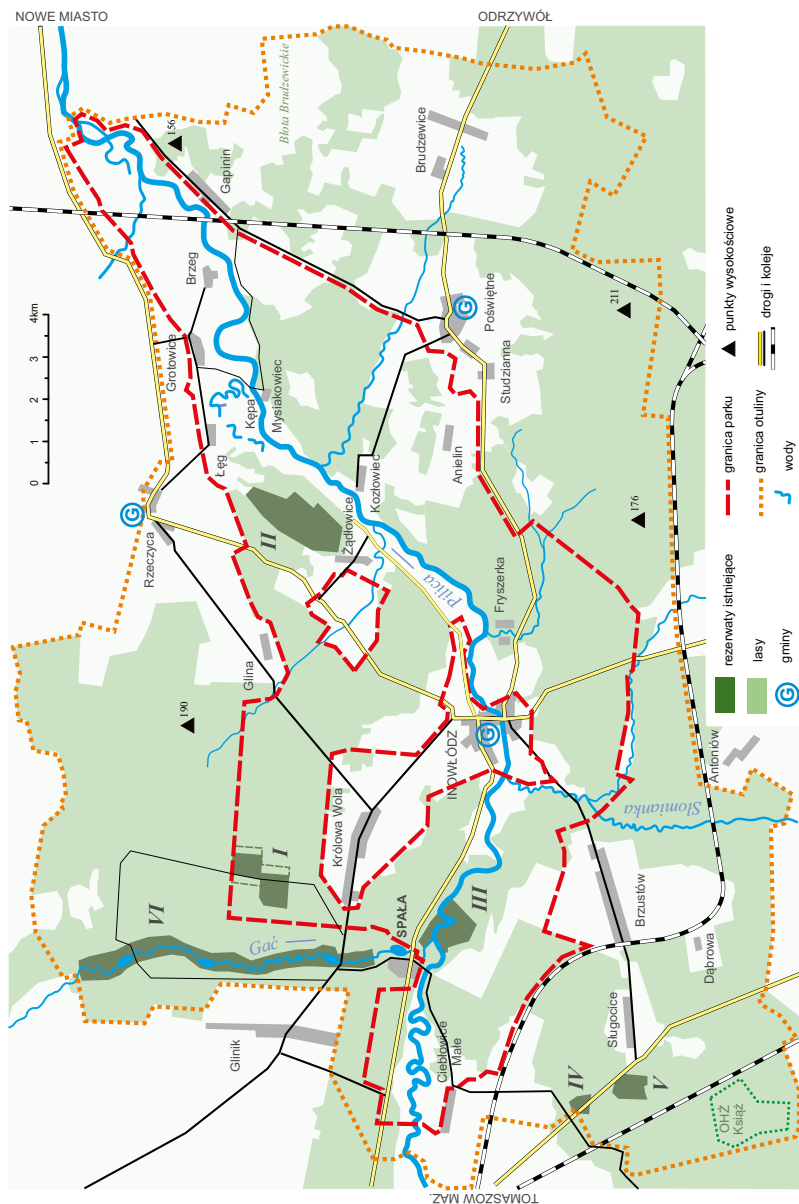
postojowych, 1400 tablic informacyjnych, 30 punktów informacyjnych monitorujących turystów i liczne atrakcje turystyczne. Na terenie BPK przebiega m.in. przez: Nieborów, Budy Grabskie, Rudę, Esterkę, Raducz.

A to ciekawe

- ✓ Pole bitwy wielkiej wojny – miejsce pierwszego użycia gazów bojowych na froncie wschodnim. Na przełomie 1914/15 r. na linii Rawki i Bzurzy ustalił się front, toczyły się uporczywe walki pozycyjne i quattowne pojedynki artyleryjskie. W styczniu 2015 r. Niemcy użyli pocisków artyleryjskich wypełnionych wywołującym trąwienie bromkiem ksylilu, który z powodu niskich temperatur (-20°C) okazał się zupełnie nieskuteczny. W maju 1915 r. w okolicach Bolimowa po raz pierwszy użyto do celów bojowych chloru. Na linii frontu od Tartaku po Suchą w okopach umieszczono 42 tys. butli ze sprężonym chlorem. Rosjanie byli bezbroni wobec ataków gazowych. Wg rosyjskich danych zagazowanych zostało od 7 500 do 24 000 żołnierzy. Ofiarami chloru byli także sami Niemcy podczas 3-go ataku, 7 lipca 1915 r., wiatr zmienił kierunek, powodując śmierć wielu żołnierzy niemieckich. Według niektórych źródeł w wyniku starcia nad Rawką podczas I wojny światowej zginąć miało łącznie aż 70 000 żołnierzy. Świadcetwem tamtych wydarzeń są liczne ślady po okopach, ziemiankach i dziabłach, a także cmentarze żołnierskie we wsiach: Borowiny, Bolimowska wieś, Budy Grabskie, Humin, Joachimów-Mogiły, Kamion, Samice, Smolania, Raducz, wisłiki, wólka Łasiecka.
- ✓ Wynalazca i gorący zwolennik broni chemicznej – prof. Fritz Haber, wizytujący nb. teatr działań wojennych w Bolimowie, otrzymał w roku 1919 Nagrodę Nobla za prace nad syntezą amoniaku, poczynione przed wojną.
- ✓ dęby w Puszczy Bolimowskiej – liczne wiekowe dęby rozsiane po puszczy i zachwycające swą posturą, przetwarzane z wdzięczą. I wojnie światowej po której odziedziczyły taką ilość odłamków i wszelkiego żelastwa, iż żaden tartak nie jest nimi zainteresowany.

Storczyk kukulka szerokolistna (KP)

Rezerваты : I - Konewka, II - Żądłowice, III - Spala, IV - Sługocice, V - Jeleń, VI - Gać Spalska

SPALSKI PARK KRAJOBRAZOWY

OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA PARKU

Spalski Park Krajobrazowy utworzono w 1995 roku. Swoim zasięgiem obejmuje środkową część dorzecza Pilicy od Tomaszowa Maz. do Domaniewic. Park, obejmując i chroniąc najbardziej wartościowe elementy przyrodnicze, historyczne i kulturowe Puszczy Pilickiej z bogatym i różnorodnym światem roślinnym i zwierzęcym. Na tle równinnej, mało lesistego obszaru Polski środkowej, obszar parku korzystnie wyróżnia się zwartymi kompleksami leśnymi oraz malowniczą doliną Pilicy. Rzeka płynie przez park naturalnym korytem, często meandruje, a z przyległych do doliny stref krawędziowych rozpościerają się rozległe panoramy widokowe. W okresie zaborów Lasy Spalskie upodabali sobie jako miejsce polowań carowie rosyjscy, a w okresie międzywojennym Spała stała się miejscem wypoczynku prezydentów II Rzeczypospolitej.

RZEŻBA TERENU (GEOLOGIA, GEOMORFOLOGIA)

Obszar Spalskiego Parku Krajobrazowego położony jest w obrębie dwóch dużych jednostek tektonicznych: pasa antyklinorium środkowopolskiego (antyklina Inowłódzka) i pasa synklinorium szczytowo-łódzkiego - łódzko - miechowskiego (niecka tomaszowska). Budowa geologiczna obszaru parku wykazuje duże urozmaicenie ponieważ obok form akumulacji plejstocenyjskich występują holocenyjskie formy erozyjne oraz struktury mezozoiczne. Podstawowe formy ukształtowania terenu pochodzą z okresu zlodowacenia środkowopolskiego (stadiał Radomki). Duże obszary na terenie parku zajmują piaszczysto - żwirowe sandry pochodzące z okresu młodszego stadiału zlodowacenia środkowopolskiego (stadiał Warty). Na sandrach, gdzie przetrwały największe kompleksy leśne, występują

Powierzchnia parku: 13 110 ha

Powierzchnia otuliny: 24 134 ha

Rok utworzenia parku: 1995.

Położenie geograficzne: Według regionalizacji fizyczno-geograficznej Kondrackiego (1978) SpPK położony jest wraz ze strefą ochronną w prowincji Nizin Środkowopolskich, w makroregionie Wzniesienia Południowomazowieckie i obejmuje wschodnią część mezoregionu Równina Piotrkowska, północno-zachodni fragment Równiny Radomskiej oraz zachodnią część Doliny Białobrzesckiej.

Położenie administracyjne: Spalski Park Krajobrazowy położony jest w południowo - wschodniej części województwa łódzkiego, na styku dwóch powiatów: opoczyńskiego i tomaszowskiego oraz gmin: Tomaszów Mazowiecki, Inowłódz, Lubochnia, Opoczno, Poświętne, Rzeszczyca oraz miasta Tomaszowa Mazowieckiego. Blisko 90% powierzchni parku położone jest na terenie trzech gmin: Inowłódz, Poświętne i Rzeszczyca.

Jednostka organizacyjna: Zespół Parków Krajobrazowych Województwa Łódzkiego

Kontakt:

Oddział Terenowy Nadpilickich Parków Krajobrazowych
 Spalski Park Krajobrazowy

ul. Piotrkowska 106, 97-310 Moszczenica,
 tel./fax. 44 616 82 25 / 44 616 82 27

Adres e-mail: npk@parkilodzkie.pl

Strona internetowa: www.parkilodzkie.pl

..... Skarpa Jurajska w Inowłodzu z dominującą bryłą romańskiego kościoła św. Idziego (PW)

wydmę i pola piasków eolicznych. Najbardziej wyraźnym elementem rzeźby parku jest dolina rzeki Pilicy. Jej szerokość jest zmienna i z dominującą bryłą romańskiego kościoła św. Idziego w swoim przełomowym odcinku w rejonie Inowłodza wynosi ok. 1 km natomiast dalej na wschód rozszerza się do 6–8 km. Jednym z piękniejszych wzniesień z panoramą widokową jest skarpa w Inowłodzu położona tuż przy granicy z parkiem w obrębie jego wewnętrznej otuliny. Najlepsze punkty widokowe, poza obszarem przełomowym w Inowłodzu, to m.in. wysokie zbocza pradoliny w Brzustowie i Cieblowicach oraz niezależne wysoczyzny okolic Łęgu i Lubocy. W rzeźbie Spalskiego Parku Krajobrazowego widoczne są ponadto takie formy jak głazy narzutowe, występujące w strefie krawędziowej wysoczyzn, wąwozy, oraz źródła i wysięki.

WODY

Głównym ciekim wodnym i osią Spalskiego Parku Krajobrazowego jest rzeka Pilica. Jest ona ósmą co do długości rzeką w Polsce i najdłuższym lewobrzeżnym dopływem Wisły. Sieć rzeczna Spalskiego Parku Krajobrazowego uzupełniają dopływy Pilicy, do których zaliczamy: Gać, Strugę (zwaną także Liciązną, Olszynką), Luboczankę – lewobrzeżne oraz ciek spod Cieblowic, Spalę, Słomiankę z Giełzówką, Ceteńkę, Anielinkę i Studziankę

..... Rzeka Gać w Spale (DB)

(Struga Studzieńska) – wpływające z prawej strony. Doliny dopływów Pilicy charakteryzuje kierunek (zgodny z biegiem warstw antykliny inowłodzkiej) gdzie dopływy lewobrzeżne (Liciązna, Luboczanka) biegną ku południowemu – wschodowi, a prawobrzeżne ku północnemu – zachodowi. Wąskie i płytkie doliny dopływów nabierają wyrazistości po przecięciu krawędzi doliny Pilicy i stają się głębokie i stromo stokowe. Działalność erozyjna w dolinie Pilicy objawia się licznymi starorzeczami. Występują one w okolicach Kępy, Mysiakowca, Grotowic, Brzegu, Cieblowic Małych i Kolonii Brzustów.

GLEBY

Na terenie SpPK przeważają utwory czwartorzędowe, reprezentowane przez utwory glacialne, wodnolodowcowe i zastoisowe oraz młodsze osady rzeczne i eoliczne. Wykształciły się z nich gleby o niskiej wartości użytkowej dla rolnictwa. Przeważają gleby bielcowe, rdzawe i brunatne kwaśne. Dna dolin rzecznych i terasy zalewowe pokryte są madami i glebami mulowo – torfowymi. Na obszarach suchych dolin denudacyjnych i stoków występują gleby deluwialne.

FLORA

Duża różnorodność siedlisk na terenie SpPK charakteryzuje się znaczną zmiennością i różnorodnością występujących tutaj zespołów roślinnych. Liczbę gatunków roślin naczyniowych szacuje się na ponad 800, w tym ponad 30 chronionych i 50 gatunków rzadkich bądź zagrożonych regionalnie oraz kilku gatunków chronionych grzybów i porostów.

Naturalnymi ostojami cennych składników flory parku są przed wszystkim duże kompleksy leśne. Jedną z cenniejszych ostoi rzadkich gatunków flory leśnej są siedliska ciepłolubnej dąbrowy. Odpowiada na zespolowi świetlistej dąbrowy *Potentillo albae* – *Quercetum* i w parku występuje głównie w okolicy Konewki. Można tu spotkać takie gatunki jak: orlik pospolity, miodownik melisowaty i naparstnica zwyczajna. Żyźniejsze siedliska porastają wielogatunkowe lasy grądowe, będące ostojami m.in. przylaszczki pospolitej, kokoryczy pełnej, konwalii majowej i lili złotogłów (na wielu stanowiskach). W lasach łęgowych, których największy zwarty kompleks znajduje się między Spalą a Cieblowicami można spotkać bniec czerwony, kukulkę Fuchsa, czy wawrzynka wilczełyko. Największe powierzchnie lasów zajmują ubogie bory i bory mieszane, gdzie rosną m.in. widłak jałowcowaty i goździsty, pomocnik baldaszkowy i gruszyca mniejsza. Na terenie parku i otuliny zachowały się ponadto piękne płaty bagiennych lasów olszowych z typową mozaiką flory leśnej i szuwarowej (Żądłowice, Jeleń). Ostoją rzadkich gatunków są również półnaturalne zbiorowiska podmokłych łąk śródleśnych, szuwarów i torfowisk. Do najciekawszych składników flory tych siedlisk należy zaliczyć: kruszczyka błotnego, czaracikę Kluksa, centurię pospolitą i rosiczkę okrągłolistną. Na skarpach o wystawie południowej i podłożu zasobnym w związku wapnia wykształciły się bogate florystycznie murawy kserotermiczne, które najlepiej zachowane są w okolicy Inowłodza. Rosną tutaj m.in. dzwonek boloński, goździcznik wcięty, szawia łąkowa i okrągłowa. Rozległe łąki na terenie parku i otuliny są miejscem występowania m.in. kukulki szerokolistej, wielosila błękitnego, czaracikę łąkowego i krwiciągu lekarskiego. Na licznych starorzeczach i zbiornikach

..... Widłak jałowcowaty (DB)

wodnych spotkać można np. grzałę żółtą, grzybień północny czy rzadką w środkowej Polsce przestkę pospolitą.

FAUNA

Teren parku to również bardzo bogata fauna. Na terenie SpPK stwierdzono występowanie wielu rzadkich w całej Polsce gatunków owadów. Chronionymi gatunkami występującymi na tym terenie są m.in.: chrząszcz – pachnica dębowa oraz motyle – czerwoczyk nieparek i dukacik oraz modraszka teleius. Dobrze rozwinięta sieć rzeczna oraz zmniejszające się zanieczyszczenie wód sprzyja faunie ryb parku, stwierdzono tu występowanie 20 gatunków. Na uwagę zasługuje odnotowanie takich gatunków chronionych jak: różanka, kosa złotawa, głowacz białopłetwy i minóg strumieniowy. Świat ptaków i gadów SpPK reprezentuje 18 gatunków. Są wśród nich: grzebiuszka ziemna, ropucha paskówka, rzekotka drzewna, żmija zygzakowata oraz dwa gatunki chronione obszarów Natura 2000 – traszka grzebieniasta i kumak nizinny. Dotychczas na terenie parku i otuliny stwierdzono występowanie ponad 200 gatunków ptaków, w tym aż 156 gatunków gniazdowało w ostatnich 30 latach, niestety w ostatnich latach wiele z nich drastycznie zmniejszyło swoją liczebność bądź już nie występują na terenie parku i otuliny. Dolina rzeki Pilicy stanowi ostoję wielu gatunków ptaków wodno-błotnych. Gniazdują tutaj derkacze, czajki, kszuki oraz ostatnio coraz liczniej łabędzie nieme. Na samej rzece spotkać można zimorodka, gągola i nurogę. Z innych ptaków związanych z Pilicą można wymienić brodzieca piskliwego, brzegówkę i dziwonie. Stare lasy dębowo-sosnowe, rozległe łąki i olsy są ostoją dla wielu rzadkich gatunków ptaków leśnych takich jak: dzięcioł czarny, dzięcioł średni, bocian czarny, żuraw, trzmielojad, kobuz, siniak, mucholówka mała.

..... Orlik pospolity (DB)

..... Bóbr europejski (PW)

Nad strumieniami można spotkać rzadkie w woj. łódzkim pliszki górskie. Na terenach otwartych widywane są m.in.: kuropatwy, srokosze i dudki. Z ciekawszych gatunków widywanych podczas przeletów i zimowania na uwagę zasługują: krakwa, bielik, rybołów, orlik krzykliwy, sokół wędrowny, kobczyk, błotniak stepowy, pliszka cytrynowa, kulik wielki, dubelt, czeczotka oraz górnicek. Na terenie SpPK i jego najbliższej okolicy stwierdzono 52 gatunki ssaków. Dobrze poznaną grupą ssaków w parku są nietoperze, których dotychczas stwierdzono aż 15 gatunków. Z tej grupy trzy gatunki znajdują się w Polskiej Czerwonej Księdze Zwierząt, są to: nocek Bechsteina, nocek hydokłowy i borowiaczek. W bunkrach w Konewce istnieje jedno z największych zimowisk nietoperzy w Polsce. Corocznie przebywa tu nawet ponad 1500 osobników. Nad Pilicą i jej dopływami dość powszechnie spotykane są bobry i wydry, a w rozległych lasach nie trudno o spotkanie z jeleniami i danielami.

FORMY OCHRONY PRZYRODY

Na terenie Spalskiego Parku Krajobrazowego tereny o szczególnych walorach przyrodniczych i krajobrazowych zostały objęte dodatkową opieką prawną w postaci różnych form ochrony przyrody. Najcenniejsze fragmenty naturalnych zbiorowisk przyrodniczych chronione są w parku i jego strefie ochronnej w formie 6 rezerwatów przyrody, są to:

Żądłowice – rezerwat leśny, utworzony w roku 1968 o łącznej powierzchni 241,19 ha, charakteryzuje się niezwykle ciekawymi układami hydrologicznymi i siedliskowymi. Rezerwat znajduje się na terenie doliny Pilicy, która w tym miejscu jest bardzo szeroka i ma urozmaiconą mikrorelację. Urzeźbienie terenu w postaci bardzo licznych, na przemian obok siebie leżących, wzniesień i dolinek oraz wysięki u podnóża wyższej terasy tworzą ciekawe, jedyne w kraju, pasowe układy siedlisk, pokryte całkowicie innymi zbiorowiskami leśnymi. W dolinkach występują bagienne lasy olszowe, a na wzniesieniach suche bory sosnowe. Ols w Żądłowicach ma pełną listę gatunków charakterystycznych i właściwą strukturę kępowo – dolinkową. Ponieważ przez wiele miesięcy w roku dolinki wypelnia woda, rosną w nich rośliny bagienne i wód przybrzeżnych: czernień błotna, gorysz błotny, marek szerokolistny, kaczeniec, turzycja odległokłosa, karbieńec

..... Rezerwat Żądłowice (PW)

pospolity i inne. Runo tworzy gęsty łan borówki czarnej i brusznicy, gdzie indziej gęsta darń mchów pokrywa glebę, w dużej ilości występują widłaki. Część rezerwatu porasta stary drzewostan sosnowy, w którym miejscami występują wspaniałe okazy sosny o charakterystycznie rzeźbionej kołnierzykowej korze.

Spała – rezerwat leśny, utworzony w roku 1958, położony jest w sąsiedztwie Spały, na terenie Lasów Państwowych, po obu brzegach Pilicy i zajmuje powierzchnię 102,70 ha. Jest przykładem naturalnej fitocenozy leśnej, jaka dawniej panowała w Puszczy Pilickiej. Rezerwat został utworzony w celu zachowania, ze względów naukowych i dydaktycznych, położonego nad Pilicą fragmentu lasu mieszanego o charakterze naturalnym. Przedmiotem ochrony

..... Pliszka górská (SK)

..... Rezerwat Spała (DB)

na terenie rezerwatu są lasy grądowe z prastarymi 200 letnimi dębami i grabami oraz 200 letnimi sosnami. Ochroną objęto też wiele innych gatunków drzew, spotkać można także jawory, graby, olchy i świerki. Do osobliwości należy zaliczyć szczątkowy, ginący drzewostan jodłowy, występujący tu na granicy zasięgu występowania. W bogatym runie rezerwatu na uwagę zasługują takie gatunki, jak: kokorycz pełna, zawilec gajowy i żółty, przylaszczka pospolita, miódunka ćma, łuskiewnik różowy, niecierpek pospolity, fiołek przedziwny, turówka wonna, a także inne rzadkie gatunki jak: bniec czerwony, rzeżucha niecierpkowa, starzec bagieny.

Konewka – rezerwat leśny, utworzony w roku 1978, obecnie zajmuje powierzchnię 99,91 ha. Głównym przedmiotem ochrony są fitocenozy świetlistej dąbrowy oraz grądu subkontynentalnego. Dąbrowę świetlistą buduje drzewostan dębowy w wieku od 160 do 260 lat. Występująca tu dąbrowa świetlista należy do najpiękniejszych zbiorowisk leśnych w Polsce. Drzewostany dąbrowy świetlistej charakteryzują się dużą zgodnością składu gatunkowego z naturalnym siedliskiem. Jest to gęsta i różnorodna murawa złożona z traw i roślin dwuliściennych. Flora rezerwatu obejmuje ponad 150 gatunków roślin w tym rzadkie i piękne rośliny leśne, takie jak jaskier wielokwiatowy, pięciornik biały, sierpek barwierski, dziurawiec skąpolistny, widłak jałowcowaty, perłówka żółta, lilia złotogłów, kokoryczka wonna, napsarctica zwyczajna, miódunik melisowaty, czerniec gronkowy i wiele innych.

Slugocice – rezerwat florystyczny utworzony w roku 1984, obejmuje powierzchnię 8,99 ha. Chroniony jest tu żywiec dziewięciolistny – gatunek bardzo rzadki na niżu, którego ojczyzną są górskie lasy bukowe. Ta dorastająca do 60 cm wieloletnia roślina zielna, na tym stanowisku występuje masowo. W kwietniu rozwija swoje liście i białe seledynowe kwiaty, a znika już w końcu maja.

Jeleń – rezerwat leśny, o pow. 48,97 ha, utworzony w 1976 roku. Zachował się tutaj prawdziwie puszczański krajobraz boru sosnowego i świerkowo-jodłowego. Jodła w rezerwacie Jeleń występuje na północnym zasięgu występowania w Polsce. Rosną tu również stare dęby a wilgotne lasy olchowe graniczą z siecią niewielkich śródleśnych polan, które są znakomitym miejscem schronienia zwierzyny leśnej. Flora rezerwatu obejmuje 6 gatunków porostów, 45 gatunków mszaków i 248 gatunków roślin naczyniowych. Wśród nich rośliny chronione: widłak jałowcowaty, kruszczyk szerokolistny, czarćkęsik Kluka.

Gać Spalska – rezerwat leśny, powołany w roku 2006, o powierzchni 81,65 ha. Obejmuje on fragment doliny rzeki Gać (dopływ Pilicy) o długości blisko 8 km, między miejscowościami Jasiień i Spała. Celem ochrony w rezerwacie jest zachowanie ze względów naukowych, dydaktycznych i krajobrazowych naturalnie wykształconych zespołów roślinnych – głównie łągu jesionowo – olszowego i olsu porzeczkowego, związanych ze śródleśną rzeką niziną oraz stanowisk chronionych i rzadkich roślin i zwierząt. Część powierzchni objęta jest ochroną ścisłą, w tym wody rzeki Gać i liczne zbiorniki. Występuje tu wiele rzadkich i chronionych roślin charakterystycznych dla terenów bagiennych takich jak: bagno zwyczajne, rosiczka okrągłolistna, modrzewnica zwyczajna, nerecznica błotna, kosmatka owłosiona, kalina koralarowa. Ponadto w granicach SpPK ustanowiono łącznie 23 pomniki przyrody. Są to pojedyncze stare drzewa, grupy drzew lub aleje. Wyznaczono 4 obszary Natura 2000. Są to 3 specjalne obszary ochrony siedlisk i 1 obszar ochrony ptaków. Inne tereny wartościowe pod względem przyrodniczym chronione są jako użytki ekologiczne, stanowiska dokumentacyjne i zespoły przyrodniczo krajobrazowe.

ZABYTKI

Na obszarze Spalskiego Parku Krajobrazowego występuje dużo cennych zabytków ruchomych, nieruchomych i archeologicznych. Znajdują się one m.in. w miejscowościach:

Inowłódz – średniowieczne miasto położone nad Pilicą, gdzie krzyżowały się ważne trakty handlowe. Miejscowość należy do najstarszych w województwie łódzkim. Już w XII w. dokumenty potwierdzają istnienie karczmy, komory celnej i kościoła. Mowa tu o pochodzącym z ok 1086 roku romańskim kościele św. Idziego – jednym z najstarszych polskich zabytków budownictwa sakralnego. W Inowłodzu, znajduje się również zamek królewski. Budowla wzniesiona w połowie XIV wieku w dolinie Pilicy, otoczona fosą broniła ważnej przeprawy przez rzekę. Zamek jest obecnie częścią zrekonstruowanej w postaci trwałej ruiny i pełni rolę gminnego

..... Zamek w Inowłodzu (DB)

ośrodka kultury oraz punktu informacji turystycznej. Ponadto w Inowłodzu znajdziemy budynek dawnej synagogi z XIX wieku, pozostałości amenantarza żydowskiego, oraz parafialny kościół św. Michała wzniesiony w roku 1520.

Spała – do najcenniejszych zabytków miejscowości należy wybudowany w 1923 roku z inicjatywy prezydenta Stanisława Wojciechowskiego drewniany kościół – kaplica, ze stylizowanym ludowym wystrojem wnętrza. Pozostałością po czasach carskich jest żelazny posąg żubra, który z woli Aleksandra II był postawiony w 1862 roku w Białowieży, a w roku 1929 decyzją prezydenta Ignacego Mościckiego trafił do Spały. Inne ciekawe zabytki Spały to most na Pilicy, oraz wieża ciśnieli z pompownią.

Rzeczycza – pierwsza wzmianka o miejscowości jako wsi królewskiej pochodzi z 1335 roku. Z 1365 roku pochodzi wzmianka o tutejszym kościele p. w. św. Katarzyny. Pod koniec XVIII wieku Rzeczycza uzyskała status starostwa, a w 1790 roku prawa miejskie. Jednak po upadku powstania listopadowego prawa te utraciła. W Rzeczycy mieszkał w latach 1779–1804 Jędrzej Kitowicz – pisarz historyczny, pamiętnikarz, konfederat barski i kanonik kaliski. Autor kroniki pt. „Historia Polski” oraz „Opisu obyczajów za panowania Augusta III”.

Studziana-Poświętne – nazwa miejscowości Studziana pojawiła się w źródłach dopiero od 1485 roku. Gwałtowny rozwój osady rozpoczyna się wraz z pojawieniem się obrazu Świętej Rodziny, który w połowie XVII wieku zasłynął jako cudowny. Początkowo naphywali tu pielgrzymi, a wśród nich królowie – Michał Korybut Wiśniowiecki i Jan III Sobieski. Właściciele osady, Starołęccy, wnieśli tu w latach 1673–1674 drewniany kościół i klasztor, w którym od 1674 roku osadzili członków Oratorium św. Filipa Neri. Jest to najcenniejsze założenie klasztorne tego okresu, jeden z ciekawszych zabytków architektury sakralnej w Polsce. W 1974 roku kościół w Poświętnem został podniesiony do rangi bazyliki mniejszej. Do dziś jest to miejsce kultu religijnego, które przyciąga pielgrzymów i turystów z całego kraju.

TURYSTYKA

Walory przyrodnicze i krajobrazowe parku od dawna przyciągały tu turystów oraz amatorów stałego wypoczynku. Rezydencjonalne tradycje Spały sprawiły duże zagęszczenie bazy czasowo – wypoczynkowej. Dla amatorów ciszy i spokoju, z dala od spalskiego wakacyjnego gwaru, z pomocą przychodzi kwatery prywatne w okolicznych letniskowych wsiach tj. Teofilów, Zakościele, Żądłowice. Dużą atrakcją miejscowości jest Ośrodek Przygotowań Olimpijskich stanowiący profesjonalną bazę treningową dla drużyn kadry narodowej i olimpijskiej kilkudziesięciu dyscyplin sportowych. Na szukających wypoczynku aktywnego czekają szlaki piesze, rowerowe, kajakowe i konne – które przemierzając poznamy piękno krajobrazu parku – jego historię zabytki i folklor.

Szlaki turystyczne i ścieżki edukacyjne w Spalskim Parku Krajobrazowym Piesze:

Szlak Spalskiego Parku Krajobrazowego – koloru zielonego, relacji: Tomaszów Mazowiecki – Spała – rezerwat Konewka – Liciągna – rezerwat Żądłowice – Grotowice – Lubocz, całkowita długość szlaku – 54,5 km.

Szlak Partyzancki im. mjr Henryka Dobrzańskiego – koloru czerwonego, relacji: Radomsko PKP – Wygoda – Włnyce – Przedbórz – Bąkowa Góra – Sulejów – Tomaszów Mazowiecki – Spała – Poświętne – Drzewica, długość w granicach SpPK – 17 km.

Szlak im. Prezydenta Ignacego Mościckiego – koloru niebieskiego, relacji: Spała – Jeleń – Smardzewice – Biała

..... Synagoga w Inowłodzu z pocz. XIX w. (PW)

Góra – rezerwat przyrody Niebieskie Źródła – Skansen Rzeki Pilicy – Tomaszów Mazowiecki, całkowita długość szlaku 25 km.

Rowerowe:

Szlak Carskich Łowów – koloru złotego, relacji: Smardzewice – Spała – rezerwat Konewka – Głina – rezerwat Żądłowice – Rzeczycza, długość szlaku w granicach SpPK – 16,8 km.

Trakt przez Puszcę Pilicką – koloru zielonego, relacji: Czerniewice – rezerwat Konewka – Spała – Poświętne, długość szlaku w granicach SpPK – 20,4 km.

Droga do Żubrów – koloru czerwonego, relacji: Smardzewice – Brzustów – Inowłódz, długość szlaku w granicach SpPK – 2 km, Konny:

Łódzki Szlak Konny – przez obszar parku przebiega częściowo odcinek 12 i 13 pętli zewnętrznej szlaku liczącej prawie 1500 km. Odcinki te w SpPK przebiegają na trasie: Rzeczycza – Ponikła – Inowłódz – Zakościele – Królowa Wola – Spała – Brzustów – Ośrodek Hodowli Żubrów – Smardzewice i liczą około 36 km. Ścieżki edukacyjne:

Ścieżka przyrodnicza „Lasy Spalskie” – rozpoczyna się przy Domu Leśnika w Spale i prowadzi przez rezerwat leśny Spała do pomnika (obelisku) św. Huberta. Składa się z ona z 7 przystanków prezentujących największe walory rezerwatu w formie opisów i rysunków. Ścieżka umożliwia samodzielne poznanie gatunków roślin i zwierząt chronionych, prezentuje potęgę lasu, rzeki oraz zależności wszystkich elementów ekosystemu.

Ścieżka edukacyjno – historyczna „Śladami Odziału mjr Hubala” – ścieżka składa się z ośmiu tablic-przystanków, opisujących działania i historię hubalczyków. Ścieżka poprowadzona jest głównie lasami od Dęby w okolicach Opoczna poprzez Poświętne i dalej Wąlkę Kuligowską, Mysiakowiec, Ponikła, Kozłowiec, do Anielina, gdzie stoi Szaniec majora Henryka Dobrzańskiego – Hubala.

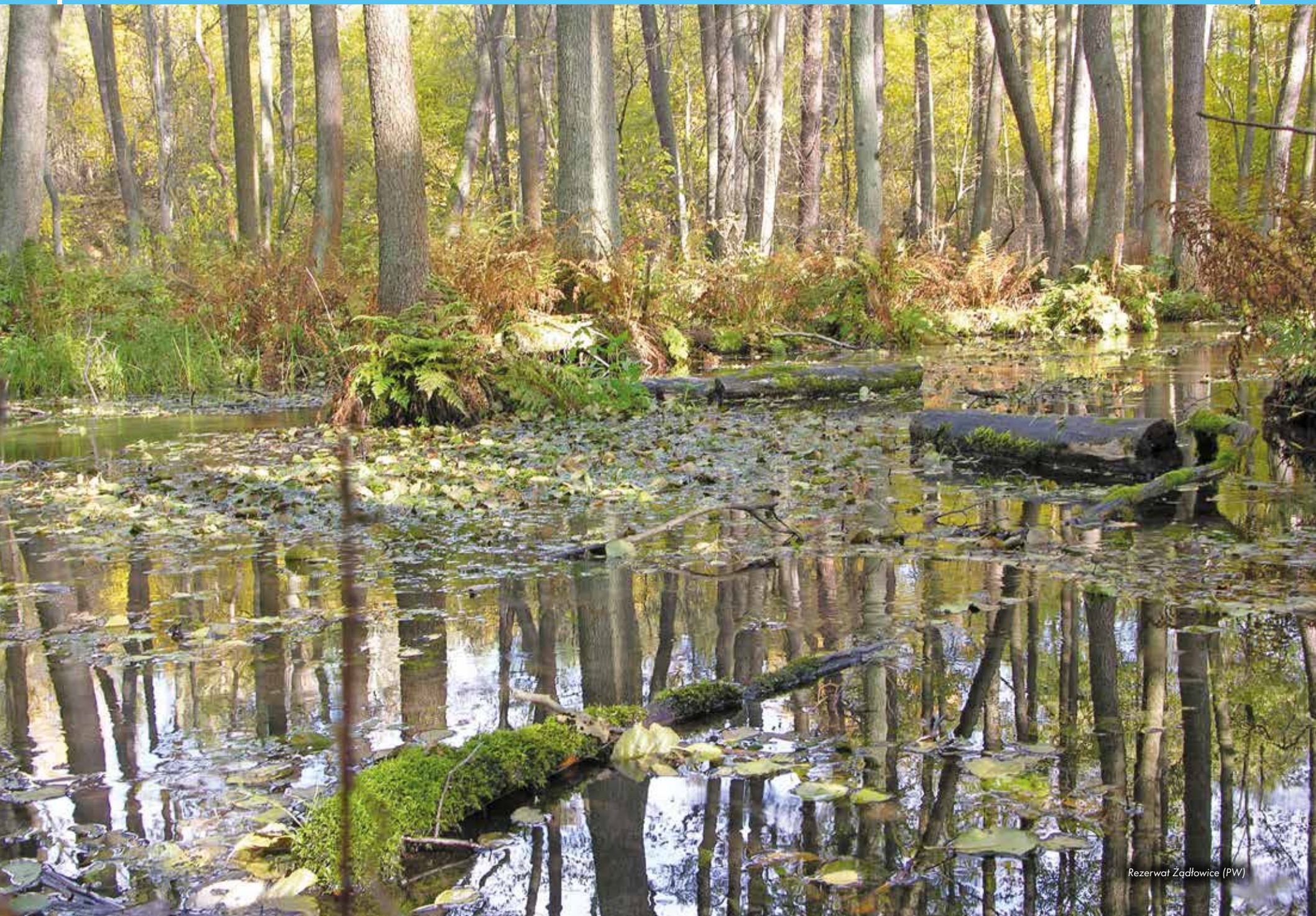
..... Ośrodek Hodowli Żubrów w Smardzewicach (PW)

A to ciekawe

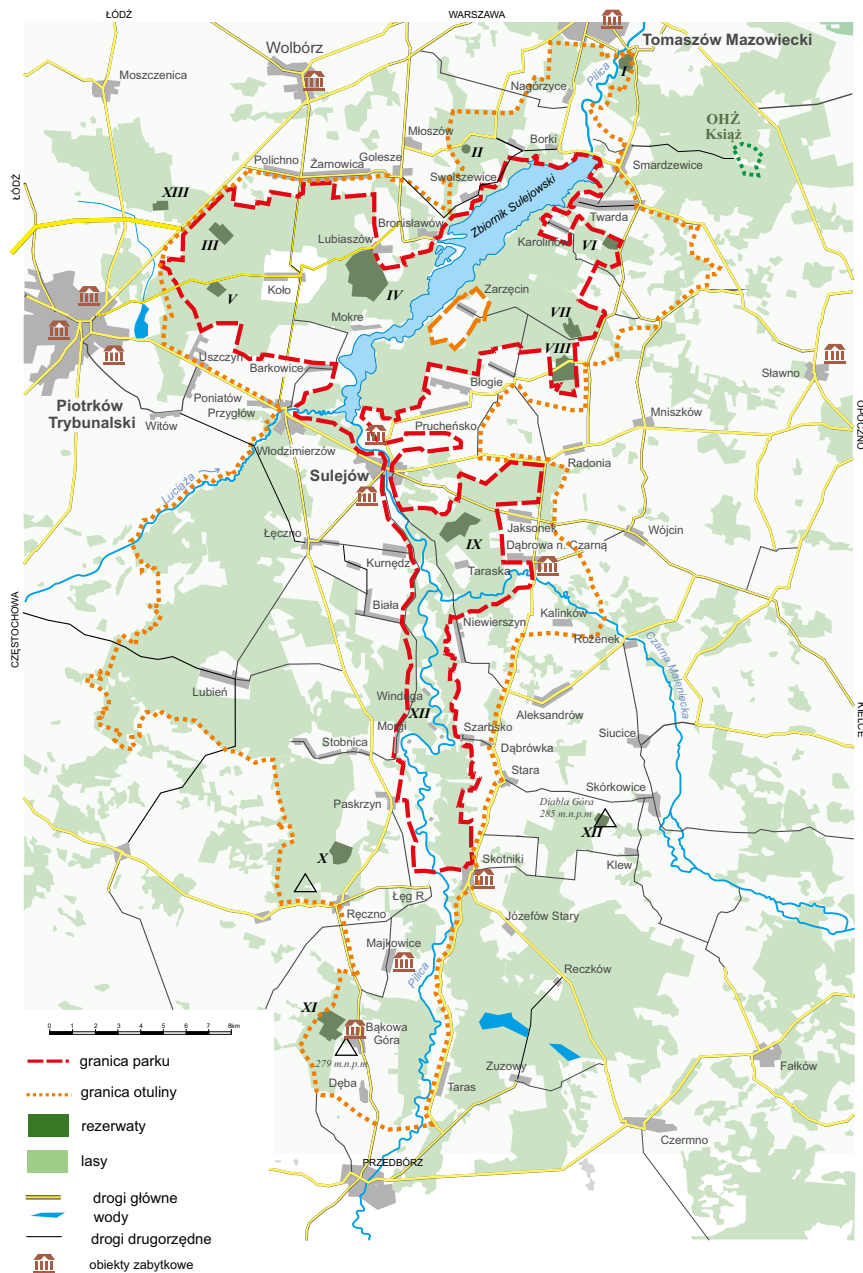
- ośrodek Hodowli Żubrów w Smardzewicach ośrodek powstał w 1934 roku z inicjatywy prezydenta Ignacego Mościckiego i nosi jego imię, pierwotnie funkcjonował jako zwierzyńiec dla bizonów, przekazanych przez Polonię kanadyjską w 1935 roku. Pierwszego żubra przywieziono 22 stycznia 1936 roku, był to byk o imieniu Puchacz. Przed wybuchem II wojny światowej w ośrodku przebywało 7 bizonów, 12 żubro-bizonów i 2 żubry. Dopiero przywiezienie w 1971 roku dwóch byków z Puszczyny i czterech jąbek z Białowieży zapoczątkowało prawdziwą hodowlę żubrów smardzewickich. W 1973 roku w ośrodku urodziły się pierwsze cielęta żubrów nizinnych (białowieckich) – byczki Poraj i Popłon. Zostały one zgłoszone do „Księgi rodowej żubrów”, gdzie po raz pierwszy w rubryce „hodowca” wpisano Smardzewice. W 1976 roku ośrodek przeszedł w zarząd Kampinoskiego Parku Narodowego i jest jego filią, w naszym województwie. W 1998 roku ośrodek udostępniono do zwiedzania, zbudowano platformę widokową, nowe wybiegi i tablice edukacyjne.
- Konewka – bunkry z czasów II wojny światowej. Budowę bunkrów Niemcy rozpoczęli wiosną 1940r. Główny obiekt kompleksu w Konewce – żelaztowy bunkier – schron, ma długość 380m. obok zbudowano mniejsze schrony zaplecza technicznego mieszczące agregaty prądotwórcze, kotłownie i wentylatory. Najprawdopodobniej obiekty te miały służyć zabezpieczeniu przed atakami lotniczym pocisków specjalnych pełniących funkcje ruchomych ośrodków dowodzenia oraz ich personelu.

..... Zimorodek rys. (PW)

..... Na szlaku wodnym Pilicy (PW)

SULEJOWSKI PARK KRAJOBRAZOWY

Rezerваты: I - Niebieskie Źródła, II - Czarny Ług, III - Meszcze, IV - Lubiaszów, V - Las Jabłoniowy, VI - Twarda, VII - Gaik, VIII - Błogie, IX - Jaksonek, X - Wielkopole, XI - Jawora, XII - Diabła Góra, XIII - Dęby w Meszczach

SULEJOWSKI PARK KRAJOBRAZOWY

OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA PARKU

Sulejowski Park Krajobrazowy obejmuje i chroni jeden z najcenniejszych fragmentów dorzecza Pilicy w jej środkowym odcinku od okolic Bąkowej Góry po okolice Tomaszowa Mazowieckiego. Osią parku jest rzeka Pilica i wybudowany na niej w latach 70. Zbiornik Sulejowski. Park chroni krajobraz nadrzeczny Pilicy, Czarnej Malenieckiej (Koneckiej), delty Łuciąży oraz śródlęśnych strumieni, np. strugi Młynki czy Rosochy oraz przylegające do nich najbardziej cenne przyrodniczo tereny z lasami będącymi pozostałością Puszczy Pilickiej.

..... Zalew Sulejowski (PW)

RZEŻBA TERENU

Na terenie parku budowa geologiczna ma charakter przejściowy między dwoma prowincjami Nizin Środkowopolskich i Wyżyny Małopolskiej. Cechą Nizin Środkowopolskich jest

Powierzchnia parku: 17 026 ha
 Powierzchnia otuliny: 36 411,10 ha
 Rok utworzenia parku: 1994
 Położenie geograficzne: park położony jest w trzech mezoregionach geograficznych: Równina Piotrkowska, Wzgórze Radomszczańskie i Wzgórze Opoczyńskie
 Położenie administracyjne: park położony jest na terenie woj. łódzkiego, w trzech powiatach: piotrkowskim, tomaszowskim i opoczyńskim.
 Jednostka organizacyjna: Zespół Parków Krajobrazowych Województwa łódzkiego
 Kontakt:
 Oddział Terenowy Nadpilicznych Parków Krajobrazowych Sulejowski Park Krajobrazowy
 ul. Piotrkowska 106, 97-310 Moszczenica
 tel: 44 616 82 25,
 fax: 44 616 82 27
 Adres e-mail: npk@parkilodzkie.pl
 Strona internetowa: www.parkilodzkie.pl

..... Rzeka Łuciążka (MS)

..... Rzeka Pilica (MS)

zaleganie pokryw osadów czwartorzędowych i form powierzchni ziemi z tego samego okresu, natomiast Wyżyny Małopolskiej dominacja form trzeciorzędowych zbudowanych z osadów mezozoicznych, a także starszych. W wielu miejscach starsze twory geologiczne zalegają bardzo płytko pod powierzchnią ziemi. Różnice wysokości względnych maleją z południa na północ, co związane jest z zaleganiem, pod dość płaskimi tu osadami czwartorzędowymi, utworów mezozoicznych. Znaczne modyfikacje w układzie rzeźby terenu powoduje tu także stosunkowo głęboka i wąska dolina Pilicy. Pokrywa czwartorzędowa traci ciągłość i dość często pojawiają się przy powierzchni osady jurajskie i kredowe.

WODY

Obszar Sulejowskiego Parku Krajobrazowego położony jest w obrębie zlewni środkowej Pilicy. Cechą charakterystyczną tych obszarów jest naturalny krajobraz rzeczny środkowego odcinka Pilicy oraz licznych śródleśnych strumieni. Na terenie Parku, do Pilicy, płynącej z południa na północ, uchodzą rzeki średnie, takie jak Czarna Maleniecka i Luciąża, rzeki małe, takie jak Jaworka, Ojrzanka, Stobienka, Radonia i Struga Młynki oraz ciekł bezimienne. W centralnej części SPK znajduje się Zalew Sulejowski (znany również jako Zbiornik lub Jezioro Sulejowskie). Jest to sztuczny

zbiornik retencyjny, utworzony w latach 1969–1973 poprzez spiętrzenie wody rzeki Pilicy w Smardzewicach, w miejscu, gdzie Dolina Pilicy naturalnie się zwęża. Jest to jeden z największych akwenów wodnych w środkowej Polsce o powierzchni 22 km², długości ok. 17 km i szerokości dochodzącej do 2 km. Zbiornik ciągnie się od Sulejowa do Smardzewic. Celem utworzenia zbiornika było zaopatrzenie Łodzi i Tomaszowa Maz. w wodę. Obecnie pełni głównie funkcję turystyczno-rekreacyjną, stanowi miejsce wypoczynku i rekreacji dla tury-

..... Pomnikowa aleja wierzb ogłowionych na Bąkowej Górze (MS)

stów. Są tu liczne plaże, kąpieliska, ośrodki wypoczynkowe, hotele i inne obiekty infrastruktury turystycznej takie jak przystanie wodne i wypożyczalnie sprzętu wodnego. Jest również ostoją wielu gatunków ryb, m.in. szczupak, okoń, leszcz.

FLORA

..... Rezerwat Wielkopole (PW)

..... Trzy Morgi (MS)

Większą część parku i otuliny pokrywają lasy, które zajmują prawie 70 % powierzchni parku. Zbiorowiska leśne reprezentowane są m.in. przez bory sosnowe i mieszane, grądy, lasy łąkowe w dolinach rzek oraz na terenach bardziej suchych dąbrowa świetlista. Najcenniejsze zbiorowiska nieleśne jakie można spotkać to: zbiorowiska roślinności wodnej i szuwarowej, roślinności wilgotnych i suchych łąk w dolinie Pilicy i jej dopływów oraz murawy kserotermiczne i ciepłolubne zarośla na nadrzecznych skarpach.

Stwierdzono wiele gatunków roślin podlegających ochronie całkowitej i częściowej. Do osobliwości florystycznych należą rośliny górskie, spotykane w lasach na zboczach wzniesień jak: widłak wroniec, kosatka kielichowa, parzydło leśne, kokoryczka okółkowa oraz rośliny ciepłolubne rosnące na nastonecznionych nadpilicznych skarpach: zanokcica skalna, szalwia łąkowa i okregowa, głowienka wielkokwiatowa, czyściec prosty, pluskwica europejska i goździcznik wcięty.

FAUNA

..... Sarny (MS)

Bogata fauna Parku związana jest z siedliskami leśnymi i wodnymi, stwierdzono tu występowanie 39 gatunków ssaków. Należą do nich duże zwierzęta leśne: jeleń, daniel, sama, dzik, borsuk, jenot i lis oraz przebywający tu okresowo łos. Z wodami związane są bób, wydra i karłowatek. Wśród ssaków występujących w Sulejowskim Parku 30 gatunków ssaków podlega ochronie.

..... Żmija zygzakowata (MS)

W Parku występuje 196 gatunków ptaków, w tym 146 gatunki lęgowe. Należą do nich m.in.: bocian czarny, myszotów zwyczajny, trzmielajad, gołębiarz, krogulec, pustułka, kobuz, pójdzka, sowa uszata, cietrzew, orzechówka, siniak, jarażbek, lelek, dzięcioły duży, średni i zielony. Na Zbiorniku Sulejowskim oraz nad Pilicą i jej dopływami gnieźdzą się także rzadkie ptaki wodnoblotne, jak: perkoz rdzawoszyi, perkoz zausznik, bąk, cyraneczka, gągół, mewa mała i rybitwa białoczelna, płatkonóg sztyldzioby. W SPK stwierdzono występowanie 5 gatunków gadów i 12 gatunków płazów. W wodach Zbiornika Sulejowskiego, Pilicy oraz jej dopływach żyje 35 gatunków ryb i kręgloustych, z których do rzadkich i zagrożonych należą: minóg ukraiński i koza złotawa.

Wśród rzadkich gatunków owadów warto wymienić gatunki ciepłolubne takie jak: cykady, piewika górskiego i skoczka uszatego, motyle szlachconia szafrańca, skalnika stepowego i skalnika dryad oraz chrząszcza paśnika niszczyciela. Inne godne uwagi gatunki owadów to motyle: paź – królowej i żeglarz, mieniaki – strużnik i tęczowy, szlachconia torfowiec, czerwonończyk najmniejszy i modraszek torfowiec, a także chrząszcze: kozioróg dębosz, kozioróg bukowiec, pachnica dębowa oraz kilka gatunków biegaczy i tęczników.

FORMY OCHRONY PRZYRODY

Obszary Sulejowskiego PK o ciekawych walorach przyrodniczych i krajobrazowych objęto prawną ochroną w postaci 11 rezerwatów przyrody:

Rezerwat Lubiaszów – największy rezerwat na terenie SPK – należy on do najważniejszych i największych obiektów chronionych na terenie dawnej Puszczy Piłkiewskiej o powierzchni

202,49 ha. Zachowały się tu wielogatunkowe, stare drzewostany w tym, należące do najcenniejszych w Polsce Środkowej, naturalne stanowisko jodły pospolitej, rosnącej tu przy północnej granicy występowania tego gatunku w Europie. Występujące w rezerwacie skupisko 200-letnich dębów szypułkowych oraz grup 150-letnich modrzewi polskich stanowią relikty minionych epok. Najstarsze jodły, podobnie jak modrzewie, liczą około 150 lat, a ich rozmiary są pokaźne:

▲ Małe Groty (MS)

do 37 m wysokości i ponad 3 m obwodu pnia. Stwierdzono kilkanaście gat. roślin chronionych, m.in. widłaki, starczyki, orlik pospolity, wawrzynek wilczełyko, bluszcz pospolity. Miejsce to posiada wybitną wartość przyrodniczo - leśną, naukowo - dydaktyczną i krajobrazową. Rezerwat wchodzi w skład specjalnego obszaru ochrony siedlisk sieci NATURA 2000 o nazwie Lubiaszów w Puszczy Piłickiej.

Rezerwat Błogie - rezerwat leśny, o pow. 68,22 ha. Przedmiotem ochrony w rezerwacie jest populacja jodły pospolitej, która występuje we wszystkich stwierdzonych tutaj zbiorowiskach leśnych i bardzo dobrze się odnawia. Miejsce to charakteryzuje się wybitnymi wartościami krajobrazowymi z 200-letnim starodrzewiem dębowo-sosnowym.

Rezerwat Twarda - rezerwat leśny, o pow. 22,79 ha. Występuje tu wielogatunkowy las liściasty i bór mieszany dębowo - jodłowy. Dominują naturalne stanowiska jodły przy północnej granicy zasięgu występowania.

Rezerwat Wielkopole - rezerwat leśny, o pow. 42,08 ha. Celem ochrony w rezerwacie jest cenny fragment naturalnego stanowiska jodły pospolitej występujący w okolicy wzgórza Czartoria. Cennym obiektem przyrodniczym jest nie tylko sam rezerwat, ale także całe uroczysko Wielkopole. Na odcinku Czartoria - Wielkopole

- Młyny występuje bogata mozaika krajobrazów roślinnych, różnorodnych typów siedliskowych lasu z mnogością gatunków drzew, krzewów, ziół, mszaków, porostów, grzybów oraz zwierząt.

Rezerwat Gaik - rezerwat leśny o pow. 35,85 ha. Przedmiotem ochrony jest las liściasty z dużą obecnością 200 - letnich dębów. Jest to typowy przykład lasu puszczańskiego o wybitnych walorach przyrodniczych i krajobrazowych, występuje tu bogata i zróżnicowana flora oraz fauna.

Rezerwat Meszcze - leśny o pow. 35,32 ha. Ochronie podlega cenny i rzadki fragment lasu mieszanego z licznym udziałem dynamicznie rozwijającej się lipy drobnolistnej.

Rezerwat Las Jabłoniowy - rezerwat leśny, o pow. 19,03 ha. Chroni naturalne stanowiska dzikich drzew owocowych, głównie gruszy, jabłoni leśnej oraz czeresni ptasiej.

Rezerwat Jaksonek to rezerwat leśny - florystyczny, o pow. 79,67 ha. Jest to fragment dobrze zachowanego płatu dąbrowy świetlistej, ale głównym przedmiotem ochrony jest obecność naturalnego stanowiska rośliny będącej reliktem południowym - zimozioła północnego.

Rezerwat Jawora - rezerwat florystyczny, o pow. 87,99 ha. Obejmuje fragment lasu, w którym dominuje grąd. Występuje tu również w mniejszym udziale bór mieszany,

▲ Rezerwat Lubiaszów (MS)

fragment dąbrowy świetlistej, łęg oraz ols. Głównym przedmiotem ochrony jest bogata flora o dużym zróżnicowaniu. Do najcenniejszych gatunków występujących w rezerwacie należą m.in. zimozioł północny, buławnik wielkokwiatowy, tajeża jednostronna, parzydło leśne, pełnik europejski, kukulka Fuchsa, widłak wroniec.

Rezerwat Czarny łęg - to rezerwat torfowiskowy, o pow. 2,46 ha., w którym przedmiotem ochrony jest torfowisko wysokie typu atlantyckiego ze stanowiskiem bagnicy torfowej.

▲ Rezerwat Niebieskie Źródła (KKr)

Rezerwat Niebieskie Źródła to rezerwat wodno-krajobrazowy o pow. 28,77 ha. Najbardziej znany rezerwat Sulejowskiego Parku Krajobrazowego, który należy również do Obszarów Natura 2000. Główną atrakcją i przedmiotem ochrony w rezerwacie jest zespół wywierzysk, pięknych i malowniczych źródeł krasowych, wraz z rozlewiskami utworzonymi przez kanały odpływowe. Charakterystyczną cechą tego miejsca jest turkusowa barwa źródeł, która jest efektem składu chemicznego wody i załamania światła. Dodatkowo uroku wywierzyskom nadają pulsujące gejzery z piasku podzucanego przez źródłaną wodę. Temperatura wody jest stała w ciągu roku, wynosi około 9° C, w okolicy wywierzysk nigdy nie zamarza. Rezerwat położony jest w dolinie Pilicy, na prawym brzegu rzeki, w południowo-wschodniej części miasta Tomaszowa Mazowieckiego. Jest ostoją dla wielu gat. ptaków np. remiza, zimorodka oraz kaczek (krzyżówki, czemicy, cyranecki, gągola).

Na terenie Sulejowskiego Parku Krajobrazowego powołano 77 użytków ekologicznych o łącznej pow. 65,5 ha. Są to najczęściej starorzeczka, kompleksy śródleśnych torfowisk, obniżenia terenu w lasach okresowo zalewane wodą. Przy Zbiorniku Sulejowskim oraz na jego wodach utworzono dwa ważne dla ochrony ostoi ptaków wodno - błotnych użytki ekologiczne:

Murowaniec - jest to odcinek Pilicy od Podklasztorza do Barkowic Mokrych o dł. około 3 km. Stanowi on połowę powierzchni tzw. małego zalewu, wyraźnie oddzielnego od pozostałej części zbiornika przewężeniem w rejonie Barkowic Mokrych. Jest to obszar z licznymi wypłyceniami i wysepkami, porośnięty turzycowiskami i krzewami wierzyby.

Bronisławów obejmuje stawy w sąsiedztwie zbiornika oraz kilka sporych wysp na zbiorniku poprzedzielanych płycznami i zarastającymi kanałami. W tym miejscu corocznie gniazduje m.in. kilkaset par śmieszki. Poziom wód w stawach znacznie opada, gdyż zarastają one w procesie naturalnej sukcesji. Na

obszarze małego zalewu regularnie gniazdują m.in.: perkoz dwuczuby, bąk, bączek, błotniak stawowy, śmieszka i rybitwa czarna. Jest to miejsce atrakcyjne podczas wiosennych i jesiennych przelotów. Można to obserwować żerujące gągoly, nuragosi, ogorzałki i uhle.

Na obszarze Sulejowskiego Parku Krajobrazowego ustanowiono pięć obszarów Natura 2000.

Dolina Czarnej (PLH260015) powierzchnia : 5780,6 ha. Obszar ostoi obejmuje naturalną dolinę meandrującej rzeki Czarnej Koneckiej (Malenieckiej) wraz ze starorzeczami. Jest to największy prawobrzeżny dopływ Pilicy. Środkowy odcinek doliny przecinają dwa szlaki komunikacyjne o znaczeniu krajowym. Jest to droga krajowa numer 74 Kielce - Piotrków Trybunalski oraz Centralna Magistrala Kolejowa. Przez teren ostoi przechodzą następujące szlaki rowerowe i piesze: Rowerowe - zielony (Sielpia - Czarniecka Góra), niebieski (Żarnów - Antoniów)

Pieszne: Czarny (Wólka Plebańska - rezerwat „Skałki Piekielko nad Nieklaniem”), żółty (Kościelne - Serbinów), czerwony (Łączna - rezerwat „Diabla Góra”).

Dolina Środkowej Pilicy (PLH100008) powierzchnia: 3787,4 ha

Ostoją obejmuje odcinek Pilicy o długości 40 km od Przedborza na południu do Sulejowa na północy. Ostoją usytuowana jest w centralnej Polsce w pobliżu trasy z Łodzi do Kielc. Warto odwiedzić okolice Doliny Środkowej Pilicy ze względu na piękno przyrody, ale także liczne zabytki architektury i nadal żywe tradycje kultury ludowej. W okolicy ostoi znajduje się także Zalew Sulejowski, który jest idealnym miejscem rekreacyjnych, szczególnie dla osób pragnących uprawiać windsurfing, czy żeglarsko. Miłośnicy jazdy konnej nie ominą na pewno Stada Ogierów w Bogustawicach z Klubem Jeździeckim, w którym można pojeździć konno lub wybrać się na przejażdżkę zabytkowymi bryczkami. W okolicy wyznaczonych jest kilka tras pieszych i rowerowych m.in. szcieżka rowerowa im. Zygmunta Goliata wokół Zalewu Sulejowskiego. Zaplecze noclegowe i gastronomiczne jest bardzo bogate. Do dyspozycji turystów są hotele, pensjonaty, a także kwatery agroturystyczne rozsiane równomiernie po całym regionie.

Lubiaszów w Puszczy Piłickiej (PLH100026) powierzchnia: 206 ha

Obszar obejmuje rezerwat Lubiaszów, chroniący ekosystemy o naturalnych cechach, dawnej Puszczy Piłickiej. Rezerwat znajduje się około 10 km od Piotrkowa Trybunalskiego w kierunku Tomaszowa Maz. Wśród atrakcji turystycznych

na uwagę zasługuje ścieżka rowerowa im. Zygmunta Goliata wokół Zbiornika Sulejowskiego – pętla o długości 70,6 km. Poza tym przebiega tędy niebieski Szlak Rzeki Pilicy prowadzący z Piotrkowa Trybunalskiego, wokół Zbiornika Sulejowskiego, wzdłuż rzeki Pilicy.

Wielkopole – Jodły pod Czartorią (PLH100031) powierzchnia: 41,9 ha

Obszar obejmuje rezerwat przyrody Wielkopole. Położony jest w pobliżu drogi Przyglów – Przedbórz około 3 km od miejscowości Ręczno. Ręczno jest starą osadą, niegdyś będącą gniazdem rodzinnym Raczyńskich, od których prawdopodobnie pochodzi nazwa miejscowości. Będąc tu, warto zobaczyć miejscowy kościół parafialny p.w. Najświętszej Marii Panny Pocieszenia i św. Stanisława. Inne ciekawe miejscowości gminy, które warto odwiedzić to: Bąkowa Góra (ruiny zamku, dwór oraz zabytkowy kościół) i Majkowice (ruiny zamku).

Niebieskie Źródła (PLH100005) powierzchnia: 25,2 ha Rezerwat przyrody na którym wyznaczono ostoję Natura 2000 został założony w celu ochrony bardzo rzadkich wywierzysk krasowych oraz ptaków wodnych. Obszar położony jest na terenie miasta Tomaszów Mazowiecki. Komunikacyjnie znajduje się w samym centrum Polski.

ZABYTKI

Sulejów

- Opactwo Cystersów na Podklasztorzu założone w 1176 r. przez Kazimierza II Sprawiedliwego. Jest to jeden z najlepiej zachowanych zespołów cysterskich w Polsce

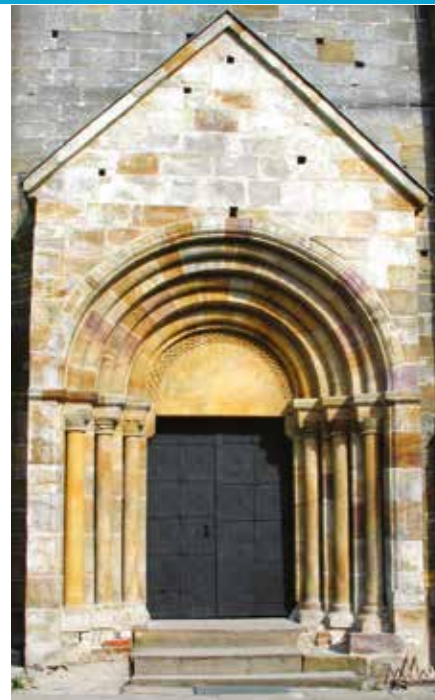

▲ Ruiny zamku w Majkowicach (PW)

i w Europie, będący zabytkiem architektury romańskiej. Zespół ten składa się z kościoła romańskiego z XIII w. p.w. św. Tomasza Kantuarijskiego oraz budynków klasztornych i gospodarczych (XIV – XVIII w.) otoczonych murem z sześcioma warownymi wieżami i bramami. Bryła kościoła zachowała się w nienaruszonym układzie. Front kościoła zdobi romański portal i rozeta. We wnętrzu świątyni uwagę przyciągają bogato zdobiona ambona i stalle w stylu rokoka z poł. XVIII w., piękne lwy rzeźbione w drewnie z początku XVII w. oraz 22-głosowe organy z 1644 r. W dawnym kapitulazurze klasztornej mieści się muzeum regionalne ze zbiorami archeologicznymi, historycznymi i etnograficznymi.

- Neogotycki Kościół p.w. św. Floriana. Położony na wzgórzu skąd rozlega się piękny widok na całą miejscowość Sulejów. Wymurowany został w latach 1901–1905 z palonej czerwonej cegły w stylu neogotyckim, na miejscu wcześniejszego założenia kościelnego. Jest to trójnawowa budowla na planie prostokąta. Do cenniejszych zabytków znajdujących się w świątyni należą: gotycka rzeźba Matki Boskiej z Dzieciątkiem z 1420 r., późnobarokowe ołtarze boczne pochodzące z końca XVIII w., empirowa chrzcielnica z początku XIX w. oraz dzwon z renesansowym ornamentem z 1654 r.
- Kaplica p.w. Najświętszej Marii Panny. Położona przy rzece Pilicy zabytkowa kaplica zwana Kaplicą Ligęzków, została zbudowana w roku 1644 przez Baltazara (Balcera) Ligęzkę i jego małżonkę Jadwigę z Pomykałów. Jest to budowla murowana częściowo z cegły, a częściowo z kamienia ciosanego.

▲ Średniowieczne opactwo Cystersów w Sulejowie (PW)

▲ Romański portal opactwa Cystersów w Sulejowie (PW)

Bąkowa Góra

- Ruiny rycerskiej siedziby obronnej. Na wzgórzu (282 m n.p.m.) w miejscowości Bąkowa Góra znajdują się ruiny zamku wzniesione przez rodzinę Bąków na przełomie XIV i XV wieku. Budowla powstała na miejscu starszego założenia obronnego. Została ona zbudowana z łamanego kamienia wapiennego, na planie prostokąta z trzema izbami w jednym trakcie, z wystającą kwadratową basztą przy środkowej izbie.
- Dwór rodziny Małachowskich. Późnobarokowy dwór wybudowany przez rodzinę Małachowskich, w latach 1770–1780. Murowany, parterowy budynek, zbudowany na planie wydłużonego prostokąta, kryty gontowym łamanym tzw. „polskim dachem”. Od frontu znajduje się wysunięty ganek, zwieńczony barokowym szczytem, wsparty na parach półkolumniek.
- Kościół parafialny p.w. Świętej Trójcy – został wzniesiony w XV w. z osiemnastowieczną dzwonnica z dzwonem z 1657 r. Przy drodze prowadzącej od kościoła do cmentarza rośnie ponad stuletnia alej wierzbow.

Skotniki

- Kościół p.w. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny – późnogotycki drewniany modrzewiowy kościół z 1528 r., wielokrotnie przebudowywany. Kryty gontem wraz z dzwonnica pochodząca z XVIII. Za kościołem znajduje się okazały dąb szypułkowy o obwodzie 735 cm uznany za pomnik przyrody.
- Późnorenesansowy dwór obronny z I poł. XVI w., otoczony zabytkowym parkiem. Najstarsze drzewa to około 200 letnie lipy, najliczniej reprezentowany jest jesion wyniosły.

▲ Ruiny dworu w Skotnikach (KKb)

Majkowice

- Ruiny zamku w Majkowicach – ruiny renesansowego zamku wzniesionego przez rodzinę Majkowskich z XVI w. Wokół ruin zamku znajdują się pozostałości parku podworskiego z grupą okazałych dębów.
- Ruiny zamku Surdęga – nad brzegiem Pilicy usytuowana jest średniowieczna siedziba Nagodzciców – ruiny zamku Surdęga. Do dziś zachowały się skromne, ale czytelne, pozostałości murowanej budowli – niski nasyp z widocznymi zarysami fundamentów.

Na terenie parku występują również parki podworskie, liczne kościoły i kapliczki przydrożne oraz umocowania obronne z II wojny światowej.

TURYSTYKA

Przez Sulejowski Park Krajobrazowy biegną znakowane szlaki turystyczne.

- Niebieski pieszy szlak turystyczny – Szlak Rzeki Pilicy, łączna długość szlaku wynosi 121 km. Rozpoczyna się on w Piotrkowie Trybunalskim kończy w Krzętowie

..... Zalew Sulejowski (PW)

i przebiega przez następujące miejscowości: Barkowice Mokra, Bronisławów, Swolszewice Duże, Smardzewice, Karolinów, Sulejów, Przedbórz

- Zielony pieszy szlak turystyczny - Szlak Rekreacyjny, krótki o łącznej długości 22 km rozpoczyna się w Piotrkowie Trybunalskim, następnie biegnie przez Koło, Polichno, Prosenie, Gazomkę od Rezerwatu „Dęby w Mszczach”. Szlak zielony kończy się w Jarostach koło Piotrkowa Trybunalskiego.
- Czerwony pieszy szlak turystyczny - Szlak Partyzancki Małego Franka z II wojny światowej. Cały szlak ma 201 km długości i biegnie z Radomska przez Przedbórz, Sulejów, Polichno, Tomaszów Mazowiecki, Inowódz do Brudzewic.
- Niebieski szlak kajakowy - Szlak Wodny Pilicy - długość szlaku 228 km. ciągnie się prawie na całej długości rzeki od miejscowości Zarzęcin przez Zbiornik Sulejowski do ujścia Pilicy do Wisły.
- Zielony szlak rowerowy - Ścieżka rowerowa im. Zygmunta Goliata - Ścieżka rowerowa wokół Zbiornika Sulejowskiego tworzy pętlę o długości 70.6 km, wiodącą wokół Zbiornika Sulejowskiego. Szlak ten bierze początek i koniec

w Leonowie, obok kempingu „Kielbikowa Strzecha”. Prowadzi m.in. przez Swolszewice Duże i Małe, Nagórzyce, Tomaszów Mazowiecki, Smardzewice, Treść Rządową, Karolinów, Zarzęcin, Podklasztorze, Sulejów, Włodzimierzów, Przyglów, Barkowice, Barkowice Mokra, Lubiaszów, Bronisławów z powrotem do Kielbikowej Strzechy. Na trasie szlaku można zwiedzić m.in.: Groty Nagórzyckie, Skansen Rzeki Pilicy, rezerwat przyrody „Niebieskie Źródło”, zapórę Zbiornika Sulejowskiego, opactwo Cystersów w Sulejowie oraz rezerwat Lubiaszów.

..... Opactwo Cystersów w Sulejowie - kościół św. Tomasza Kantuarijskiego (PW)

- W granicach Sulejowskiego Parku znajdują się również szlaki dla turystów zmotoryzowanych oraz szlaki konne. Liczne ścieżki leśno - edukacyjne zachęcają do spacerów po lasach Nadpilicza.

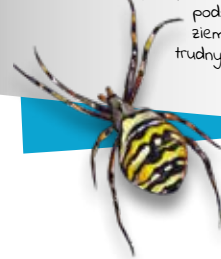
..... Umocnienia z II Wojny Światowej (MS)

..... Ruiny średniowiecznego zamku na Bąkowej Górze (PW)

A to ciekawe

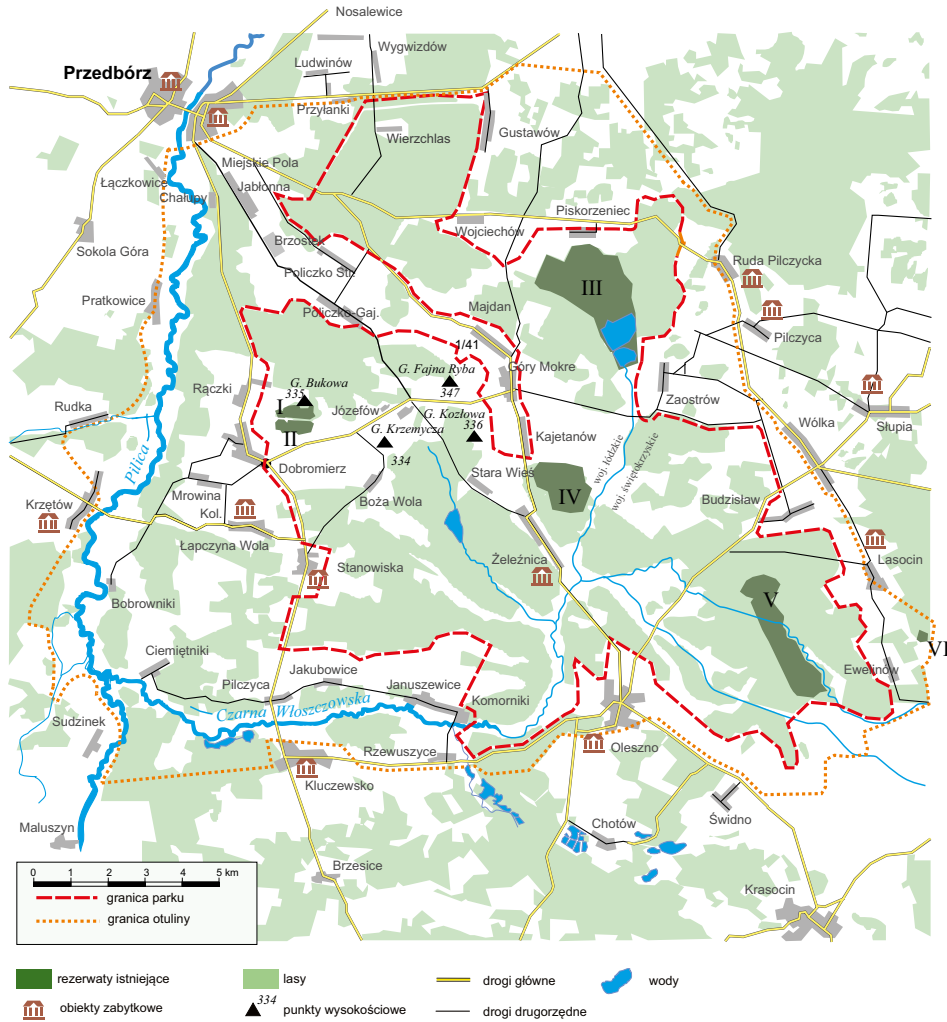
Piliza Stellung

- ✓ Umocnienia na linii Pilicy - Piliza Stellung powstały latem 1944 r. w celu obrony przed nacierającą Armią Czerwoną, która w lipcu doszła do rzeki San i zaczęła forsować Wisłę. Umocnienia na linii Pilicy rozbudowane były do pięciu kilometrów w głąb i składały się z dwóch pozycji, rozbudowanych w 2 do 3 transej przeciwczołgowych połączonych rowem dobiegowym. Pierwszą pozycję, tuż za rzeką, ostaniały zapory z drutu kolczastego oraz liczne pola minowe zakładane głównie w okolicach tzw. ślepych mostów np. na Murowańcu oraz Podklasztorzu. Ślepe mosty czyli wzmocnione faszyną i kamieniami brody na rzece Pilicy m.in. w okolicach Zarzęcina. Mosty na rzekach Łuciąży i Pilicy również były zaminowane. Zbudowano także betonowe bunkry schrony i magazyny drewniano-ziemne. Przedpola obrony czyszczono z drzew i zarosli. Przy budowie umocnień brały udział dowództwa fortyfikacyjno-budowlane Wehrmachtu oraz grupy operacyjnej organizacji Todt. Kierownictwo nad budową umocnień na środkowym odcinku frontu z rozkazu Hitlera objął osobiście Himmler. W budowie umocnień brały udział bataliony robocze armii hitlerowskiej i formacje wschodnie, podstawową siłą roboczą stanowiła jednak masowa spędzona ludność polska. Do pracy przy fortyfikacjach Piliza Stellung - aż skierowano bardzo dużą liczbę osób w wieku od 14 do 65 lat. Osoby zatrudnione przy kopaniu rowów przeciwczołgowych i okopów zbierały się codziennie w wyznaczonych miejscach i były doprowadzane lub dowożone na miejsce pracy. Do pracy wykorzystywano również ludność z dalszych miejscowości, skoszarowaną na potrzeby budowy w obozach pracy, a także ludzie zatrzymani w łapankach oraz jeńcy wojenni. Takie obozy pracy istniały m.in. w Lubiaszowie, Sulejowie, Barkowicach, Białej Kurmedzi, Krzewinach, Stobnicy i Ręczynie. Przetrzymani w obozach dostawali do picia czarną kawę, na posiłek składali się zupa z brukiwi lub buraków, kawałek chleba i kostka marmolady oraz ćwiartka wódki raz na 10 dni, pracownicy dostawali również papierosy. Robotnicy pracowali w grupach 20-osobowych - mężczyźni kopali rowy, a kobiety rozplantały ziemię. Dzienna norma przewidywała wykonanie dziesięciometrowego odcinka dla 3 grup. Prace nad budową umocnień trwały do 15 stycznia 1945 roku, do chwili przełamania Pilicy przez Armię Czerwoną. Łącznie na terenie Sulejowskiego Parku powstał rów przeciwczołgowy o długości ponad 50 km.
- ✓ Większość obiektów murowanych Piliza Stellung aż istnieje do dnia dzisiejszego i można je bez problemu zobaczyć. Większość jest zaśmiecona, niektóre kompletnie zasypane. Ale nadal do większości można wejść i samemu podziwiać ich budowę. W Sulejowskim Parku Krajobrazowym występuje kilka typów tych budowli.
- ✓ Ringstand 58 c (Bauform 201, Regelbau 58c) Tobruk - niemiecki typ małego schronu bojowego wykonanego z żelbetu, przystosowanego do prowadzenia ognia okrężnego. Konstrukcja schronu oparta była na projekcie woskiego schronu wykorzystywanego podczas walk o Tobruk w Afryce Północnej stąd potoczna nazwa. Schrony Ringstand 58c były powszechnie stosowane przez Niemców, pierusze z nich zbudowano na wale Atlantyckim w 1942 roku. Schron wkopany był w ziemię i ponad jej poziom wystawał jedynie strop przedziału bojowego z otworem do prowadzenia ognia okrężnego z poziomu ziemi. Uzbrojenie stanowił 1 karabin maszynowy Mq 34 lub Mq 42, czasami schron służył jako punkt obserwacyjny i wyposażony był w nożycowa łomietkę, niekiedy bardzo rzadko uzbrojenie stanowił pancernik. Zaleta schronu były małe rozmiary, znacznie utrudniające jego wykrycie i zniszczenie. Także niskie koszty budowy i prosta konstrukcja w porównaniu do tradycyjnych schronów sprzyjały powszechnemu ich stosowaniu jako elementów fortyfikacji polowych i uzupełnienie fortyfikacji stałych. Budowa takiego obiektu trwała około 25 dni.
- ✓ Ringstand 67 - (Bauform 238) Konstrukcja schronu zbliżona była do Ringstanda 58c i różniła się powiększonymi wymiarami przy zachowaniu 40 cm grubości ścian oraz przede wszystkim uzbrojenie które stanowiła wieża czołowa PzKpfw II z działem kal. 37 mm.
- ✓ Kochbunkier - mały schron jednoosobowy - znany jako garnek Kocha. Produkowany w fabrykach jako prefabrykat i przywożony gotowy na miejsce posadawienia. Schron dawał podstawowe schronienie przed ogniem wroga. Kochbunkier był obsypany ziemią, aż po otwory strzelnicze i spokojnie opierał się odłamkom, był trudny do zlokalizowania i co najważniejsze tani w produkcji.

..... Tygryk paskowany rys. (PW)

PRZEDBORSKI PARK KRAJOBRAZOWY

Rezerwy PPK: I - Bukowa Góra, II - Murawy Dobromierskie, III - Piskorzaniec, IV - Czarna Różga, V - Oleszno, VI - Ewelinów

PRZEDBORSKI PARK KRAJOBRAZOWY

OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA PARKU

Przedborski Park Krajobrazowy jest jednym z najciekawszych Parków środkowej Polski, wyróżnia się dużą zmiennością budowy geologicznej i rzeźby terenu, co wpływa na zwiększone zróżnicowanie innych elementów środowiska przyrodniczego: gleb, wód podziemnych i powierzchniowych, mikroklimatu, szaty roślinnej i świata zwierzęcego. W wyniku tych zróżnicowań powstał malowniczy krajobraz, odznaczający się dużą różnorodnością i pięknymi punktami widokowymi. Ochrony wymagają walory przyrodniczo-krajobrazowe, głównie najbardziej naturalnych terenów w dolinie Pilicy i jej dopływów, rozległe kompleksy leśne i borowe (pozostałości Puszczy Pilickiej) oraz grzbiet wypiętych jurajskich i kredowych Pasma Przedborsko - Małogoskiego.

Rezerwy Bukowa Góra i Murawy Dobromierskie z mostu w Krzętowie (DS)

RZEŻBA TERENU

Os morfolożyczną Parku w kierunku SE-NW stanowi Pasma Przedborsko - Małogoskie będące zachodnim mezozoicznym obramowaniem Gór Świętokrzyskich. Jest ono podwójną

Powierzchnia parku: 16 550 ha

Powierzchnia otuliny: 18 461 ha

Rok utworzenia parku: 1988

Położenie geograficzne: Makroregion: Wyżyna Przedborska. Mezoregiony: Wzgórze Opoczyńskie, Pasma Przedborsko-Małogoskie, Wzgórze Łopuszańskie, Niecka Włoszczowska.

Położenie administracyjne: województwo łódzkie, powiat radomszczański, gminy Przedbórz, Wielgomłyny, Masłowiec i Żytno oraz; województwo świętokrzyskie, powiat konecki, gminy Falków i Słupia Konecka. Powiat włoszczowski, gminy Kluczewsko i Krasocin, powiat kielecki, gmina Łopuszno.

Jednostka organizacyjna: Zespół Parków Krajobrazowych Województwa łódzkiego

Kontakt:

Oddział Terenowy Nadpilicznych Parków Krajobrazowych.
Przedborski Park Krajobrazowy:

ul. Krakowska 28, 97-570 Przedbórz,
tel. 447812757

Adres e-mail: npk@parkilodzkie.pl

Strona internetowa: www.parkilodzkie.pl

Pole kwitnących maków w pobliżu rezerwatów Bukowa Góra i Murawy Dobromierskie (DS)

▲ Góra Fajna Ryba (DS)

monokliną, w której biegną równoległe dwa grzbiety: jeden zbudowany z wapieni górnopaleozoicznych, drugi z piaskowców górno-kredowych. Różnorodność morfologii PPK jest wynikiem nakładania się całego szeregu procesów rzeźbotwórczych od trzeciorzędu do czasów współczesnych i wykazuje związek zarówno z czynnikami strukturalnymi – budową geologiczną i tektoniką podłoża, jak też z działalnością procesów czwartorzędowych. Występują tu obok siebie formy rzeźby o charakterze typowym dla niżu, jak też elementy rzeźby wyżynnej. Do głównych cech wyżynnych PPK należy występowanie utworów mezozoicznych – skał wapiennych i piaskowcowych, triasowych, jurajskich i kredowych, a także wysokości bezwzględne terenu przekraczające 300 m n.p.m. Kulminację pasma Przedborsko – Małogoskiego to Fajna Ryba (347 m n.p.m.), Kozłowa Góra (336 m n.p.m.), Bukowa Góra (335 m n.p.m.) i Krzemczyca Góra (334 m n.p.m.). Od wschodu do wzniesień Pasma Przedborsko-Małogoskiego przylegają podmokłe i zalesione obszary tzw. Niecki Zabrodzkiej. Od zachodu naturalną granicę Parku stanowi dolina Pilicy, a od południa – dolina Czarnej Włoszczowskiej, która pod Żeleźnicą tworzy malowniczy przełom przez Pasma Przedborsko-Małogoskie.

WODY POWIERZCHNIOWE

Cały obszar Przedborskiego Parku Krajobrazowego leży w zlewni rzeki Pilicy. Płyne ona peryferyjnie przecinając Otulinę PPK w pobliżu jej zachodniej granicy. Największym prawobrzeżnym dopływem Pilicy, w granicach Parku, jest rzeka Czarna zwana

▲ Pilica (DS)

również Czarą Włoszczowską. Za początek Czarnej Włoszczowskiej zostało uznane połączenie rzek: Czarnej Pilczyckiej, Starej Czarnej i Czarnej Nowej. W uroczysku Piskorzaniec oraz pod Eweliniem znajdują się kompleksy stawów rybnych.

▲ Duży Staw w rezerwacie Piskorzaniec (DS)

FLORA

Flora Parku liczy ponad 900 gatunków roślin naczyniowych, w tym 66 gatunków rzadkich i chronionych. Wśród nich na szczególną uwagę zasługują, gatunki stepowe

◀ Staw Bolesław w rezerwacie Piskorzaniec (DS)

▲ Sniedek baldaszkowaty (DS)

◀ Bielik (PW)

i ciepłolubne: wiśnia kartowata, dziegieścił bezdługowy, zawilec wielkokwiatowy, pluskwica europejska, dzwonek syberyjski, goryczki wąskolistna i orzęsiona, oman wierzbolistny, aster gawędka, pszeniec różowy, miłek letni i miłek szkarłatny, kurzyśląd błękitny, ciemiężyk białokwiatowy, przetacznik pagórkowy, koniczyzna długokłosowa

i perłówka jednokwiatowa. Do gatunków górskich należą: nerecznica szerokolistna, liczyno górskie, parzydło leśne, czerniec gronkowy, trybula łnińska i widłak wroniec. Na torfowiskach w Parku rośnie wiele relikwicznych gatunków roślin bagiennych, jak: rosiczka okrągłolistna, gwiazdnica błotna, wełnianka wąskolistna. Inne rzadkie rośliny to: wawrzynek wilczytoko, bluszcz pospolity, pełnik europejski, kosaciec syberyjski, orlik pospolity, lilia złotogłów, rutewka mniejsza i orlikolistna, śnieżyczka przebiśnieg, sasanka wiosenna, jarzmianka większa, pomocnik baldaszkowy, widłak spłaszczony, obuwik pospolity, buławnik czerwony i wielkokwiatowy, podkolan biały, listera jajowata, gnieźnik leśny, żłobik korallowy, storczyki szerokolistny, samczy i plamisty, wolffia bezkorzeniowa oraz grzyb szmaciak gałęzisty.

▲ Sasanka wiosenna (ES)

FAUNA

W lasach Parku żyją duże ssaki leśne: łось, jeleni, sarna, dzik i borsuk. Wody powierzchniowe zamieszkuje wydra i bóbr. Spośród mniejszych gatunków występują tu: gronostaj, łasicca oraz ryjówki malutka i aksamitna. Na terenie Parku gnieździ się ok. 130 gatunków ptaków. Najrzadsze z nich

▲ Kraśnik sześciopłamek (DS)

◀ Zaskroniec zwyczajny (DS)

▲ Zankocica murowa (DS)

to: bielik, rybołów, orlik krzykliwy, bocian czarny, żuraw, bąk, kulik wielki, rycyk, dzięcioł zielonosiwy, zimorodek i podróżniczek. Wśród ryb występują głównie gatunki pospolite, z rzadszych stwierdzono tu koź, piekielnicę i różankę. W Parku znajdują się także stanowiska rzadkich i chronionych bezkręgowców: mieniaka tęczowca, tęcznika mniejszego, biegaczy: tysego, zielonozłotego i fioletowego oraz trzmieli rudoszarego i leśnego.

FORMY OCHRONY PRZYRODY

Na terenie Parku znajduje się pięć rezerwatów przyrody:

Bukowa Góra – to najstarszy z rezerwatów na terenie Przedborskiego Parku Krajobrazowego, utworzony w 1959 roku na powierzchni 33,77 ha. Obejmuje on wapienne wzgórze (335 m n.p.m.), znajdujące się w północno-zachodniej części Pasma Przedborsko-Małogoskiego. Został utworzony dla zachowania jedynej i ostatniej płaty lasu naturalnego na podłożu węglanowym. Drzewostan tworzy buk z domieszką klonu jawora, grabu, dębu bezszypułkowego i bardzo rzadko występującej lipy szerokolistnej, której tutejsze stanowisko wyznacza północną granicę zasięgu tego gatunku w Polsce. Przeciętny wiek drzewostanu wynosi około 160 lat.

Murawy Dobromierskie – rezerwat stepowy pochodzenia antropogenicznego, o powierzchni 35,84 ha utworzony w roku 1989 w celu zachowania nawapiennych muraw i zarośli kserotermicznych z bogatą i unikalną florą i fauną. Rezerwat obejmuje wzgórze zbudowane z górnajurajskich wapieni płytowych, z których roztacza się wspaniały widok na całą okolicę. Rezerwat jest najbogatszym skupiskiem roślin kserotermicznych w całej północnej części Wyżyny Środkowopolskiej.

Piskorzaniec – rezerwat torfowiskowy największy w Polsce Środkowej, utworzony w roku 1990 na pow. 431,96 ha. Torfowisko obejmuje ekosystemy wysokotorfowiskowe oraz ba-

▲ Rezerwat Murawy Dobromierskie (DW-B)

gienne lasy olchowo-brzezinowe i bór bagienne. Występuje tu kilka zespołów leśnych i zaroślowych oraz kilkanaście zespołów turzycowych i szuwarowych; reprezentujących przegląd roślinności bagiennej od torfowisk niskich przez przejściowe do wysokich. Na terenie rezerwatu występuje największe w Polsce Środkowej stanowisko paproci salwinii pływającej.

Czarna Różga – rezerwat leśny, utworzony w roku 1996 na powierzchni 185,60 ha w celu zachowania naturalnych ekosystemów wilgotnych lasów liściastych z licznymi drzewami pomnikowymi oraz gatunkami rzadkich chronionych roślin zielnych. W sieci obszarów chronionych Wyżyny Małopolskiej, a także całej Środkowej

◀ Rezerwat Bukowa Góra (DS)

▲ Rezerwat Oleszno (DS)

Polski nie ma już nigdzie tak dużej powierzchni mokrych eutroficznych lasów liściastych z całą ich bioróżnorodnością. W rezerwacie występują prawie wszystkie gatunki drzew leśnych Polski, gatunkiem dominującym jest osza czarna, a ponadto rosną tu: jodła, buk, dąb szypułkowy, jesion, jawor, klon zwyczajny, sosna i grab.

Oleszno – rezerwat leśny, utworzony w 1970 roku na powierzchni 262,67 ha, obejmujący fragment podmokłych lasów o bardzo bogatym drzewostanie, który porasta rozległe obniżenie w Niece Zabrodzkiej. Na mokrej glebie rośnie starodrzew zbudowany z wielu gatunków drzew, głównie olszy czarnej, jesiony wyniosłego, dębu szypułkowego, jodły pospolitej, buka zwyczajnego. Olsza i jesion liczą około 150 lat, natomiast buk, dąb szypułkowy i jodła około 170 lat. Podszycie budują liczne podrosty drzew i następujące krzewy: leszczyna, jarzębina, kruszyna, trzmielina zwyczajna, kalina korallowa. Na terenie rezerwatu rosną także dwa skupiska cisów (41 i 12 sztuk).

Ewelinów – (na terenie otuliny PPK) – rezerwat częściowy, utworzony w 2006 roku o powierzchni 14,83 ha w celu zachowania rzadkich i zagrożonych gatunków roślin runa lasu łąkowego. Obejmuje on fragment lasu o charakterze łąkowego, porastającego wapienne wzniesienie. Niezwykle interesujące jest runo zielne rezerwatu Ewelinów, w którym stwierdzono występowanie 23 gatunków chronionych i rzadkich roślin. Drzewostan tworzą: grab, dąb, jodła, sosna i buk. Występuje tu wiele gatunków ptaków i zwierząt. Natura 2000 Teren PPK w 65 procentach został włączony do nowej formy ochrony przyrody Sieci Obszarów Natura 2000 obowiązującej w Polsce od 2004 roku na podstawie dyrektywy Unii Europejskiej, są to: Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk o nazwie Ostoja Przedborska PLH 260004 i na terenie otuliny Dolina Górnicy Płicy PLH 260018. Na terenie Przedborskiego Parku Krajobrazowego znajdują się: 56 użytków ekologicznych, 55 pomników przyrody.

Spichlerz dworski w Kluczewsku (DS) ▶

ZABYTKI

▲ Kapliczka choleryczna w Przedborzu (DS)

▲ Ruiny pałacu Niemojewskich w Lasocinie (DS)

Kilka cennych zabytków kultury materialnej znajduje się w położonym na obrzeżu Parku Przedborzu. Zachowały się tu pozostałości średniowiecznego zamku, fragmenty murów miejskich, gotycki kościół (1340 r.), podcieniowy dom w rynku (XVII w.) oraz klasycystyczny ratusz (1826 r.). Do ciekawszych zabytków na terenie Parku i jego najbliższej okolicy należą także: gotycki kościół w Stanowiskach (XIV/XV w.) przebudowany w XVII w. z zegarem słonecznym,

▲ Ruiny zboru ariańskiego w Łapczynej Woli (DS)

kościół w Januszewicach (XVII w.). Wczesnobarokowy kościół (XVII w.) zespół dworski (XVIII w.) i park w Olesznie, ruiny zboru ariańskiego w Łapczynej Woli (XVII w.), otoczone parkami zespoły dworskie w Dobromierzu (XVIII w.), Woli Świdzińskiej (XIX w.), Rączkach (XIX w.), Rudzie Pilczyckiej (XIX w.) i Skąpem (XIX w.) oraz młyny wodne w Dobromierzu i Żeleźnicy. Ponadto na terenie Parku i jego otuliny znajdują się liczne kapliczki i figury przydrożne, a także drewniane zabytki budownictwa wiejskiego.

SZLAKI TURYSTYCZNE NA TERENIE PARKU:

Szlak Rzeki Pilicy – oznakowany kolorem niebieskim, pieszy na terenie otuliny od Krzętowa do Przedborza fragment o dł. 18 km, czas przejścia około 3,5 godz.

Szlak łącznikowy – oznakowany kolorem czarnym pieszy, Mrowina – Biały Brzeg dł. 11 km, czas przejścia około 3,5 godz. Szlak jest obejściem szlaku niebieskiego z którym łączy się na początku i na końcu.

Szlak Przedborskiego Parku Krajobrazowego – oznakowany kolorem zielonym, pieszy Rączki – Góry Mokre – Piskorzaniec – Wojciechów – Przedbórz dł. 35 km, czas przejścia około 10 godz. Szlak można podzielić na dwie

▲ Rajd rowerowy „Szlakiem Królewskich Łowów” (DS)

części: pierwsza Rączki, rezerwat Bukowa Góra i Murawy Dobromierskie, Kowale, Góra Krzemycza, Kolonia Baża Wola, Józefów, Góra Fajna Ryba, Góry Suche, Góry Mokre, druga Wojciechów, Borowa, rezerwat Piskorzaniec, Góry Mokre.

▲ Spływ kajakowy rzeką Pilicą (DS)

▲ Rajd pieszy na żółtym szlaku „Królewskich Łowów” (DS)

▲ Rączki – stadnina koni (DS)

Szlak Królewskich Łowów – oznakowany kolorem żółtym, pieszy Przedbórz – Żeleźnica – Oleszno – Krasocin dł. 39,5 km, czas przejścia około 12 godz. Szlak został wprowadzony przez najwyższe wzniesienia Przedborskiego Parku Krajobrazowego. Terytorialnie jest łącznikiem pomiędzy województwami: łódzkim i świętokrzyskim. Cechą szczególną Pasma Przedborsko – Małogoskiego są wybitne walory widokowe. Wynika to z lokalizacji Pasma, należącego do Gór Świętokrzyskich, przed dużym obniżeniem Niecki Włoszczowskiej. Panoramy obserwowane ze wzniesień mają głębokość do 70 km. Nazwa szlaku nawiązuje do historycznie udokumentowanych polowań Polskich Królów (Kazimierz Wielki, Władysław Jagiełło) podczas ich pobytu na zamku w Przedborzu. Szlak atrakcyjny również ze względu na obecność walorów przyrodniczych.

Szlak Kajakowy Pilicy – fragment szlaku o dł. 29 km. od Sudzinka do Przedborza, czas przepłynięcia około 1-2 dni.
Łódzki Szlak Konny im. mjr Henryka Dobrzańskiego „Hubala” – najdłuższy w Europie (ponad 2000 km), dla miłośników turystyki konnej i aktywnej – w ramach projektu „Turystyka w siodle – infrastruktura innowacyjnego i unikatowego produktu turystycznego”. Na trasie: 200 ośrodków jeździeckich, 21 punktów postojowych, 1400 tablic informacyjnych, 30 punktów informacyjnych monitorujących turystów i ponad 1000 atrakcji turystycznych. W punktach informacyjnych można wypożyczyć lokalizator, który w wypadku niebezpieczeństwa wyśle służbom ratunkowym informację, pozwalającą zlokalizować turystę. Na terenie PPK fragment długości około 22 km od Przyłanek do Krzętowa, czas przejazdu konno ok. 8 godz.

A to ciekawe

✓ **Kugiel przedborski** – to regionalna potrawa przygotowywana w dużych garnkach lub kociokach, wypiekana w piecach chlebowych przez ok. 8 godz. Jego podstawowe składniki to żeberka i golonka w kawałkach, nieco większych jak na gulasz i ziemniaki. W Przedborzu pieczenie kugla ma już wieloletnią tradycję. Na stołach w czasie wszystkich świąt, imprez lokalnych, okolicznościowych, rodzinnych zawsze króluje kugiel. Do dnia dzisiejszego w Przedborzu wychodząc z kościoła po porannej niedzielnej Mszy Św. można poczuć unoszący się z pobliskich piekarni i domów zapach kugla.

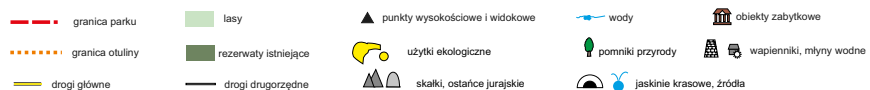

▲ Obuwik pospolity rys. (PN-T)

▲ Pszeniec różowy (częściowy albinizm) (DS)

ZAŁĘCZAŃSKI PARK KRAJOBRAZOWY

Rezerваты: I rezerwat Dąbrowa w Nizankowicach, II - rezerwat Węże, III - rezerwat Szachownica, IV - rezerwat Stawiska, V - rezerwat Bukowa Góra

ZAŁĘCZAŃSKI PARK KRAJOBRAZOWY

OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA PARKU

Załęczański Park Krajobrazowy położony jest w południowej części województwa łódzkiego, w północno-wschodniej części Wyżyny Wieluńskiej, będącej częścią Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej. Zamyka on od północy system jurajskich parków krajobrazowych. Powierzchnia Parku wynosi 13 520 ha, a strefy ochronnej 8 153 ha. Utworzony został 5 stycznia 1978 r. jako jeden z pierwszych parków krajobrazowych w kraju w celu ochrony niepowtarzalnego krajobrazu jurajskich wapiennych ostańców kryjących w sobie wiele form krasu, będących środowiskiem życia osobliwej, wapieniolubnej fauny i flory oraz urokliwego odcinka rzeki Warty określonego jako najpiękniejszy i najwartościowszy przyrodniczo w stosunku do całego jej biegu.

▲ Góra Zelce (KG)

Warta przepływając przez Park dzikim, naturalnym korytem zataczającym charakterystyczny, tzw. Wielki łuk Warty, wśród wapiennych wzgórz i pasm południowych wzniesień, rzeźbi w skalistym podłożu głębokie, malownicze przełomy.

RZEŻBA TERENU

Wśród poszczególnych elementów przyrody Załęczańskiego Parku Krajobrazowego budowa geologiczna ma szczególne znaczenie. Urozmaicona rzeźba jest efektem interesującej geologicznej historii. Zasadnicze geologiczne podłoże Parku

Jaskinia Za Kratą (KG)▶

..... Żabi Staw (EF)

kształtowało się w środkowej i górnej jurze (około 190–140 mln. lat temu). Występowały tu wówczas płytkie, ciepłe zbiorniki morskie, obfitujące w faunę posiadającą pancerze lub szkielety zbudowane z węgla wapnia. Organizmy te umierając pokrywały dno morza, a ich szczątki wraz z wytrącanym z wody morskiej węglanem wapnia utworzyły później warstwy różnych odmian wapieni.

W rejonie ZPK przebiega granica pomiędzy mezozoicznymi skałami jury środkowej (185–160 mln lat B.P.*) występującymi w zachodniej części Parku oraz skałami jury górnej (160–140 mln lat B.P.) – w północnej i wschodniej jego części.

Takie warunki panowały także podczas kredy (140–60 mln lat B.P.). Pod koniec tego okresu, w efekcie ruchów tektonicznych, opisane utwory morskie zostały poafałdowane, pocięte uskoki i wydzwignięte ponad powierzchnię morza. Płyty skorupy ziemskiej napierały na siebie zgniaając się i fałdując. Pokłady skał były wypychane coraz bliżej ku powierzchni, jednocześnie krusząc się w sieć spękań tektonicznych, aż wreszcie stały się skalistym łądem.

Na powierzchni, poddane wpływom zmieniających się warunków klimatycznych, zaczęły szybko podlegać niszczeniu. Utwory z czasu kredy obecnie tu nie występują gdyż zostały usunięte przez późniejsze procesy erozyjne. Pod wpływem wody i procesów rozpuszczania w wapiennych skałach powstała charakterystyczna rzeźba krasowa. Wapenie należą do skał rozpuszczalnych w wodzie, a obecność w wodzie deszczowej dwutlenku węgla (pochodzącego z atmosfery lub z gleby), znacznie ten proces przyspiesza. Krasowienie wapieni ułatwiały ruchy skorupy ziemskiej, które pokruszyły wapienny monolit w sieć pionowych i poziomych spękań. W szczeliny te łatwiej wsiąkała woda i stopniowo je poszerzała. We wnętrzu skał tworzyły się, a następnie powiększały

systemy jaskiniowe. Czasami fragmenty jaskiń ulegały zawaleniu, wówczas na powierzchni powstawały leje oraz zapadiska o genezie krasowej.

Wapienne skały, w zależności od warunków ich powstawania, różnią się między sobą odpornością, dlatego niektóre fragmenty morskiego dna częściowo oparły się niszczycielskiemu działaniu wody i dzisiaj miejscami tworzą izolowane wzgórza nazywane ostańcami wapiennymi. Ostańce, przeważnie zbudowane są z bardzo twardej wapieni nazywanych skalistymi. Powstawały one w jurze górnej, w miejscach koloni gąbek, tworzących na dnie morza podwodne budowle w kształcie wzgórz. Skalistie wzgórza ostańcowe otoczone są mniej odpornymi wapieniami uławionymi, o charakterystycznej budowie płytowej. Szybsze rozpuszczanie tych warstw powodowało, że doliny stawały się coraz głębsze, a ostańce coraz bardziej nad nimi górowały.

Dziś jurajskie skały ukazują się na powierzchni terenu na szczytach ostańców wapiennych, na krawędzi doliny Warty pod Lisowicami oraz w licznych kamieniołomach. W miejscach tych można obserwować układy warstw skalnych, a w nich skamieniałości zwierząt morskich (amonity, gąbki, małże, belemnity, jeżowce, kraby) oraz zjawiska krasowe.

Silnie skrasowiałe ostańce wznoszące się dzisiaj nad dolinami charakteryzują się stromymi skalistymi zboczami. W krajobrazie Parku do najciekawszych należą: Góra Zelce (229m n.p.m.), Góra Świętej Genowefy (200m n.p.m.), Góra Wapiennik (198m n.p.m.), Góra Draby (220m n.p.m.), Góra Buki (238m n.p.m.), Góra Krzemionki (228m. n.p.m.).

..... Amonit rys. (PN-T)

W erze kenozoicznej, zwłaszcza podczas neogenu (23,5–1,7 mln lat B.P.), gdy panował klimat bardzo ciepły i okresowo

bardzo wilgotny, wapienne skały jurajskie omawianego obszaru, ulegały silnym procesom krasowym. Procesy te były wspomagane ruchami tektonicznymi, które zachodziły w tym czasie. Zauważalną namiastką procesu krasowienia są ponory – miejsca, w których wody strumienia znikają pod ziemią (np. Sucha Struga w Kolonii Lisowice). Wypływają one na powierzchnię ze szczelin wapiennych w postaci źródeł nazywanych wywierzykami. Można je obserwować przy korycie rzeki Warty koło Lisowic (wywierzyska przykorytowe).

W wapiennych ostańcach efekty krasowienia zachowały się także w postaci jaskiń. Kilka takich form znajduje się w rezerwacie geologicznym Węże na Górze Zelce oraz w okolicznych wzgórzach ostańcowych.

Ruchy tektoniczne, oprócz sieci spękań, doprowadziły również do powstania w skałach wielu uskoków tektonicznych, które wyznaczyły zasadniczy przebieg dzisiejszych dolin rzecznych. Tak jest w przypadku dolin Suchej Strugi oraz Warty w strefie Wielkiego Łuku.

W plejstocenie niezwykle urozmaicony skalisty krajobraz z silnie skrasowiałymi wapiennymi wzgórzami, był niszczone przez lądolody skandynawskie. W okresie między 700 000–120 000 lat B.P., transgredujące z północy lodowce przykryły cztery lub pięć razy teren obecnego Parku Załęczańskiego. Ostatni pobyt lądolodu na tym obszarze (około 200–120 000 lat temu), miał olbrzymi wpływ na dzisiejszy krajobraz Parku.

Dla lądolodu wapienne ostańce Wyżyny Wieluńskiej stały się naturalną zaporą. Opierając się na nich usypał pasmo

piaszczystych wzgórz moreny czołowej, które w dzisiejszym krajobrazie eksponują się od Lisowic po Giętkowiznę (Góry Bugajowe z najwyższą kulminacją w parku – Lisią Górą o wys. 248 m n.p.m., Góry Gliżyńskie, Bobrowskie Góry) oraz w północnej części Parku w okolicy Kamiona i Krzczowa. Zanik lądolodu i otworzenie możliwości odpływu wód ku północy spowodowało w dolinie Warty silną erozję wgłębną. Powstał wówczas współczesny kształt Wielkiego Łuku Warty oraz słynne

..... Kamieniołom w Węzach (KK)

przełomy: Działoszyński i Krzczowski. W tym czasie powstała też skalna brama między Górą Św. Genowefy i Górą Wapiennik. Inną ciekawostką geologiczną z tego okresu jest jaskinia Szachownica na Krzemiennej Górze. System ten powstał w wyniku rozmywania szczelin wapiennego ostańca, położonego na przedpolu topniejącego lądolowca (jaskinia typu proglacialnego).

Po ustąpieniu lądolodu krajobraz stał się bardzo monotony. Z topniejącego lodowca zostały uwolnione ogromne ilości pokruszonego materiału skalnego. Piaski i żwiry całkowicie przykryły pierwotną, skalistą rzeźbę. Niezwykle urozmaicony krajobraz zamienił się w lekko faliste równiny pól sandrowych, występujące między pasmami łagodnych wzniesień morenowych. Wystarczyło jednak ok. 100 tys. lat aby krajobraz uległ kolejnym zmianom. W procesie erozji i denudacji powoli polodowcowe osady spłynęły ze stromych, podmywanych przez rzekę stoków doliny oraz z wierzchołków wapiennych wzgórz. Krawędzie doliny Warty oraz tarasy nadzalewowe pocięte zostały skomplikowaną siecią wąwozów, parowów i debrzy, a na szczytach ostańców znów ukazały się wapienne skałki.

..... Ponor Suchej Strugi (KK)

Procesy krasowe na terenie Parku są nadal żywe. O ich aktywności świadczą nowe nacieki w jaskiniach, tworzące się współcześnie leje i zapadliska, ponory Suchej Strugi oraz liczne źródła krasowe (wywierzyska). Źródła są dużą atrakcją Parku. Występują tu we wszystkich formach: korytowe, przykorytowe, tarasowe. Niektóre z nich mają swoje nazwy, np. Granatowe Źródła czy Źródło Świętego Floriana.

Spośród obszarów krasowych Polski kras Załęczański Parku Krajobrazowego jest stosunkowo dobrze poznany. Wyróżnia go ogromna ilość dobrze zachowanych i dostępnych do obserwacji form krasu kopalnego (paleokrasu), w tym liczne jaskinie ze stanowiskami paleontologicznymi plioceńskiej i plejstoceńskiej fauny lądowej. Stanowiska te należą do nielicznych tego typu w Polsce, a także w Europie. Są one bezcenne dla badań naukowych: poznania przeszłości geologicznej, ewolucji krajobrazu i ewolucji świata zwierzęcego tego obszaru.

*B.P. – przed współczesnością

WODY

Sieć rzeczną Załęczańskiego Parku Krajobrazowego tworzy rzeka Warta wraz z kilkoma niewielkimi dopływami.

▲ Źródło Św. Floriana (KK)

Wszystkie z nich to dopływy lewostronne. Są to Sucha Struga, Grabówka, Struga II, Struga taszewska, Struga.

Warta przepływa przez park charakterystycznym, ok. 40-kilometrowym odcinkiem, zwanym Wielkim Łukiem Warty, na który składają się trzy odcinki o charakterze przełomów: Przełom Działoszyński, Załęczański łuk Warty oraz Przełom Krzeczowski. Koryto Warty w obszarze parku jest niemal całkowicie naturalne, o bardzo skomplikowanej linii brzegowej z dużą ilością zakolii, meandrów i wysp, płytkie i szerokie,

▲ Źródlełka przykorytowe (KK)

charakterystyczne dla rzek płynących po twardym podłożu. Dolina natomiast najczęściej wąska, o stromych stokach pokrytych licznymi wklęsłymi formami erozyjnymi: wązami, parowami i debrzami.

Jednym z dłuższych dopływów Warty o długości ok. 15 km jest Sucha Struga (zwana też Krępką lub Grabarką). Bierze ona początek ze źródła w rezerwacie Bukowa Góra, jednak nie uchodzi w typowy sposób do Warty. W ujściowym odcinku jej wody giną w tzw. ponorach, łącząc się z wodami podziemnymi, by w końcu ujść do Warty, prawdopodobnie w postaci źródeł przykorytowych w Lisowicach. Zjawisko to świadczy o wciąż czynnych procesach krasowych.

Jednym z ważnych składników krajobrazu ZPK są źródła, które cechuje znaczne zróżnicowanie. Występują tu zarówno obszary z licznymi źródłami wysiękowymi jak i bardzo wydajne, punktowe źródła krasowe (wywierzyska). Najcenniejsze oraz najbardziej znane źródła i obszary źródłiskowe na terenie Parku i otuliny to: Źródło Objawienia, przykorytowe źródła w Lisowicach, Granatowe Źródła, Źródło Św. Floriana.

FLORA

Świat roślin związany z określonym obszarem można rozpatrywać w dwóch aspektach. Ogół gatunków roślin występujących na terenie Parku określamy jako florę. Drugim aspektem jest roślinność. Rozumiemy przez nią ogół zbiorowisk roślinnych występujących na charakterystycznym obszarze. Zbiorowisko roślinne to skupisko wielu gatunków roślin występujących na określonej przestrzeni, tworzących skomplikowaną strukturę osobników współżyjących ze sobą, wzajemnie

Rojnik pospolity (KG)▶

oddziałujących na siebie oraz na siedlisko. Cechuje je swoista fizjonomia, wewnętrzna struktura przestrzenna, rytmika sezonowa, zróżnicowanie gatunkowe i wielkość zajmowanych powierzchni. Zbiorowiska roślinne uwarunkowane są właściwościami siedlisk, klimatu oraz działalnością człowieka.

Flora ZPK i jego otuliny liczy prawie 770 taksonów roślin naczyniowych, około 100 gatunków mszaków i ok. 80 gatunków porostów. Na przestrzeni kilkunastu ostatnich lat stwierdzono, że flora Parku zubożała o kilka taksonów. Ubytki te są nieznaczne, ale dotyczą rzadkich i cennych roślin, takich np. jak: wrońca widłakowego i paprotnika ostrego – gatunków górskich oraz koniczyzny długokłosowej – gatunku związanego z ciepłolubną dąbrową w rezerwacie Dąbrowa w Niżankowicach.

▲ Grzybień białe (KG)

Obecnie na obszarze ZPK występuje ok. 50 gatunków roślin naczyniowych podlegających ochronie. Ponadto stwierdzono tu ok. 30 gatunków roślin rzadkich w skali kraju lub regionu, w tym kilka gatunków górskich oraz występujących na granicy zasięgów geograficznych.

Roślinność ZPK charakteryzuje bogactwo siedlisk, które wynika z jego położenia na granicy wyżyn i nizin. Na środowisku życia roślin oddziałuje tu wapienne podłoże Wyżyny

Rzeka Warta (KG)

▲ Zanakcica skalna (KG)

Krakowsko-Wieluńskiej oraz kwaśne piaski połudnowe. Wyodróżniono aż 107 jednostek roślinnych należących do 23 klas, z czego 86 przypada na roślinność nieleśną.

O ścisłym związku ZPK z Wyżyną Krakowsko-Wieluńską świadczą występowanie roślinności wapieniolubnej. Na ostańcach wapiennych, zwłaszcza na Górze Zelce i na Górze Św. Genowefy, spotykamy rośliny charakterystyczne dla muraw naskalnych. Roślinność ta w ostatnich latach uległa degradacji, jednak niektóre jej składniki – rojownik (rojnik) pospolity czy czosnek skalny, rosną tu nadal na wyspach stanowiskach wysuniętych daleko na północ poza granicę swojego zasięgu. Naturalnym zbiorowiskiem, które również zasługuje na uwagę jest szczelinowy zespół wapieniolubnych paproci, porastający zacienione krasowe zagłębienia i szczeliny, zwłaszcza na Górach: Zelce, Buki oraz Św. Genowefy. Zespół ten tworzą trzy gatunki małych paproci: zanokcica skalna, zanokcica murawa i paprotnica krucha. Ta ostatnia rośnie tylko na Górze Zelce.

Na szczytach ostańców wapiennych, gdzie na zwietrzelinie wapiennej wykształciła się pokrywa glebowa, występuje bogaty florystycznie i niezwykle barwny kwietny step łąkowy. Pełnię rozwoju osiąga on wczesnym latem – w czerwcu i lipcu. Fioletowe plamy tworzą kwiaty głowienki wielkokwiatowej, szatwi okregowej i dzwonka skupionego, żółte – rumianu żółtego, a czerwone – goździka kartuzka. Zbiorowisko to jest jednym z najcenniejszych składników roślinności Parku.

We wnętrzu łąki Warty, na suchych i piaszczystych glebach, na morenowych wzniesieniach rozwinęły się murawy napiaskowe, które związane są z osadami połudnowymi. Osobliwością tego terenu są także rozległe zarośla jałowca

Nocek duży (KG)▶

i żarnowca z roślinami miododajnymi: wrzosem, macierzanką piaskową, rozchodnikiem ostrym i kocankami piaskowymi. Jałowczyśca pełnią ważną rolę w utrwalaniu śródlądowych wydm oraz tworzą wyjątkowy, leczniczy mikroklimat.

Zupełnie odmienna roślinność, rozwinięta na bardzo wilgotnych glebach mineralnych z niewielkimi wahaniami poziomu wód gruntowych, związana jest z doliną Warty. Spotykamy tu m.in. łąki trzęślicowe, które należą w Polsce do ginących składników krajobrazu oraz kolorowe zbiorowiska ziołoroślowe złożone z wysokich bylin. Cennymi zbiorowiskami w dolinie Warty są także zespoły turzycy dwustronnej i turzycy darniowej.

Do ginących składników roślinności wodnej ZPK należą zbiorowiska ramienic. Są to glony tworzące podwodne łąki w jednym ze stawów w okolicach Krzczowa. Malowniczym zbiorowiskiem wodnym jest również zespół lilii wodnych. Spotyka się go w starorzeczach Warty. Buduje go grązeł żółty i grzybienie białe. Najładniejsze płaty tego zbiorowiska występują w wodach Żabiego Stawu. Znajdziemy tu także inny rzadki składnik roślinności parku – zbiorowisko węglębika pływakowego. Nieopodal, niewielkie torfowisko przejściowe Suchy łąg, porasta mszar torfowcowy z rosiczką okrągłolistną, wleńniaką pochwowatą, modrzewnicą zwyczajną i żurawiną błotną.

Znaczną część powierzchni Parku (ok. 50%) zajmują lasy. Dominują siedliska borowe na bardzo ubogim piaszczystym podłożu, w większości w postaci sosnowych monokultur o słabej kondycji zdrowotnej. Dotyczy to szczególnie lasów we wnętrzu łąki Warty. Zajmują one tereny porośnięte niegdyś naturalnymi buczynami i dąbrowami. Tylko niewielkie fragmenty stanowią wartościowe, wielogatunkowe drzewostany liściaste. Zbiorowiska leśne są jednak dość zróżnicowane, a spośród 21 jednostek roślinności zaroślowej i leśnej są i takie, które posiadają wyjątkową wartość naukową i krajobrazową. Naturalny charakter mają lasy łąkowe w dolinie Warty. W bezpośrednim sąsiedztwie koryta rzeki

▲ łabędź krzykliwy (KK)

występują wilkiny nadrzeczne. Znajdziemy tu również fragmenty łągi wierzbowo-topolowego oraz olsu porzeczkowego. Najcenniejsze, niewielkie płaty lasów o naturalnym charakterze, występują poza doliną Warty: świetlista dąbrowa w okolicach Niżankowic, kwaśna dąbrowa trzcinikowa w uroczyskach Ruda i Mierzyce, wyżynny łąkowy bór mieszany – w uroczysku Kluski (w szczątkowej postaci) i kwaśna buczyna w południowo-zachodniej części Parku.

FAUNA

Ze względu na różnorodność biotopów, fauna ZPK jest równie różnorodna i osobliwa.

Najslabiej poznane są bezkręgowce, mimo to do chwili obecnej udało się udokumentować występowanie ponad 400 gatunków, z czego 61 zasługujących na szczególne potraktowanie. Wśród nich 16 stanowią gatunki chronione, a 22 znajdujące się na krajowych czerwonych listach.

Charakterystyczną grupą fauny bezkręgowców wyróżniającą teren ZPK są liczne gatunki kserotermiczne. Dotyczy to głównie owadów, ale także pajęczaków, a nawet ślimaków. Niezwykle bogactwo form znajdziemy wśród owadów, głównie motyli i chrząszczy, w tym szczególnie biegaczowatych, oraz świerszczy i szarańczaków. Wśród 60 stwierdzonych gatunków motyli, obok pospolitych żyje tu także kilka rzadkich, zagrożonych gatunków, jak na przykład kraśniki: karyncki i zmienny, czy modraszki: argiades, arion i dorylas. Ślimaków rozpoznano w Parku ponad 30 gatunków, w tym kilka bardzo interesujących, silnie związanych ze środowiskiem wapiennym, żyjących w środowisku kserotermicznym, z reguły nieprzyjazylnym dla tej grupy zwierząt. Najciekawszym z nich jest wapieniolubny

Żaby moczarowe (KG)▶

ślimak *Pyramidula rupestris*, którego stanowisko na górze Zelce jest wysunięciem najdalej na północ w stosunku do całego jego zasięgu występowania. Jedną z najlepiej poznanych grup zwierząt ZPK są ryby. Prowadzone z dużą systematycznością od kilkudziesięciu lat badania ichtiofauny potwierdzają, że Warta w obrębie Wielkiego Łuku posiada najbogatszy i najbardziej zróżnicowany rybostan w stosunku do całej długości swego biegu. Choć na przestrzeni lat daje się zauważyć wiele szkodliwych zmian, tę wyjątkową wartość utrzymuje nadal. Odcinek ten zamieszkuje liczne gatunki ryb, w tym ginące w innych rejonach ryby litofilne, tj. brzana, świnka i kleń. Ryby te nie tylko żyją tu w niezłej kondycji, ale co najważniejsze, znajdują dogodne warunki do tarła.

Obszar ZPK zasługuje na uwagę również ze względu na sporą ilość płazów i gadów. Żyje ich tutaj 19 gatunków, co stanowi ponad 70% łącznej krajowej herpetofauny. Gatunki płazów zamieszkuje Park to: traszka grzebieniasta, traszka zwyczajna, kumak nizinny, grzebiuszka ziemna, ropucha szara, ropucha zielona, ropucha paskówka, rzekotka drzewna, żaba jeziorkowa, żaba wodna, żaba trawna i żaba moczarowa. Gady reprezentują: jaszczurka zwinka i żyworodna, padalec, zaskroniec i żmija zygzakowata.

Naturalna dolina rzeki stanowi nie lada atrakcję dla ptaków. Z osobliwości można wymienić trzecie nuragie gniazdujące w liczbie kilku par w dziuplach nadbrzeżnych drzew. Warto zaznaczyć, że w dolinie Warty poza obszarem ZPK przez wiele lat legi tych ptaków notowano jedynie w jej ujściowej strefie. Odnotowano tu również legę gągola – kaczki o podobnych upodobaniach gniazdowych. Z innych blaszkodziobych najpospolitsza jest krzyżówka.

Na starorzeczach gniazdują łabędzie nieme, a prawdziwą osobliwością była obecność pary łabędzi krzykliwych. Legi tych ptaków nie były jednak bezpośrednio związane z doliną Warty. Przez wiele lat gniazdowały na ukrytych w lasach stawach rybnych. W ostatnich latach w wyniku prowadzonych prac gospodarczych przestały tu wyprowadzać młode, jednak cały czas gatunek ten zimuje na Warcie w obrębie Wielkiego Łuku.

▲ - Góra Św. Genowefy (KG)

W nabrzeżnych szuwarach starorzeczy, na mokradłach i turzycowiskach spotkamy chruściele: pospolitą łyskę, ale również wodnika, kropiatkę i kokoszkę wodną. W trawach nadwarciańskich łąk ukrywa się jeszcze jeden rzadki chruściel – derkacz. Z siewkowców najliczniejsza jest czajka, którą spotkamy także poza doliną. Na piaszczystych łąkach rzecznych gnieździ się bardzo rzadko jej krewniaczka – sieweczka rzeczna. Łęgowe brodźce reprezentowane są przez trzy gatunki. Podobnie jak sieweczka, choć znacznie powszechniej, gniazduje piskliwiec. Bardzo rzadko w łęgowych zarostach spotkamy samotnika, a na podmokłych łąkach – krwawodzioba. W tym samym biotopie również bardzo nielicznie lęgnie się bekaszki.

▲ - Rezerwat Węże (KG)

Na nadrzecznych łąkach w okolicy Załęcza Wielkiego możemy ujrzeć kolejną osobliwość – kłaskawkę, niewielkiego ptaka będącego przedstawicielem grupy gatunków związanych raczej

z południowymi, cieplejszymi obszarami Polski. Ciekawym ptakiem związanym z Wartą jest rybożerny przedstawiciel kraskowatych – zimorodek. Z doliną Warty związany jest również drapieżny błotniak stawowy. Widywano także jego rzadkiego krewniaka – błotniaka łąkowego.

Ciekawym ptakiem otwartych przestrzeni jest dudek – w Parku dość pospolity, dla którego to ubogie, piaszczyste przestrzenie są wymarzoną środowiskiem. Z leśnych ptaków należy wspomnieć o lerce, słońce i kruk. Najpospolitszym drapieżnikiem jest myszołów, ale gnieździ się tu również jastrząb, jego mniejszy kuzyn krogulec oraz pustułka. Prawdopodobnie łęgowym gatunkiem jest inny sokół – kobuz oraz trzmielajad.

Do łęgowych sów należy puszczyk, sowa uszata, pójdzka i płomykówka.

W ostatnich latach skrzydlata fauna Parku wzbogaciła się o nowe gatunki – wszystkie związane z rzeką Wartą. Choć obszar ZPK jest raczej ubogi w odpowiednie siedliska dla żurawia, para tych ptaków prawdopodobnie zaczęła wyprowadzać lęgi w łąkach doliny Warty. Regularnie nad rzeką zaczęły pojawiać się również piękny drapieżnik – rybołów. Obserwowano także pojedyncze osobniki czapli białej.

Ogółem na terenie Załęczańskiego Parku Krajobrazowego stwierdzono gniazdowanie ok. 120 gatunków ptaków, co stanowi ok. 55% awifauny łęgowej Polski.

Fauna ssaków, z wyjątkiem nietoperzy, nie wyróżnia się niczym szczególnym w odniesieniu do obszarów przyległych. Ciekawsze

▲ - Wronia Woda (KG)

gatunki to wydra oraz bóbr, dość licznie zasiedlający dolinę Warty. Istnieją również informacje o występowaniu chomika europejskiego, jednak ostatnia obserwacja (znaleziony martwy osobnik) pochodzi sprzed ok. 20 lat. Omawiany teren nabiera jednak szczególnego znaczenia pod względem nietoperzy. Dotyczy to

głównie nietoperzy hibernujących w jaskiniach krasowych w okresie zimowym, natomiast o zwierzętach, które żyją na tym terenie w okresie aktywności wiadomo znacznie mniej. Do najczęściej stwierdzanych latem gatunków należy zaliczyć mroczka późnego, gacka brunatnego, nocka rudego oraz borowca wielkiego. Stwierdzono również mopki oraz wszystkie nasze karliki.

Zimą nietoperze spotykamy we wszystkich jaskiniach, jednak największym skupiskiem zimowania na terenie ZPK jest jaskinia Szachownica, która pod tym względem jest unikatowym miejscem w skali całego kraju. Corocznie hibernuje w niej ok. 1500 osobników, choć w niektórych latach liczba ta była znacznie wyższa. Ostatnie lata charakteryzują się wahaniami liczebności, jednak można zauważyć wyraźną tendencję wzrostową. Nietoperze zamieszkują tę jaskinię nie tylko licznie ale również w znacznej liczbie gatunków.

Kolejnym ważnym miejscem zimowania nietoperzy są jaskinie rezerwatu Węże na górze Zelce, jednak w ostatnich latach ich liczba wyraźnie spada.

Najcenniejsze gatunki nietoperzy występujące w Załęczańskim Parku Krajobrazowym to nocek Bechsteina, nocek hydłkowsy oraz borowiaczek. Wszystkie te gatunki uznane są za zagrożone i znajdują się w Polskiej Czerwonej Księdze Zwierząt.

FORMY OCHRONY PRZYRODY

Na terenie Załęczańskiego Parku Krajobrazowego w granicach woj. łódzkiego utworzono 2 rezerwaty przyrody, 4 użytki ekologiczne i 9 pomników przyrody, a na terenie jego otuliny 5 użytków i 4 pomniki przyrody. Znaczną część parku (ok. 9055 ha) zajmuje również obszar Natura 2000.

CHRONIONE OBIEKTY NA TERENIE ZPK:

Rezerwaty przyrody:

Węże – rez. geologiczny, częściowy, powierzchnia 20,74 ha. Ochronie poddano wapienny ostaniec, górę Zelce, najdalej na północ wysunięty fragment skalnego krajobrazu Jury Polskiej, z systemem 10 jaskiń krasowych, wieloma innymi różnorodnymi zjawiskami krasowymi a także najbogatszymi w tej części Jury stanowiskami roślinności wapieniolubnej. Dąbrowa w Niżankowicach – rezerwat leśny, częściowy, o powierzchni 100,73 ha. Przedmiotem ochrony jest naturalna, kwaśna dąbrowa trzcinnikowa i dąbrowa świetlista oraz stanowiska rzadkich gatunków roślin.

Wapiennik w Raciszynie (KK) ▶

UŻYTKI EKOLOGICZNE:

Wronia Woda (odcięty meander rzeki Warty, uroklive starorzecze, cenne siedlisko dla ptaków i innych zwierząt wodnych).

Pozostałe użytki ekologiczne to 3 śródleśne bagna w rejonie Klusek, Grabowej i Krzczewo.

POMNIKI PRZYRODY:

Góra Świętej Genowefy – pagór meandrowy na prawym brzegu Warty. Największa wapienna skała Parku z murawą naskalną na granicy zasięgu oraz rzadkimi gatunkami roślin. Granatowe Źródła – krasowe źródła terasowe. Unikalny na Jurze Polskiej przykład tego typu źródeł.

Żabi Staw – wysoko zawieszony nad dnem doliny Warty zbiornik wody stojącej. Stanowisko wielu gatunków rzadkich roślin wodnych. Niezwykle cenne miejsce dla rozrodu wielu gatunków płazów.

Podziemne ujście Suchej Strugi – zespół źródeł przykorytowych pod Lisowicami.

Źródło Świętego Floriana – niezwykle urokliwe źródło o znacznej wydajności.

Pozostałe pomniki przyrody to grupy drzew, bądź pojedyncze drzewa: grupa czterech dębów szypułkowych w Krzczewie (256–375 cm), grupa 20 dębów szypułkowych rosnących w szpalerze na skraju lasu pod Krzczewem (250–400 cm), Lipa drobnolistna (375 cm) w Załęczu Małym i Klan zwyczajny (276 cm) w Bieńcu Małym.

CHRONIONE OBIEKTY NA TERENIE OTULINY ZPK:

Użytki ekologiczne: pięć śródleśnych bagien, cztery w okolicy Kałuż i jedno w okolicy Kamionki.

POMNIKI PRZYRODY:

Jaskinia Ewy - niewielka jaskinia krasowa na szczycie ostańca Góra Draby.

Kopalne formy pliocenu i plejstocenu - cenne stanowisko paleontologiczne.

Pozostałe pomniki przyrody to grupa drzew - dąb szypułkowy (514 cm) w Kępowniźnie, lipa drobnolistna (410 cm) w Dzielnikach.

ZABYTKI

Teren ZPK wyróżnia się również znacznymi wartościami kulturowymi. Znajdują się tu wiele cennych i bogatych stanowisk archeologicznych, dzięki którym w dość czytelny sposób odtworzono historię pradziejowego osadnictwa aż po dzisiejsze czasy. Analiza wydobytych przedmiotów pozwala określić, że pierwsi osadnicy pojawili się tu ok. 10 do 8 tys. lat p.n.e. podążając za wędrującymi na północ stadami reniferów.

Obok wielu wartościowych znalezisk najcenniejsze zabytki archeologiczne to datowane na II-III w.n.e. dwa okazałe kurhany położone na krawędzi doliny Warty w Przywozie. Przynajmniej jedno z nich pochowano w nich miejscowych wodzów plemiennych.

Wielką atrakcją Parku są zachowane do dnia dzisiejszego interesujące zabytki architektury i sztuki. W pierwszej kolejności należy wymienić drewniane budownictwo sakralne pochodzące

..... Kapliczka w Kamionie (KG)

z pierwszej połowy XVI w., o niespotykanej gdzie indziej w Polsce architekturze i oryginalnym wystroju artystycznym, tzw. kościółki typu wieluńskiego. W Parku obiekt taki znajduje się w Łaszewie. Kolejną perełką sakralnej architektury drewnianej jest stara, prawdopodobnie XVIII - wieczna kapliczka w Kamionie.

Na terenie Parku zachowały się również interesujące zabytki techniki. Najcenniejszym jest drewniany wodny młyn

..... Kurhan Książęcy w Przywozie (KG)

(obecnie elektryczny) w Kępowniźnie z XIX w. Zachowały się również prymitywne piece do wypалу kamienia wapiennego, tzw. wapienniki, z początku XX wieku, których krótkie, grube kominy stanowią obecnie typowy element krajobrazu Parku.

TURYSTYKA

Załęczański Park Krajobrazowy jest terenem o znacznej wartości turystycznej. Panują tu wymarzone warunki do uprawiania kwalifikowanej turystyki i rekreacji, które zapewnią wspaniały mikroklimat, dzikie zakątki pełne przyrodniczych osobliwości, przepiękne krajobrazy oraz całkowicie niezwykły odcinek dzikiej Warty wijącej się malowniczo wśród jurajskich ostańców i morenowych wzgórz, a także duże wartości kulturowe.

..... Wycieczka do ZPK (KK)

Szlaki piesze:

1. Szlak „Jury Wieluńskiej”. Długość 113 km (w woj. łódzkim 49,9 km), kolor czerwony. Prowadzi z Wielunia, przechodzi przez Park i biegnie dalej do Częstochowy. Stanowi fragment szlaku „Orlich Gniazd”.

..... Aleja wierzbowa w Lisowicach (KK)

2. Szlak „Przełomu Warty przez Wyzynę Wieluńską”. Długość 23,5 km, kolor żółty. Biegnie wzdłuż warciańskich przełomów: Krzczowskiego i Działoszynskiego.
3. Szlak „Kurhanów Książęcych”. Długość 5,5 km, kolor czarny. Łączy szlaki „Jury Wieluńskiej” i „Przełomu Warty przez Wyzynę Wieluńską”.
4. Szlak „Rezerwatów Przyrody”. Długość 99,5 km (w woj. łódzkim 29 km), kolor niebieski. Biegnie przez rezerwaty: Mokry Las, Dąbrowa w Nizankowicach, Węże, Szachownica.

Szlaki rowerowe:

1. Szlak Wierchlas-Osjaków-Wierchlas. Długość 44,9 km, kolor zielony (EWI 2).
2. Szlak Przełomu Krzczowskiego (Kamion - Krzczów - Przywóz - Kamion). Długość 20,5 km, kolor żółty (EWI 5).
3. Szlak „Załęczańskim Łukiem Warty” (Ośr. ZHP w Załęczu Wlk. - Przywóz - Kępowniźna - Załęcze Wlk.). Długość 25,6 km, kolor żółty (EWI 6).
4. Szlak „Nadwarciańskich Krajobrazów” (Ośr. ZHP w Załęczu Wlk. - Bobrowniki - Ośr. ZHP w Załęczu Wlk.). Długość 31,9 km, kolor zielony (EWI 7).
5. Szlak Józefów-Bieniec. (Józefów - Grebień - Popowice - Pątnów - Bieniec Mały). Długość 11,7 km, kolor czarny (EWI 8).
6. Szlak „Kościół Wieluńskich” (Wieluń - Kadłub - Grebień - Łaszew - Wieluń). Długość 47 km, kolor zielony (EWI 9).
7. Szlak „Dwóch Starych Lip” (Pajęczno - Siemkowice). Długość 40 km, kolor zielony (EPJ 1).
8. Szlak „Działoszynskiego Przełomu Warty” (Pajęczno - Działoszyn - Pajęczno). Długość 38,1 km (EPJ 2).
9. Szlak „Wapiennych Wzgórz Załęczańskiego Parku Krajobrazowego” (Działoszyn - Nizankowice - Bobrowniki - Działoszyn). Długość 36,7 km, kolor zielony (EPJ 3).

10. Szlak Łącznikowy Krzczów - Łykowe. Długość 2 km, kolor czarny (EWI 14).

11. „Nadwarciański Szlak Bursztynowy”. Długość 141 km, kolor pomarańczowy.

Szlaki konne:

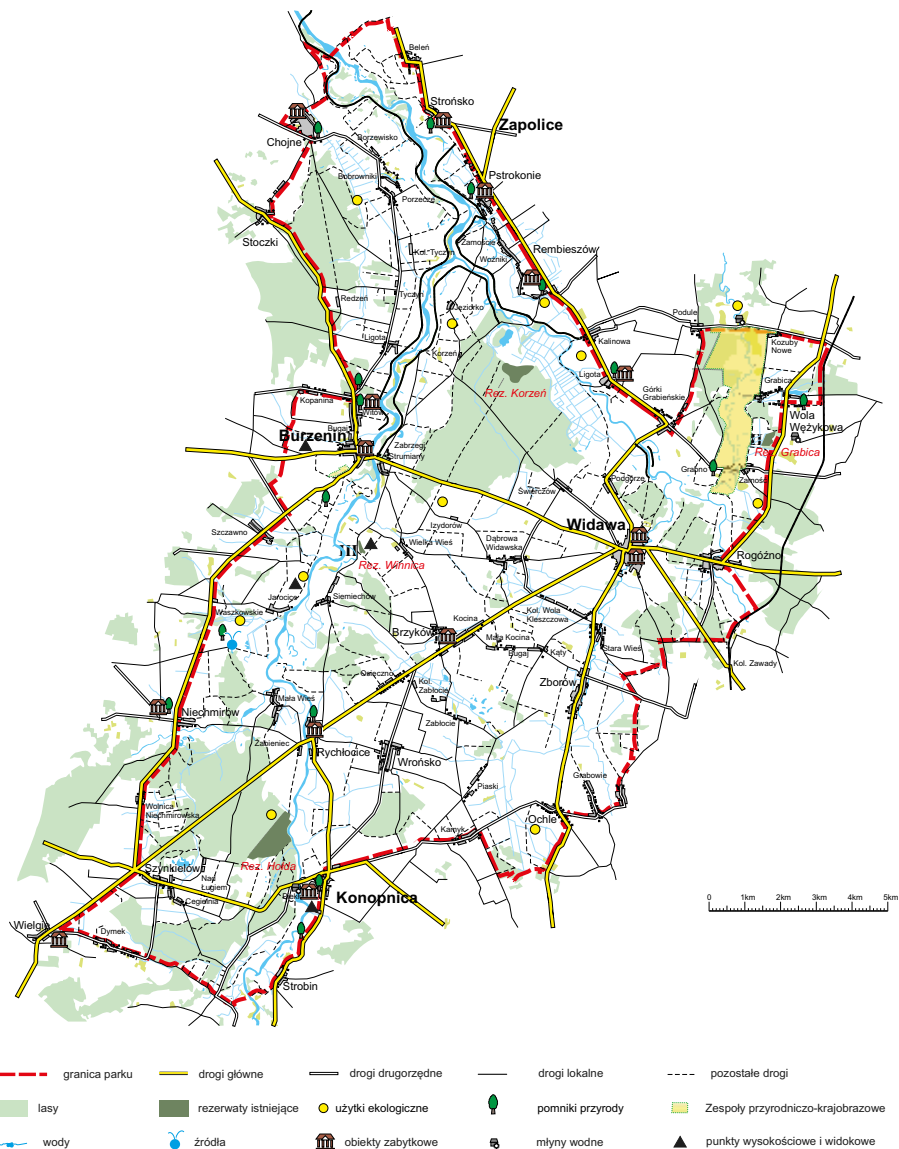
1. Łódzki Szlak Konny. Długość 1817 km.
- Przez Załęczański Park Krajobrazowy przebiega kilka odcinków łódzkiego Szlaku Konnego. Najdłuższy wiedzie doliną Warty. Na jego trasie leży wiele obszarów o pięknym krajobrazie, a także atrakcyjnych i cennych obiektów przyrodniczych i kulturowych. Wśród nich warto wymienić m.in: drewnianą kapliczkę w Kamionie, kurhany książęce w Przywozie, kościółek typu wieluńskiego w Łaszewie, młyn wodny w Kępowniźnie, Granatowe Źródła, Górę Wapiennik, Rezerwat Węże, kamieniołomy oraz wapienniki w okolicach Lisowic i Raciszyna. W Załęczańskim Parku Krajobrazowym łódzki Szlak Konny wiedzie głównie wzdłuż doliny Warty. Na trasie szlaku znajdują się wiele godnych uwagi miejsc cechujących się dużymi walorami przyrodniczymi, historycznymi oraz kulturowymi
- Szlak konny „Jury Wieluńskiej”. (Rychłowie - Częstochowa). Długość 113 km.

Szlak wodny rzeki Warty.

A to ciekawe

- ✓ Zwiedzając Załęczański Park Krajobrazowy z pewnością naszą uwagę zwrócą niskie, grube kominy o stożkowatym kształcie. Te charakterystyczne, najczęściej ceglane, ale niekiedy również kamienne budowle to tzw. wapienniki czyli piece w których od wieków wypalano wapienną skalę uzyskując wapno palone - podstawowy składnik zaprawy murarskiej.
- ✓ Na obszarze ZPK i w najbliższej okolicy znajduje się 17 wapienników.
- ✓ Z kopalnymi formami krasu, z których słynie się ogromną wartość paleontologiczną. Najbogatszym stanowiskiem paleontologicznym jest jaskinia Samsonowicza na Górze Żelce, z której wydobyto materiał badawczy w postaci brekcji kostnej o masie ponad 11 ton. Na podstawie analizy szczątków kostnych z kilku okresów sedimentacyjnych rozpoznano ponad 100 gatunków zwierząt, z czego 30 okazało się nowymi dla nauki.

PARK KRAJOBRAZOWY MIĘDZYRZECZA WARTY I WIDAWKI

Rezerваты: I rezerwat Korzeń, II - rezerwat Grabica, III - rezerwat Winnica, IV Holda,

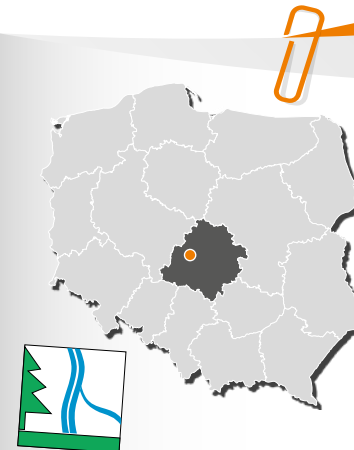
PARK KRAJOBRAZOWY MIĘDZYRZECZA WARTY I WIDAWKI

OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA PARKU

Park Krajobrazowy Międzyrzecza Warty i Widawki powołano jako czwarty spośród siedmiu parków krajobrazowych położonych w granicach obecnego województwa łódzkiego. Celem utworzenia Parku było objęcie ochroną dla potrzeb dydaktycznych oraz krajoznawczych bezcennego, niepowtarzalnego i pięknego krajobrazu naturalnych dolin rzecznych Warty, Widawki, Grabi, Niecieczy i Oleśnicy.

RZĘŻBA TERENU

Budowa geologiczna PKMWiW wynika z położenia terenu na granicy dwóch jednostek strukturalnych: Monokliny Śląsko-Krakowskiej i Niecki Łódzkiej. Granica ta przebiega z północnego zachodu na południowy wschód, od Woli Będkowskiej przez Burzenin, Widawę w kierunku Szczercowa. Powierzchnia obszaru Parku zbudowana jest z utworów pochodzenia lodowcowego. W strefie

Powierzchnia parku: 25 330 ha

Powierzchnia otuliny: brak

Rok utworzenia parku: 1989

Położenie geograficzne: Makroregion - Nizina Południowo-Wielkopolska; Mezoregiony - Wysoczyzna łaska, Wysoczyzna Złoczewska, Kotlina Szczercowska, Kotlina Sieradzka

Położenie administracyjne: województwo łódzkie, gminy Sieradz i Burzenin w powiecie sieradzkim, gminy Zduńska Wola i Zapolice w powiecie zduńskowolskim, gminy Konopnica i Ostrówek w powiecie wieluńskim, gminy Sędziejowice i Widawa w powiecie łaskim oraz gmina Rusiec w powiecie bełchatowskim.

Jednostka organizacyjna: Zespół Parków Krajobrazowych Województwa łódzkiego

Kontakt:

Oddział Terenowy Sieradzkich Parków Krajobrazowych
Park Krajobrazowy Międzyrzecza Warty i Widawki

ul. Rycerska 2A, 98-200 Sieradz, 43 822 62 20

Adres e-mail: spk@parkilodzkie.pl

Strona internetowa: www.parkilodzkie.pl

← Dolina Warty pod Burzeninem (KG)

▲ Okolice Wielkiej Wsi (KK)

kontakty jednostek strukturalno-tektonicznych, w rejonie Burzenina i Wielkiej Wsi, na powierzchni widoczne są wychodne wapieni górnajurskich z piaskami i żwirami dolnokredowymi.

Współczesna rzeźba terenu Parku uformowała się w wyniku oddziaływania złożonych czynników, z których największą rolę odegrało zlodowacenie środkowopolskie. Powierzchnie wysoczyznowe na terenie Parku znajdują się w szczytowych partiach na wysokości ok. 170 m n.p.m., a ponad nimi wznoszą się Pagóry Burzenińskie i Pagóry Strobińskie utworzone z naniesionego materiału piaszczysto-żwirowego o wysokości względnej 10-30 m. Na terenie Parku spotkać można także liczne wydmy i wały wydmowe, a najokazalsze osiągają prawie 10 m wysokości i występują m.in. w okolicach Szyndkielowa i Woli Będkowskiej.

W Parku Krajobrazowym Międzyrzecza Warty i Widawki powierzchnie wysoczyzn rozcięte są dolinami głównych rzek: Warty z lewobrzeżnym dopływem Oleśnicą oraz Widawki, z dopływami Niecieczą i Grabią. Rzeki z licznymi meandrami i zakolami oraz mniejszymi ciekami tworzą swoisty węzeł hydrologiczny, a ich doliny stanowią dominującą formę rzeźby

▲ Widok ze skarpy w Strońsku (EF)

powierzchni Parku i zajmują ponad połowę powierzchni Parku. Dna dolin Warty i Widawki, nachylone ku północnemu-zachodowi, położone są na wysokości do ok. 150 m n.p.m. Fragmentami, wysokości względne stoków dolin, przekraczają 10 m, a na odcinku Beleń - Strońsko dochodzą do ok. 30 m. Rzeka podcięła na tym odcinku zachodni skraj Wysoczyzny

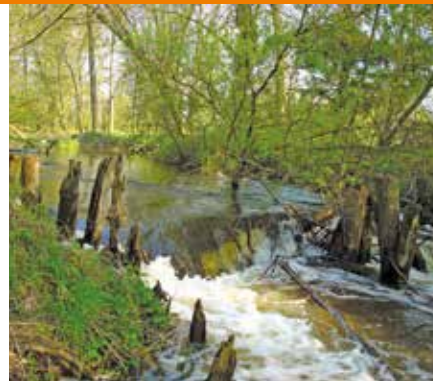
▲ Widok na dolinę Warty ze Strońska (KK)

Łaskiej. Utworzona strefa krawędziowa stanowi obecnie wyjątkowy ciąg widokowy na rozległą panoramę doliny. Dzięki tak różnorodnie ukształtowanej rzeźbie terenu, z wysokich brzegów i skarp, możemy podziwiać niepowtarzalny krajobraz Parku Krajobrazowego Międzyrzecza Warty i Widawki.

WODY

Sieć rzeczną na terenie PKMWiW tworzą: Warta, Widawka, Grabia, Nieciecz, Oleśnica oraz mniejsze cieki o stałym, bądź

◀ Okolice Wielkiej Wsi (EF)

▲ Widawka pod Rembieszowem (KG)

okresowym charakterze. Warta, płynie przez Park na ok. 35. kilometrowym odcinku od Strobina do Chojnego, a jej prawobrzeżny dopływ - Widawka jest drugą rzeką PKMWiW. Płynie ona na odcinku ok. 24-kilometrowym, od Rogóżna do Zamościa koło Pstrokonki. Nieciecz przepływa na 12-kilometrowym odcinku od miejscowości Grabówie do ujścia Widawki w rejonie Podgórze, a Grabia na niespełna 10-kilometrowym odcinku od Nowych Kozub do ujścia Widawki w rejonie Zamościa. Rzeka Oleśnica płynąca przez Park na odcinku około 4-kilometrowym uchodzi do Warty w rejonie Małej Wsi w gminie Konopnica.

FLORA

Ze względu na swoje położenie geograficzne, rzeźbę terenu, a także warunki klimatyczne obszar Parku Krajobrazowego Międzyrzecza Warty i Widawki stwarza dogodne warunki dla

▲ Warta przy rezerwacie Hołda (KG)

Rosiczka okrągłolistna (KK) ▶

rozwoju zróżnicowanej szaty roślinnej. Najcenniejsze walory przyrodnicze związane są z dolinami rzek, gdyż warunkują one powstawanie dogodnych siedlisk odpowiednich dla wielu rzadkich gatunków roślin.

Obszar obecnego Parku Krajobrazowego Międzyrzecza Warty i Widawki przez wiele dziesięcioleci był intensywnie użytkowany rolniczo. Mimo to, na jego terenie zachowało się sporo enklaw z cenną roślinnością bagienną i torfowiskową. Jednym z głównych składników bagien są niewielkie zbiorniki wodne. Są to głównie starorzecza, doły potorfowe i stawy. Można spotkać

▲ Owoc żurawiny błotnej (KG)

..... Milek letni (KG)

tutaj interesujące zbiorowiska roślinne. Do najcenniejszych należy zespół wolinii bezkorzeniowej, czy zbiorowisko lilii wodnych, którego składnikiem jest grzałek żółty i grzybenie białe. W wypłyconych zbiorniki wodne wkraczają szuwały. Szuwar wysoki tworzą zwykle pałka szerokolistna, wąskolistna, trzcina pospolita, oczeret jeziorny i inne. Brzegi porastają zwykle turzycę oraz inne, niższe od trzciny rośliny bagienne, które tworzą formację roślinną zwaną szuwarami wielkoturzycowymi. W Parku ważnym składnikiem tego typu roślinności jest knieć błotna rosnąca w dolinie Grabi, niedaleko osady Zamość. Na mokradłach wśród łąk, w rowach, a także małych zagłębieniach wypełnionych wodą rośnie szuwar z kosaćcem żółtym. Przykładem dobrze zachowanego torfowiska przejściowego jest rezerwat Korzeń. Główną rolę budulcową w tym ekosystemie odgrywają torfowce tworzące na wodzie kałużki – pło, porastające zwolna turzycę pospolitą, wełnianką wąskolistną, rosiczką okrągłolistną, długolistną, czy żurawinę błotną.

Jedną z cenniejszych fitocenoz Parku są murawy kserotermiczne. Tego typu zespoły charakteryzujące się bujnym runem murawy, porośnięte macierzanką, pierwiosnką lekarską, czy pszeńcem różowym można zaobserwować na terenie rezerwatu Winnica oraz użytku ekologicznego Góra Charlawa. Szeroko rozprzestrzenione są także łąki, pastwiska oraz murawy

napiaskowe porastające przesuszone, piaszczyste gleby. W przeszłości lasy zajmowały większość terenu Parku Krajobrazowego Międzyrzecza Warty i Widawki, jednak na przestrzeni wieków teren ten został silnie odlesiony, głównie w wyniku działalności rolniczej. Obecnie lasy stanowią zaledwie 25% jego powierzchni i są to przeważnie sztucznie wprowadzone zbiorowiska borowe. Najwięcej lasów spotyka się w okolicach Stoczek, Burzenina, Widawy, Konopnicy i Szykielowa. Zespoły dobrze wykształconych siedlisk naturalnych borów bagiennych, olsów, łęgów i grądów zachowały się tylko w niewielkich fragmentach i są chronione w postaci rezerwatów przyrody.

FAUNA

..... Rodzina łabędzi niemych (KG)

Fauna Parku to przede wszystkim zwierzęta związane z siedliskami łąkowymi i wodnymi. Obszary torfowiskowe to miejsca gniazdowania żurawia, natomiast trzcinowiska zamieszkiwane są przez bąka. Podmokłe łąki zasiedlają: czajki, bekasy kszyki, krwawodzioby, cyranki. Na Warcie i Widawce występuje trzcin nurogęs. Piaszczyste łąki zamieszkuje piskliwce oraz sieweczki rzeczne, a w stromych skarpach drążą norki zimorodki i jaskółki brzegówki. Spośród drapieżników najczęściej pojawia się myszołów, jastrząb gołębiarz oraz krogulec. Nocni drapieżcy to puszczki i uszatki. Na całym obszarze, w pobliżu siedzib ludzkich występuje bocian biały. Rzadkimi bezkręgowcami związanymi z siedliskami podmokłymi są: motyl mieniak, stróżnik, ważki z rodzaju świtezianka, pająk tygrzyk paskowany oraz bagno przybrzeżny. Suche łąki to idealne miejsce dla wielu gatunków motyli. Do pospolitych można zaliczyć między innymi: ruszałkę pokrzywnik, ruszałkę pawik,

..... Trzcin nurogęs (KG)

..... Tygrzyk paskowany (KG)

natomiast z chronionych należy wymienić pazia królowej oraz krasnika sześcioplamka. Z ciekawszych motyli nocnych można zaobserwować dąbrówkę harcownicę, czy rozelię grzebienicę. Teren Parku to również cenne siedlisko występowania płazów. Stwierdzono tutaj obecność m.in.: traszki zwyczajnej, grzebiuszki ziemnej, ropuchy paskówki, ropuchy zielonej, ropuchy szarej, kumaka nizinnego, rzekotki drzewnej. Gady reprezentowane są przez jaszczurkę zwinkę, jaszczurkę żyworodną, padalca, zaskrońca zwyczajnego oraz żmiję zygzakowatą. W rzekach występuje minóg strumieniowy, minóg ukraiński oraz wiele gatunków ryb. Przeważają głównie gatunki pospolite takie jak: szczupak, płoć, karaś, lin, kiełb, leszcz, ukleja, karp, okoń. Sporadycznie spotkać można brzanę, świnkę, różankę, piskarza, koczka złotawą oraz sandacza. Na terenie Parku żyje wiele gatunków ssaków. Wśród nich na szczególną uwagę zasługują nietoperze. Znalezione tu kolonie m.in. borowca wielkiego, nocka Natterera, nocka wąsatka i Brandta, karlika malutkiego i większego oraz mopka. W dolinach rzek występują bobry oraz wydry. Spośród drapieżników żyjących na terenie Parku można wymienić m.in.: gronostaja, kunę domową, kunę leśną, borsuka. Środnie polany, czy pola uprawne odwiedzane są przez duże ssaki takie jak: sarna, jeleni, dzik, a nawet sporadycznie łos.

FORMY OCHRONY PRZYRODY

Dla zachowania najcenniejszych walorów przyrodniczych Parku Krajobrazowego Międzyrzecza Warty i Widawki utworzono na jego terenie Obszar Natura 2000, 4 rezerваты, 2 zespoły przyrodniczo-krajobrazowe, 14 użytków ekologicznych oraz 48 pomników przyrody.

Obszar mający znaczenie dla Wspólnoty – PLH100021 Grabia obejmuje środkowy i dolny bieg Grabi wraz z przylegającymi

ekosystemami łąkowymi i leśnymi, charakterystycznymi dla niewielkich rzek nizinnych Polski. Teren objęty granicami obszaru ciągnie się wzdłuż rzeki od miejscowości Kolonia Karczmy do ujścia, a jego granice wyznacza terasa zalewowa. Długość Grabi objętej granicami obszaru Natura 2000 wynosi około 50 km, co stanowi nieco ponad połowę całkowitej długości rzeki wynoszącej 81.1 km. Celem ochrony są siedliska przyrodnicze: starorzecza i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne, nizinne i podgórskie łąki użytkowane ekstensywnie, łęgi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe oraz gatunki zwierząt: bобр, wydra, kumak nizinny, minóg ukraiński, minóg strumieniowy, piskorz, kosa, trzepla zielona, zalotka większa, czerwoczyk nieparek, skąjka gruboskorupowa, zataczek fałszywy.

Kolejną formą ochrony przyrody są rezerваты. **Rezerwat florystyczny Winnica** położony jest na gruntach Wielkiej Wsi, w gminie Widawa. Zajmuje powierzchnię 1,54 ha i obejmuje niezwykle cenną przyrodniczo oraz krajobrazowo skarpe opadającą ku dolinie Warty. Celem ochrony rezerwatu jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych muraw i zarośli kserotermicznych. Teren rezerwatu jest dość zwartą ścianą krzewów, a ich ciasno splecione gałęzie, uzbrojone w kolce lub ciernie stanowią swoistą barierę buforową

..... Użytek ekologiczny Szykielów (KG)

dla znajdujących się wewnątrz muraw kserotermicznych. Zarośla te, cechuje występowanie kilku aspektów sezonowych. Wiosną bielą się krzewy tarniny, następnie kwiatami obsypują się dereń, berberys, szklak i kalina. Wczesnym latem zakwitają róże, głóg i ligustr. W późniejszym okresie zarośla wyglądają monotonicznie. Ponownie nabierają barwy dopiero jesienią, gdy dojrzewają owoce. W rezerwacie zbiorowisko zaroślowe jest prężne i dynamiczne, przez co szybko i trwale opanowuje teren. Z tego powodu stosuje się tutaj zabiegi

wycinania krzewów na określonej powierzchni. Bez tej ingerencji rośliny kwiatowe szybko by wyginęły. Do końca lat 60. XX w. wycinka drzew i krzewów nie była potrzebna, gdyż skarpa użytkowana była jako pastwisko, a rolę reduktora odgrwały wyposażone tutaj zwierzęta domowe. Pomimo niewielkiej powierzchni rezerwatu, jego flora jest bardzo bogata. Udokumentowano tutaj występowanie wielu cennych gatunków, takich jak: orlik pospolity, kruszyna pospolita, zaraza, aster gawędka, dzwonek boloński, pierwiosnka lekarska i kalina korallowa. Najwięcej jest tu gatunków rzadkich: ligustr pospolity, przytulia północna, dąbrowka kosmata, rumian żółty, pajęcznica gałęzista, badziszek czerwony, pszeniec różowy, gorysz siny i pagórkowy, pięciornik siedmiolistkowy, kłosownica pierzasta, głowienka wielkokwiatowa, czyściec kosmaty, koniczyna dwukłosa i długokłosa. Biorąc pod uwagę rzadkość występowania miejsc o takim ciepłolubnym charakterze, rezerwat ten stanowi rarytas w środkowej części kraju.

↑ Rezerwat Korzeń (EF)

Rezerwat torfowiskowy Korzeń położony w gminie Zapolice. Jest to odcięty meander rzeki Widawki zajmujący powierzchnię 34,93 ha. Rezerwat obejmuje kompleks bagien śródleśnych o dużej wartości przyrodniczej. Celem utworzenia rezerwatu jest ochrona dużej powierzchni torfowiska o charakterze przejściowym oraz dobrze zachowanych biocenozy zespołów leśnych: olsu torfowcowego i porzeczkowego. Na terenie torfowiska występuje duże zróżnicowanie siedlisk, znajdujące odzwierciedlenie w bogactwie gatunkowym roślin. Udokumentowano tu występowanie gatunków ściśle chronionych takich jak: rosiczka długolistna i okrągłolistna, widłak

torfowy i grzybień biały; częściowa, m.in.: bagno zwyczajne, widłak jałowcowaty i goździsty. Do gatunków rzadkich zaliczamy m.in.: mdrzewnicę zwyczajną, czernień błotną, narecznicę szerokolistną, tojeść bukietową, borówkę bagienną. Obszar rezerwatu jest szczególnie cenny jako stanowiska lęgowe dla ptaków, zwłaszcza żurawia i brodzka samotnego. Teren ten stwarza również dogodne warunki dla rozrodu wielu gatunków płazów, w tym licznej populacji żaby jeziorowej.

Rezerwat leśny Holda położony jest w gminie Konopnica. Zajmuje powierzchnię 71,24 ha, i obejmuje kompleks wyjątkowo dobrze zachowanych, naturalnych lasów niżowych Nizin Środkowopolskich. Na stosunkowo niewielkiej powierzchni występują tu płaty grądu, boru wilgotnego i świeżego, olsu porzeczkowego, łęgu jesionowo-olszowego. Drzewostany tworzą ponad 100-letnie drzewa z dębem szypułkowym, brzozą brodawkowatą i licznym udziałem graba. Z płatami grądów sąsiadują duże powierzchnie borów mieszaných, których stare, dorodne drzewostany budują: sosna zwyczajna, świerk pospolity i brzoza brodawkowata. Obniżenia bardziej wilgotne i w niektórych miejscach żyzniejsze porastają lepiej lub gorzej wykształcone płaty olsów, łęgów i wilgotnych borów trzęślicowych. Na terenie rezerwatu udokumentowano występowanie wielu gatunków cennych, rzadkich i chronionych, to m.in.: widłak jałowcowaty i goździsty, kruszczyk szerokolistny, lilia złotogłów, kopytnik pospolity, bluszcz pospolity, kalina korallowa, wężymord niski, kokoryczka wielkokwiatowa, narecznica grzebieńniasta, śledziennica okrągłolistna, czworolist pospolity, kokoryczka wonna, sromotnik bezwstydy. Zaobserwowano tu 65 gatunków kręgowców, w tym 45 gatunków ptaków. Spotkać tu można rzekotkę drzewną – jedyne naszego nadrzecznego płaza, zaskrońca, żmiję zygzakowatą, padalca. Rezerwat sąsiaduje z Wartą, dlatego też widuje się tu również trzecie nurogęsi, gągoły, piskliwce.

Rezerwat bagieny Grabica zajmuje powierzchnię 8,26 ha i obejmuje obszar lasu ze śródleśnym kompleksem przejściowych i niskich torfowisk oraz eutroficznych bagien z udziałem licznych gatunków roślin rzadkich i chronionych. Rezerwat stanowi rozległe, zabagnione zagłębienie porośnięte lasem, zaroślami i szuwarami. Roślinność rosnąca tutaj tworzy ciągle niezbyt trwałe fazy sukcesji. Procesy przebiegają dynamicznie, bez wpływu człowieka. Zamierające drzewa przewracają się tworząc wykroty, pojawiające się odnowienia to nowe pokolenie lasu. Na skutek tych procesów struktura roślinności ma tutaj naturalny, zbliżony do pierwotnego charakter. Podnosi to dodatkowo walory przyrodnicze tego obszaru. Na terenie

rezerwatu odnotowano występowanie wiele gatunków roślin naczyniowych. Gatunkami wartymi uwagi są: rosiczka okrągłolistna i bagno zwyczajne, częściowa kalina korallowa, a gatunkami zaliczanymi do rzadkich – rzęsa mniejsza, kosaciec żółty, siedmiopalcznik błotny, turzyca dziobkowata. Bardzo zróżnicowany krajobraz sprzyja przebywaniu i rozrodowi wielu gatunków zwierząt. Można tu spotkać cyrankę, żurawia, borsuka, łątem w ciągu dnia także jelenie.

W Parku Krajobrazowym Międzyrzecza Warty i Widawki znajdują się 2 zespoły przyrodniczo-krajobrazowe:

Góry Wapienne – obszar o powierzchni 3,64 ha, utworzony w 1995 roku. Obejmuje fragment krawędzi doliny rzeki Warty pod Burzeninem. Występuje tu odsłonięcie utworów wapiennych z okresu jury górnej, powstałe na skutek erozji zachodniego stoku doliny. Pod względem florystycznym stanowisko muraw kserotermicznych i ciepłolubnych. Jest to także dobry punkt widokowy.

Dolina Grabia – obszar o powierzchni 478 ha, na terenie gmin Sędziejowice i Widawa, utworzony w 1998 roku. Tylko częściowo znajduje się w granicach PKMWiW. Obejmuje fragment doliny Grabi na odcinku ok. 14 km, gdzie rzeka silnie meandruje i głęboko wcina się w podłoże. Zespół charakteryzuje się krajobrazem zbliżonym do naturalnego, o wybitnych walorach przyrodniczych i krajobrazowych.

Na terenie PKMWiW znajduje się 14 użytków ekologicznych najliczniej reprezentowanych przez oczka wodne bądź bagna, ale także skarpy, rzekę oraz wzgórza:

Rzeka Grabia – obszar o powierzchni 40,6 ha, utworzony w 1993 roku, obejmujący samo koryto rzeki Grabi. Grabia to rzeka nizinna o średniej wielkości. Charakteryzuje się bardzo bogatą hydrofauną, ciekawą budową biologiczną oraz dużymi walorami krajobrazowymi.

W granicach PKMWiW znajduje się dolny 8,5-kilometrowy odcinek rzeki wraz z ujściem do Widawki.

Majaczewice – użytk utworzony w 1998 roku, w gminie Burzenin, o powierzchni 0,42 ha. Przedmiotem ochrony jest malowniczo położona skarpa z roślinnością kserotermiczną, którą stanowi zachodni stok doliny Warty. W tym miejscu rzeka płynie ostatnim naturalnym odcinkiem koryta, którego nie uregulowano. Użytek to interesujący, naturalny punkt widokowy.

Góra Charlawa – utworzony w 1993 roku, w gminie Widawa, o powierzchni 0,99 ha. Ciekawy przykład działalności ludzkiej na tym terenie w postaci pagóra kemowego. Ochronie podlega wierchołkowa część wzgórza, którego stoki porastają gęste zarośla z dziką różą i sliwą tarniną. W partiach szczytowych występują liczne płaty roślinności kserotermicznej. Eksploatacja żwiru w tym miejscu spowodowała znaczną redukcję wzniesienia. Mimo to Góra Charlawa wyraźnie dominuje w śródleśnym krajobrazie i stanowi atrakcyjny punkt widokowy.

Rembieszów – utworzony w 1995 roku, w gminie Zapolice, o powierzchni 14,1 ha. Jest to kompleks śródleśnych bagien gdzie znajdziemy fragmenty lasów olszowych, łęgu wierzbowo-topolowego, roślinności łąkowej, szuwarowej i wodnej.

Rembieszów II – utworzony w 1998 roku, na terenie gminy Zapolice, o powierzchni 4,32 ha. Obejmuje obszar podmokły znajdujący się w trakcie procesu naturalnej sukcesji. Teren był wcześniej wykorzystywany przez człowieka jako łąki. Pozostawiony bez użytkowania, z czasem zamieni się w zadrzewienie olszowe i trzcinowisko.

Dąbrowa II – utworzony w 1996 roku, w gminie Sieradz na terenie lasów państwowych, o powierzchni 0,14 ha. Jest to kompleks bagien śródleśnych na obszarze terasy zalewowej doliny rzeki Warty. Pośród zbiorowisk roślinności bagiennej można spotkać liczne gatunki chronione.

Niechmirów II – utworzony w 1998 roku, na terenie gminy Burzenin, o powierzchni 1,19 ha. Obejmuje skarpe z szatą roślinną będącą naturalną remizą śródleśną.

Szynkielów – utworzony w 2000 roku, w gminie Konopnica na terenie lasów państwowych, o powierzchni 1,67 ha. Użytek obejmuje bagno śródleśne.

Szynkielów I – utworzony w 2000 roku, w gminie Konopnica na terenie lasów państwowych, o powierzchni 0,75 ha. Użytek obejmuje bagno śródleśne.

Szynkielów II – utworzony w 2000 roku, w gminie Konopnica na terenie lasów państwowych, o powierzchni 0,5 ha. Użytek obejmuje bagno śródleśne.

Ochle – utworzony w 1998 roku, w gminie Widawa, o powierzchni 2,5 ha. Użytek obejmuje bagno śródleśne. Ochronie

poddano zespół roślinności torfowiskowej i bagiennej rosnącej na torfowisku niskim.

Jeziorko – utworzony w 1998 roku, w pobliżu miejscowości o tej samej nazwie, na powierzchni 1,34 ha. Obejmuje zbiornisko roślinności wodno-błotnej. Teren stanowi mozaikę siedlisk z podmokłymi łąkami i turzycowiskami, oczkami wodnymi z roślinnością szuwarową oraz fragmentami zadrzewień.

Kalinowa – użytek powstał w 1998 roku, w gminie Zapolice, o powierzchni 1 ha. Ochronie poddano podmokłe nieużytki, będące w trakcie procesu naturalnej sukcesji roślinności szuwarowej, torfowiskowej i bagiennej.

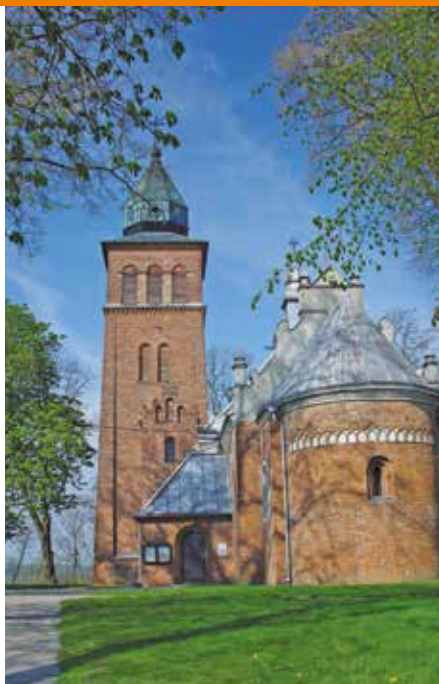
Zamość – utworzony w 1998 roku, na terenie gminy Sędziejowice, o powierzchni 1,53 ha. Użytek jest fragmentem torfowiska o charakterze niskim i przejściowym. Obejmuje teren podmokły z zespołem roślinności torfowiskowej. Obszar jest w trakcie procesu renaturalizacji.

W Parku Krajobrazowym Międzyrzecza Warty i Widawki znajduje się 48 pomników przyrody. Reprezentowane są głównie przez okazałe drzewa należące do następujących gatunków: dąb szypułkowy, topola biała, lipa drobnolistna, klon zwyczajny, jesion wyniosły, wiąz szypułkowy, topola kanadyjska, klon srebrzysty, sosna zwyczajna, sosna wejmutka, sosna limba, cis pospolity, lipa szerokolistna, grusza pospolita. Ochroną w postaci pomnika przyrody objęto także obiekt geologiczny – źródło w Kolonii Niechmirów.

ZABYTKI

Niezależnie od walorów przyrodniczych i krajobrazowych z obszarem doliny Warty wiążą się cenne wartości kulturowe. Na kulturę materialną Parku składają się liczne zabytki architektury sakralnej i dworskiej, zabytkowe parki, stanowiska archeologiczne, a także zachowane w niektórych miejscowościach zabytkowe układy przestrzenne.

Wśród obiektów sakralnych znajduje się jedna z największych perełek architektonicznych na terenie Parku. Jest to romański kościół pod intrygującym wezwaniem św. Urszuli i 11 Tysięcy Dziewic, wznoszący się na wysokim brzegu rzeki Warty w miejscowości Strońsko. Wybudowany został na przełomie XII i XIII wieku i był jednym z pierwszych ceglanych kościołów na ziemiach polskich. Pierwotnie była to budowla jednonawowa, z prezbiterium zamkniętym apsydą. Kościół uległ w historii licznym przebudowom. Obudowano go licznymi kaplicami, dobudowano kruchtę i wieżę, podwyższono również mury. Unikalnym detalem zdobiącym wnętrze świątyni

▲ Kościół w Strońsku (KG)

jest półkolisty, kamienny tympanon przedstawiający smoka pożerającego szarańczę. Na murach kościoła znajdują się tajemnicze napisy wyrzyte w cegle. Nie są to jednak akty wandalizmu, lecz autografy pozostawione przez pielgrzymów z przełomu XVI i XVII wieku. Jeden z lepiej zachowanych to podpis wędrowca o imieniu Gregorius Brzesnesis.

W Widawie zabytkami o znaczeniu ponadregionalnym są między innymi kościół i klasztor. Kościół pw. Podwyższenia Krzyża to budowla barokowa z przełomu XVII i XVIII w. fundacji Wężyków Widawskich, których okazałych wielkości herb widnieje w szczytnej fasady. W podziemnych kryptach spoczywają prochy zakonników i fundatorów. Do kościoła przylega współczesny mu pobemardyński klasztor, w którym mieści się muzeum parafialne. Niemalże w centrum miejscowości znajduje się będący pod opieką parafii pw. Podwyższenia Krzyża Świętego, gotycki kościół pw. św. Marcina zbudowany na planie krzyża. Po renowacji odbywają się w nim msze, m.in. 11.11 w Święto Niepodległości. Kolejną, godną uwagi budowlą sakralną jest barokowy kościół pw. św. Stanisława i św. Wojciecha w Burzeninie. Został on ufundowany w 1642 roku przez biskupa chełmińskiego Stanisława Pstrokońskiego. Jest to zabytek o znaczeniu

ponadregionalnym.

Warto wspomnieć także o drewnianym kościółku w Rychłociach z zabytkową dzwonnica zbudowaną na planie kwadratu, a także o późnogotyckim kościele pw. św. Anny w Chojnem wzniesionym w latach 1599-1613 z fundacji Stanisława Zapolskiego.

W miejscowości Rembieszów, na terenie dawnego przydworskiego parku zobaczyć można murowaną w stylu klasycystycznym kaplicę. W jej wnętrzu znajduje się barokowy ołtarz pochodzący z XVII w. z obrazem Matki Boskiej z Dzieciątkiem. W krajobrazie Parku szczególne miejsce zajmują obiekty rezydencjonalne. Są to dwory, pałace i przyległe do nich przepiękne parki, których wiekowe drzewa pamiętają pierwszych właścicieli.

Do wyróżniających się rezydencji szlacheckich zaliczyć można zespół dworsko - parkowy w Rychłociach mający znaczenie ponadregionalne. Położony jest na wysokiej nadwarciańskiej skarpie, która poza efektami wizualnymi pełni również funkcję ochronną przed wylaniem rzeki. Zabytek najokazalej prezentuje się od strony ogrodu, w którym rośnie wiele okazałych drzew. Posiadłość do dziś znajduje się w rękach potomków byłych właścicieli.

Innym zabytkiem o znaczeniu ponadregionalnym jest mający szesnastowieczną metrykę dwór w Chojnem. Obecny wygląd dworu to efekt obniżenia i rozbudowy pierwotnej rezydencji renesansowej. W roku 1998 prywatny właściciel rozpoczął remont zabytku. Oryginalne drzwi z dworu (XVII w.) oglądać można w muzeum w Sieradzu.

Również Konopnica może poszczycić się okazałym obiektem rezydencjonalnym. Jest to neogotycki dwór, położony w parku, wybudowany około połowy XIX w. przez Henryka Marconiego, ceglany i tynkowany. Obiekt w Konopnicy, ma bardzo charakterystyczny wygląd – jest to biała budowla o nieregularnych kształtach, nawiązująca do romantycznego neogotyku.

W Witowie znajduje się dobrze zachowany klasycystyczny dwór zbudowany w 1770 r., a następnie przebudowany w XIX i XX w. Obiekt otoczony jest parkiem o charakterze krajobrazowym z drzewostanem zdominowanym przez kasztanowce. Ok. 300 metrów od obecnego zespołu dworskiego znajduje się kopiec o wymiarach 50 x 30 m i wysokości 4 m. Prawdopodobnie była tam niegdyś wyspa z wieżą strażniczą mającą bronić przeprawy przez rzekę, spalona w końcu XIII w.

▲ Pałac w Pstrokońskich (KK)

Innym interesującym obiektem jest dawny zespół pałacowo - parkowy w Pstrokońskich, w obrębie którego warto zwrócić uwagę na starannie odrestaurowany eklektyczny pałacyk. Właścicielami zespołu była rodzina Walewskich. Budynek stanowi przykład wiejskiej siedziby szlacheckiej. W otaczającym go parku majestatycznie prezentują się okazałe platany, modrzewie i buki, a przekraczającą bramę wjazdową witają dwa pomnikowe dęby.

Niestety nie wszystkie obiekty rezydencjonalne na terenie Parku są tak dobrze utrzymane. W Wolnicy Niechmirowskiej znajdują się pozostałości pochodzącego z początków XIX w. dworu. Natomiast w Woli Wężykowej istnieją pozostałości murowanej twierdzy obronnej pochodzącej z XVI w.

Będąc w Konopnicy warto zwrócić uwagę na inny zabytkowy obiekt gospodarczy. Jest to położony malowniczo nad Wartą młyn wodny wybudowany pod koniec XIX w. Obecnie jest nieczynny, jednak w jego wnętrzu zachowało się pełne wyposażenie, z wyjątkowo rzadkimi mlewnikami dubeltowymi, pochodzącymi z niemieckiej i austriackiej fabryki.

Ciekawym akcentem w krajobrazie Parku są wapienniki – prymitywne piece służące niegdyś do wypалу kamienia wapiennego. Do dziś zachowały się w Majączewicach i Brzykowie.

Z obszarem doliny Warty wiążą się również inne cenne wartości

← Dwór w Konopnicy (KG)

..... Splyw kajakowy (KK)

kulturowe. Zbocza skarpy nadwarciańskiej od najdawniejszych czasów stanowiły obszar intensywnego osadnictwa. W odległości około 800 metrów na południowy – zachód od centrum miejscowości Konopnica, na wysokiej, porośniętej lasem skarpie znajdują się resztki grodziska stożkowatego zwanego „Zamczyskiem”. Przyjmuje się, że obiekt funkcjonował od przełomu XIII/XIV wieku do przełomu XVI/XVII stulecia i cechował się wybitnymi walorami obronnymi. Grodzisko leży na prawym brzegu Warty tuż obok głębokiego jaru. Jest częściowo zniszczone przez zakole Warty, w stronę której opada stromym urwiskiem. Grodzisko stanowi doskonały punkt widokowy i zalicza się do największych i najciekawszych średniowiecznych założeń obronnych centralnej Polski. W Widawie, Konopnicy, Rychłocicach i Grabnie znajdują się mogiły i miejsca upamiętniające ofiary bitew z czasów powstania w 1863 r. Ponadto w Zamościu warto zobaczyć niemiecki cmentarz wojenny z 1914 r. Urzekające dziś swoją sielankowością okolice Strońska w 1939 r. były miejscem ciężkich bojów o utrzymanie linii obronnej na rzece Warcie. O wydarzeniach sprzed lat przypominają zachowane u podnóża skarpy polskie schrony bojowe dla załóg obsługujących ciężkie karabiny maszynowe. To właśnie tutaj

w czasie II wojny światowej trwały zacięte walki o utrzymanie przeprawy. W krwawej bitwie poległo wielu polskich żołnierzy, których pochowano na miejscowym cmentarzu. Wśród nich spoczywa również Jan Kazimierz Motz i zmarły w Londynie w 1966 r. dowódca 4 pułku piechoty Legionów Bronisław Laliczyński, którego życzeniem było zostać pochowanym ze swoimi żołnierzami. Zachowane do dziś schrony bojowe możemy ponadto podziwiać w okolicach Majaczewic, Grabna i Chojnego.

TURYSTYKA

Park Krajobrazowy Międzyrzecza Warty i Widawki wyróżnia się w skali regionu wysokimi walorami przyrodniczymi i krajobrazowymi. Na jego terenie występują także duże bogactwo kulturowe z wieloma obiektami zabytkowymi. Należy jednak pamiętać, że wszelka działalność podejmowana na terenie Parku powinna być podporządkowana zachowaniu jego wartości przyrodniczych, historycznych, kulturowych oraz

..... Rajd rowerowy (KK)

walorów krajobrazowych. Park to bardzo dobre miejsce do organizowania wycieczek pieszych i rowerowych, a ze względu na duże zagęszczenie pięknych, naturalnych rzek, także do organizowania spływów kajakowych. Coraz większą popularnością cieszą się między innymi przejażdżki konne oraz nordic walking. Ukształtowanie terenu pozwala także na uprawianie sportów powietrznych np. lotów szybowcem, lotniarstwa czy paralotniarstwa. Istniejąca sieć dróg umożliwia zwiedzenie odleglejszych zakątków samochodem.

Przez Park Krajobrazowy Międzyrzecza Warty i Widawki przebiegają trzy znakowane, piesze szlaki turystyczne:

..... Żuraw rys. (PN-T)

..... Inscenizacja (KK)

Szlak „Walk nad Wartą 1939 r.”. Długość 55 km, kolor niebieski. Przebiega od muzeum w Warcie do Burzenina (na terenie Parku od miejscowości Piaski do Burzenina). Szlak biegnie dołną rzeki i łączy miejscowości związane z walkami 10 DP Armii „kódź” o utrzymanie głównej pozycji obronnej na rzekach Warcie i Widawce we wrześniu 1939 r. Trasa umożliwia zapoznanie się ze stanem umocnień polowych, ich usytuowaniem i rolę jaką odegrały w działaniach bojowych, a także odwiedzenie miejsc wiecznego spoczynku poległych tutaj żołnierzy. Poznać też można znajdujące się na trasie zabytki oraz charakterystyczne dla dolin rzek Warty i Widawki krajobraz.

Szlak „Młynów nad Grabią”. Długość 46 km, kolor żółty. Biegnie od Siedlec Łaskich, wzdłuż rzeki Grabi do Łasku (południowa część szlaku przebiega przez PKMWiW). Szlak łączy zabytki techniki na rzece Grabi (6 młynów). Pozwala poznać interesującą przyrodę jej doliny oraz zabytki kultury materialnej miejscowości leżących na szlaku.

Szlak „Wokół Zduńskiej Woli”. Długość 22 km, kolor zielony. Fragmentem przechodzi przez Park od miejscowości Piaski do Strońska. Pozwala poznać zabytki i przyrodę okolic Zduńskiej Woli.

Na terenie Parku znajdują się także 4 szlaki rowerowe:

Szlak Konopnica-Osjaków-Konopnica. Długość 43,1 km, kolor

zielony (EWI 3). Szlak zatacza pętlę wokół Konopnicy. Rozpoczyna się pod urzędem gminy w tej miejscowości i kieruje się najpierw do cmentarza wojennego, a następnie na południe do Osjakowa. Z Osjakowa przez Dymek, Szynkielów, rezerwat Hołda i Rychłocice wraca do Konopnicy.

Szlak Konopnica-Skomlin. Długość 74,5 km, kolor zielony (EWI 11). Szlak prowadzi z Konopnicy przez Ostrówek, Czarnożyły, Białą, rezerwat „Lasek Kurowski” do Skomlina. Szlak „Skarbow Ziemi Sieradzkiej” (Zduńska Wola – Szadek – Warta – Goszczanów – Błaszkki – Złoczew – Burzenin – Widawa – Sędziejowice – Łask). Długość 192 km, kolor niebieski.

Nadwarciański Szlak Bursztynowy. Długość 141 km, kolor żółty/bursztynowy. Pozwala poznać trakty komunikacyjne, znane od czasów starożytnych.

Przez Park Krajobrazowy Międzyrzecza Warty i Widawki wiedzie odcinek Łódzkiego Szlaku Konnego o długości około 2000 km. Na trasie szlaku znajduje się wiele godnych uwagi miejsc cechujących się dużymi walorami przyrodniczymi, historycznymi oraz kulturowymi. Wśród nich warto wyróżnić m.in.: Kościół św. Urszuli oraz park wiejski w Strońsku, pałac w Pstrokonicach, rezerwat Korzeń, Winnica, zespół dworsko-parkowy w Rychłocicach, rezerwat Hołda, kościół pw. Podwyższenia św. Krzyża w Widawie

A to ciekawe

- ✓ Każdego roku w pierwszą sobotę września na polach w miejscowości Bełeń-Zagórzycze w gminie Zapolice, odbywa się rekonstrukcja walk obronnych z września 1939 r. w inscenizacji Bitwy bierze udział ponad 200 rekonstruktorów. Około 30 osób występuje w roli żołnierzy niemieckich, 60 osób wcieliła się w żołnierzy polskich. Natomiast pozostali to ówczesna ludność cywilna. W wydarzeniu można zobaczyć także niemiecki transporter opancerzony, lekki niemiecki samochód - Opel Blitz, polski lekki czołg rozpoznawczy (tankietka) oraz samolot zodiac. Inscenizacja przyciąga tysiące widzów z całego województwa łódzkiego.

- ✓ W wyniku przeprowadzonych w latach 2011-2013 badań entomologicznych w Parku Krajobrazowym Międzyrzecza Warty i Widawki, wykazano ogółem 724 gatunków motyli nocnych, wszystkie stwierdzono w parku po raz pierwszy. W zebranych materiale 1 gatunek jest nowy dla Polski - Blastobasis huemeri z rodziny Blastobasidae, który został odłowiony w rezerwacie Hołda.

..... Niedźwiedziówka kaja (KK)

ZESPÓŁ PARKÓW KRAJOBRAZOWYCH Województwa Łódzkiego

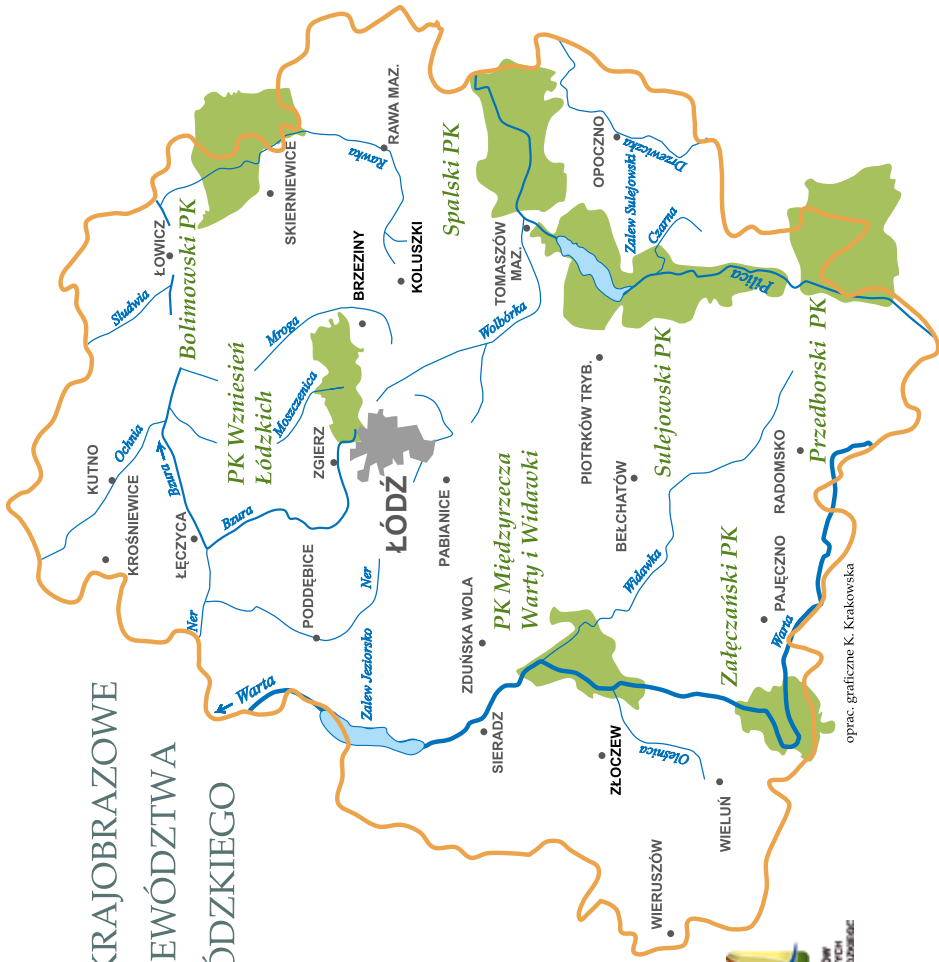
Informator przyrodniczo-turystyczny

ZESPÓŁ PARKÓW
KRAJOBRAZOWYCH
WOJEWÓDZTWA ŁÓDZKIEGO

PARKI KRAJOBRAZOWE WOJEWÓDZTWA ŁÓDZKIEGO

oprac. graficzne K. Krakowska

ZESPÓŁ PARIKÓW
KRAJOBRAZOWYCH
WOJEWÓDZTWA ŁÓDZKIEGO

